

Komara Kurdistanê

û

Mehkemekirina Pêşewa Qazî Mihemed

(Kürdistan Cumhuriyeti

ve

Başkan Qazî Mihemed'in Yargılanması)

Seîd VEROJ

sîtav

Weřanên Sîtav | 132

Lêkolîn | 20

Kurdîzade Ahmed Ramiz | Seîd VEROJ

Edîtor | Qahir Bateyî

Rûpelsazî | Sîtav

Berg | Fatîh Tařdemîr

Çapa Yekem | Îlona 2019

Bizim Büro Matbaa Dağıtım Basım Yayımcılık San.
Tic. Ltd. Şti.

Sanayi 1. Cad. Sedef Sok. No: 6/1 İskitler/Ankara

Tel: 0312 229 99 28 Fax: 0312 229 99 29

© Sîtav Yayınları

ISBN| 978-605-7920-35-5

Navnîşan | Şerefiye Mah. İrfan Bařtuğ Cad. Uğur İş

Merkezi No: 17/A İpekyolu/VAN

Gsm: 0544 559 28 03

www.sitavyayinevi.com

E-mail: wesanensitav@hotmail.com

Komara Kurdistanê

û

Mehkemekirina Pêşewa Qazî Mihemed

(Kürdistan Cumhuriyeti

ve

Başkan Qazî Mihemed'in Yargılanması)

Seîd VEROJ

sîtav

Seîd VEROJ

Di sala 1966an de li Pîrana Diyarbekirê ji dayik bûye. Sala 1991ê li Diyarbekirê, Unîversîteya Dîcleyê xelas kirîye.

Xebatên wî yê li ser Kurdolojîyê, di salên xwendina unîversîteyê de dest pê kirine. Di sala 1997an de, tevî hinek hevalên xwe dest bi weşandina kovara *Warê* kir û hetanî sala 2004an editorîya weşan û kovara *Warê* domand. Di sala 2005an de weşanxaneyê *Bîrê* damezirand û dest bi awayekî dijîtal weşana xwe berdeham dîke û ew jî sernivîskar û edîtorê vê malperê ye. Di sala 2011yê de li unîversîteya Mardîn Artukluyê dest bi xwendina masterê kir û di destpêka sala 2014an de bi pêşkêşkirina têza xwe ya bi navê *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî/ Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî* xwendina masterê xelas kir.

Berhemên wî yê çapkirî:

- *Rêzepirtûkên Zarokan* (li ser hev 6 pirtûk, Weşanên War, Stenbol, 2001)
- *Ferheng-Vajname: Kurmancî - Hewremanî - Dimilî - Senendajî* (Seîd Verroj - Abdurehman Uçaman, Weşanên War, Stenbol, 2002)
- *Ferhengê: Kurmancî - Dimilî - Tirkî & Tirkî- Dimilî Kurmancî* (Çapa dido: Weşanên Dara, Diyarbekir, 2018,)
- *Di Dîroka Me ya Nêzîk de Büyereke Girîng: Kuştina Seîd Elçî û Dr. Şivan* (Weşanên Bîr, Diyarbekir, 2005)
- *Dadgehkirina Pêşewa Qazî Mihemed* (Weşanên Bîr, Diyarbekir, 2007)
- *Geşepêdanên Rojhelatanavîn, Sûriye û Kurdîstana Rojava* (Weşanên Doz, Tîrmeha 2012, Stenbol)
- *Veracêkerdena Gramerê Zazakî û Kurmancî/ Hevberkirina Gramera Zazakî û Kurmancî: Dîyalekt, Alfabe û Fonetîk, Morfolojî* (Weşanên Ava, Diyarbekir, Gulana 2014)
- *Mehmed Mihri Hilav û Kovara Kurdistan* (Weşanên Weqfa İsmail Beşikci, Stenbol, Tebaxa 2015)
- *Abdurehman Nacîm: Edîb, Şaîr, Perwerdekar, Hiqûqnas* (Weşanên Weqfa İsmail Beşikci, Stenbol, Hezîrana 2017)
- *Mewlanzade Rifat û Rojnameya Serbestî* (Weşanên Weqfa İsmail Beşikci, Stenbol, Hezîrana 2017)
- *Du Birayên Bedîrxanî: Celadet û Kamîran Bedîrxan (1913-1923)* (Weşanên Dara, Diyarbekir, Sibata 2018)
- *Vir û Warê Ma (Ma Mirdasî yî)*, (Weşanên Dara, Diyarbekir, Sibata 2019)
- *Portreyên Şophîştî - I*, (Weşanên Dara, Diyarbekir, Tebaxa 2019)
- *Kurdîzade Ahmed Ramiz (1878-1940)*, (Weşanên Sîtav, Diyarbekir, Tebaxa 2019)

Naverok

Pêşgotin	7
----------------	---

Beşa Yekem

Pêşewa Qazî Mihemed; Yekemîn Serokkomarê Kurdistanê ye	
1. Ciyê ji dayikbûn, malbat û perwerdeyî	9
2. Ber bi damezirandina Komeleya Jiyaneweyî Kurdistan û Partiya Demokrata Kurdistanê ve	12
3. Ragehandina Komara Kurdistanê	17
4. Xebatên Komelateyî û Perwerdeyî yên Komara Kurdistanê	27
4.1. Çapxaneya Kurdistan	27
4.2. Rojnameya Kurdistan	28
4.3. Hawarî Nîştiman	33
4.4. Zanist	34
4.5. Heyetî Ferhengî Kurdistan	34
4.6. Perwerdeyî û damezrandina dibistanan	35
4.7. Yekîtîya Jinên Kurd	38
4.8. Yekîtîya Ciwananî Demokratî Kurdistan	40
4.9. Radyoya Kurdistan	40
4.10. Tiyatroya Dayika Nîştiman	41
5. Rûxandina Komara Kurdistanê	41

Beşa Duyem

1. Nivîsa destpêkê ya Bedredîn Salih	49
2. Deqê Dadgehkirina Pêşewa Qazî Mihemed, Sedir û Seyfî Qazî	53
3. Qazî Mihemed bi van tawanên xwarê hat tawanbarkirin..	55
4. Tawanên Seyfî Qazî (Mihemed Husên Xanî Qazî) Wezîrê Şerr û Cîgirê Serokkomar Qazî Mihemed	57

5. Tawanên Sedrî Qazî (Ebû El Qasim Sedrî Qazî)	57
---	----

Beşa Sêyem

1. Bedredîn Salih'in önsöz yazısı	91
2. Başkan Qazî Mihemed, Sedrî ve Seyfî Qazî'nin Mahkeme Savunması	92
3. Qazî Mihemed Aşağıdaki Suçlamalarla Suçlanarak İdam Cezasına Çarptırıldı	97
4. Cumhurbaşkanı Qazî Mihemed'in Yardımcısı ve Savunma Bakanı Seyfî Qazî'ye (Yada Mihemed Husên Qazî) atfedilen Suçlamalar	99
5. Sedrî Qazî'ye (yada Ebû El Qasim Sedrî Qazî) Atfedilen Suçlamalar	100
Çavkanî	135

Pêşgotin

Di dawîya Şerê Giştî yê Duyemîn de, li rojhelatê Kurdistanê damezirandina Komara Kurdistanê, bûyerek pirr girîng a dîroka me ya nêzîk e. Paytextê Komara Kurdistanê bajarê Mehabadê bû û bi nêzîkayî nivê coxrafya rojhelatê Kurdistanê di bin bandora desthilatdarîya komarê de bû. Dema hikumkirin, sînor û qerekerê hêza desthilatdarîya Komarê çî dibe bila bibe, di dîroka Kurdan de cara yekemîn e ku bi rêxistin û bi îradeya milletê Kurd, Komarek hatîye ragehandin û nêzîkê yanzdeh mehan serwerî û karkirina wê berdewam kirîye. Di peydabûn û çêbûna vê pêvajoya dîroka Kurdan de, xala herî girîng, nîşandana îradeya ragehandina Komara Kurdistanê bû.

Ji bo rast nirxandin û têgihîştina wê demê; bêguman divê xebateke pirralî û berfireh li ser dîrok, rewşa sîyasî û aborîya wê demê ya dewletên herêmî û hêzên emperyal ên navneteweyî bête kirin. Bi taybetî jî nirxandin û rastxwendina politikayên hêzên emperyal ên wekî Brîtanya, DYA û Yekîtiya Sovyetê pirr girîng e. Digel vê, lêgerîn û lêkolîna li ser rewşa sîyasî û civakîya wê demê ya rojhelatê Kurdistanê, çêbûna rêxistinek neteweyî û reformîst a wekî Komela Jiyanebeyî Kurdistan (Komela JK) û guherîna wê ya bi ser navê Partîya Demokrat a Kurdistanê (PDK) ve, bandora rewşa navxweyî û navneteweyî ya li ser ragehandina Komarê, derbasbûna Barzanîyan ji bo rojhelatê Kurdistanê û rola hêza wan a di avakirina Komara Kurdistanê de, ... û gelek pirs û babetên din.

Di vê xebatê de, bi berfirehî û pirralî li ser rewş û pêvajoya çêbûn û hilweşîna Komara Kurdistanê nehatiye rawestandin. Di çarçoveya mehkemekirina Pêşewa Qazî Mihemed û hevalên wî de, bi kurtebirî li ser rewş û geşbûna pêvajoya ber bi damezrandina Komara Kurdistanê, karkirin û rûxandîna wê, bêyî ku bikeve nav gengeşiyên lîteratorî, nirxandinek kurt hatîye kirin. Dewleta dagirker a Persan, wekî her carê, înkarkirina mafê rewayê milletê Kurd, cezakirin û terorkirina

pêşeng û rêberên tevgera civakî û neteweyî ya Kurdan, wek sîyaseta bingehîn pejirandîye. Pêşewa Qazî Mihemed û hevalên wî jî, di çarçoveya vê sîyasetê de hatine tawanbarkirin û mehkemekirin. Lêbelê di vê belgenamê de weha dîyar dibe ku xweragirtin û helwesta Qazî Mihemed a li hemberê dadger û dadgeha Îranê, hemû fitnebazî, leyiztik û hewldana bêrûmetkirina serok û rêberên Kurdan pûç kirîye. Herweha Qazî Mihemed, hemû mesûliyetîya sîyasî û biryarên wergirtî yên dema desthilatdarîya Komarê qebûl dike û bi awayekî wêrekane heta dawîyê parastina mafê rewşa yê miletê Kurd dike.

Ev xebata ber destê we, cara pêşîyê, di Gulana 2007an de ji aliyê weşanxaneyê Birê ve li Dîyarbekirê hatîye weşandin. Dema ku çapa yekemîn hate kirin, hin belgeyên pêdivî yên wekî rojnameya Kurdistan a orxana fermî ya Komarê û kovara *Hawarî Nîştîman* li ber destê me tune bûn. Piştî ku rojnameya *Kurdistanê*, bi alîkarîya Kek Mesûd Tek gehîştê ber destê min, di bin ronahîya agadarîyên vê rojnameyê de, bi teşwîq û piştgirîya Kek Memed Vural jî min hewl da ku amadekarîya çapa berfireh a nû bikim û ev pirtûka ber destê we hate meydane.

10.07.2019/ Dîyarbekir

Seîd VEROJ

Beşa Yekem

Pêşewa Qazî Mihemed; Yekemîn Serokkomarê Kurdistanê ye

1. Ciyê ji dayikbûn, malbat û perwerdeyî

Qazî Mihemed, kurê Qazî Elî ye û Qazî Elî jî kurê Qazî Qasim e. Qazî Eliyê bavê Qazî Mihemed, zanyar û rewşenbirekî navdar ê herêma Mukrîyan bû û her weha, zanista wî ya li ser stêrk-nasiyê jî hebû.

“Mihemed Qazî kurê Axa Mîrza Elî ye, merhûm 11yê Banemerî 1279ê Şemsî beramber bi

Pêşewa Qazî Mihemed

2yê Miherema 1318 Hîcrî li şarê Mehabadê ji dayik bûye.”¹ Dîroka jidayikbûna wî li gorî teqwîma

¹ Hezretî Qazî Mihemed Pêşewayî Kurdistan, *Kurdistan*, h.: 25, r. 1, Marsa 1946an

mîladî, rastê 2yê Gulana 1900î tê. Navê dayika wî Gewhertac Xanim e û ew qîza Axa Şêr Begê kurê serokê êla Feyzulahbegîyan e. Feyzulahbegîyan, yek ji malbatên mîrekên navdar ên herêma Mukrîyan bûn.

Malbata Qazîyan di nav civata Kurd de bi daderî, piştevanî, aştxwazî û rewşenbîrîya xwe têne nasîn. Di nav gelê Kurd de gelek bi rêz û hurmet behsa wan tête kirin.

Qazî Mihemed piştî ku digîje temenê salên perwerdeyîyê li nik bav û dayika xwe dest bi xwendinê dike û paşê li bal zanyarên navdar ên wê demê perwerdeyîya xwe temam dike. “Ew, zor bi çakî li ber destê bab û dayika xwe hatiye perwerdekirin. Di temenê 7 salîya xwe de dest bi xwendinê kirîye û diwayê çend rîsaleyên kurdî û farisî, dest bi xwendina seretayî ya nehew û serfê kir û herweha di xwendinê de ta bi ûlumê maqûl û menqûl dewam kir:

Nehew û serf, mentiq, belaxe, usil, fiqih û kelim tehsîl kir. Qîma xwe bi vê xwendinê neanî û dilê wî aram nebû, li diwayê vê xwendinê, ji bo fêrbûna zimanê bîgane (bîyanî) bi wesîleya mamosteyên taybet îngilizî, rusî, frensî dixwîne û digel van sê zimanan; zimanê xwe yê zikmakî yê kurdî, zimanê erebî, farisî û tirkî jî pîrr baş dizanî.”²

Qazî Mihemed merivekî pêşkevtxwaz û hev-dem bû, gelek hez dikir ji xwendina pirtûkan. Çi wext ku fersend bidîta bi xwendina pirtûkan ve mijûl dibû. Pirtûkên bi zimanên bîyanî jî dixwend, lewre ji rewşa dinyayê ya wê demê bi rêkûpêk agadar bû. Ew, heman demî roşinbîrekî navdar

² *Hezretî Qazî Mihemed Pêşewayî Kurdistan, Kurdistan, h.: 25, r. 1, Marsa 1946an*

ê herêma Kurdistanê bû. Ku rojnamevan, bîyanî, mîsyoner û kadroyên sîyasî yên ecnebî bihatana herêmê, bêguman ew diçûn hevditina Qazî Mihemed. Her weha têkilîya wî bi werzişê re jî hebû; ji ber ku melevanekî baş bû, cîyê ku têde diket avê bi nave “Gola Qazî” dihat navkirin.

Ew, “Xwedî gîyanekî berz û bi hêz bû, nişanê gewre yê şecaet, li xobûrdin dîyarî dida û xwe û rewîştî digel hemû tebeqeyek ribî kewtiwe û têkeli digel hemûman heye ji rêzê kesek be, malîk, şêx, mela, cehil, pîr û karbidestanî hikûmet da debîndirî û hemîşe weku bav û bapîranê xwe semtî (simtî) rîyasetî ruhanîyan û zanayanî Mehabad û dewr û berê wê bûye. Bêyî ku cihêtiyê bixe nav de, li her der li hiqûqê hemû Kurdan be taybetî jî yê hejaran û qewman parastîye.”³

Ev zatê alî xwedî sîfetên pîrr qenc û bilind bû: “Rastî, fazîletdarî, mêrxasî, zanist, têgeyîştin, tewazih, rehm, halim, niştimanperestî, mîletperwerî bi tewawî di cenabê Mihemed Qazî Pêşewayî Kurdistanê de kobûnewe.”⁴ Cenabê Qazî Mihemed, li hemberê dijminên şexsê xwe bexişkar bû û bi dostên xwe re jî wefadar bû, belam li miqabil dijminên niştiman sernetewandî û bêteawiz bû.

Danasîn û şirovekirina helwesta Pêşewa Qazî Mihemed a li hemberî dadgeha dewleta Îranê, bêguman di kurtenivîsek weha de dê gelek zehmet û kêmbê. Ji bo nivîsandina xusûsiyet, mezîyet, helwest, felsefe û ramanên Qazî Mihemed belkû bi çendek pirtûk jî têr nakin. Di vê kurtenivîsê de,

³ *Hezretî Qazî Mihemed Pêşewayî Kurdistan, Kurdistan, h.: 25, r. 1, Marsa 1946an*

⁴ *Hezretî Qazî Mihemed Pêşewayî Kurdistan, Kurdistan, h.: 25, r. 4, Marsa 1946an*

bi awayeke giştî me behsa hinek xusûsiyetên wî yên berbiçav kirîye. Meriv bi balkêşî hişê xwe bide ser helwest û hevok û risteyên wî yên parastina li hemberê mehkemeyên dema diktatoriya Riza Xanê Îranê, bi taybetî ji *wesîyetnameya wî* ya bo neteweya Kurd, nişan dide ku Qazî Mihemed merivekî çiqas xwedîferaset e û xwedîbasîret e.

2. Ber bi damezirandina Komeleya Jîyaneweyî Kurdistan û Partîya Demokrat a Kurdistanê ve

Dema Şerê Cihanî yê Yekem dest pê dike, Qazî Mihemed çardeh salî ye. Wekî gelek caran vê care jî Kurdistan dibe cihê şerê navneteweyî. Nemaze herêma Mukrîyan a Rojhelata Kurdistanê dibe meydana şer û peyderpey xizanî, kuştin, talankirin û karesatên hwd. dest pê dikin. Encamên şer di nav civaka Kurd de xwe nişan didin. Gelê herêmê bi gelek zîyanên mal û canî re rûbirû dibin; koçberî dest pê dike.

Di navbera “salên 1921an heta 1941an de li Mehabad û Kurdistana Mukrî çî rûdan ku diqewimîn, cara pêşî kesên ku qise dikirin Qazî Mihemed û birayê wî Sedrî Qazî bû. Hemû karên perwerdeyî, civakî, rêvebirî û pirsgirêkên bajêr bi agahdarî û rêberîya wan çareser dibûn.”⁵

Şoreşa Oktobirê û Şerê Cihanî yê Duyem, cografya Îranê ji aliyê jeostratejîk û jeopolîtîk ve xistibû nav rewşeke girîng. Ji aliyekî ve, Brîtanya û DYAyê dixwestin pêşî li berfirehbûna Şoreşa Oktobirê bigrin û wî di sînorên heyî de dorpêç bikin. Ji aliyê din ve jî, li dijî berfirehbûna faşîzma Alman di

⁵ Seid Humayun, *Jîyan û Tekoşîna Pêşewa Qazî Mihemed*, r. 33, Weşanên Doz, 2006, Stenbol.

navbera Brîtanya, DYA û Yekîtîya Sovyetê de peymanek hatibû îmzekirin. Di çarçoveya vê peymanê de ji bo têkoşîna li dijî artêşa Alman, cografyaya Îranê herêmeke stratejîk bû. Ji ber vê yekê, Îran di meha Tebaxa 1941ê de ji aliyê dewleta Brîtanya û Yekîtîya Sovyetê (YS) ve hate dagirkirin. Brîtanya ji başûr ve û YSê ji bakûr ve Îran dagir kirin. Di sala 1942an de Amerîka jî daxilî vê pêvajoyê bû.

Cografya Îran û rojhelatê Kurdistanê, bi taybetî ji bo polîtîkayên YSê herêmeke stratejîk bû. Lewre li hember leşkerên Almanyaya Hitler, piştgirîya DYA û lojîstîka ji bo Artêşa Sor jî di ser vê herêmê re çêdibû.

Piştî dagirkirina Îranê, bandor û zordestîya dewleta Îranê li ser herêmên wekî Kurdistan û Azerbaycanê kêm û sist bû û her wiha gelê Kurdistan û Azerbaycanê xebata têkoşîna azadiya neteweyî, germ û geş kirin. Digel vê, rewşenbîr û têkoşerên gelê Kurd, ji bo destnîşankirina çarenûsa xwe û azadkirina niştîman û neteweya xwe dest bi xebata nihênî (sirrî/illegal) kiribûn. Di sala 1939an de, Komeleya Azadîxwazên Kurdistanê hatibû damezrandin. Di 16yê Gelawêja 1941an de jî bi hevkarîya hindêk rewşenbîrên niştîmanperwer li bajarê Mehabadê, bingeha Komela Jiyaneke Kurdistan (JK/Je-Kaf) bi nihênî hatibû damezrandin.

(JK/Je-Kaf), li Mehabadê hate damezrandin û dest bi weşandina kovara *Niştîman* kirin ku organa çapemenîya JKê bû. Di destpêka damezrandina JKê de Qazî Mihemed cî negirtibû. Di nav rêzên JKê de tunebûna Qazî Mihemed, hem ji bo komelê û hem ji bo damezrênerên komelê kêmasî û valayîyeke girîng bû. Di vê navberê de têkiliyên Qazî Mihemed û rêberên JKê berdewam dikir. Di

dawîyê de ji salekê şûn de Qazî Mihemed hate îq-nakirin ku tevlî rêza komela JKê bibe. Beşdarbû-na roşinbîr û niştimanperwerê wekî Qazî Mihemed di rêzâ JKê de, xebat û têkoşîna rizgarî û azadîya neteweyî bihêztir û berfirehtir kir. Ji alîyekî ve li ser bingeha têkiliyên civakî yên Kurd, di navbera hoz û eşîr û rewşenbîrên Kurd de xebata rêxistinî û hişyarkirina neteweyî dihate kirin; ji aliyê din ve jî bi hêzên navneteweyî re, bi taybetî jî bi rêberî-ya Yekitiya Sovyetê re pevgirêdanî pêk hatibû û ji wan daxwaza alîkarîyê dihat kirin.

Di encama Şerê Cihanî yê Duyemîn de ji aliyê hêzên navneteweyî ve dagirkirina cografyaya Îran û Kurdistanê, bandor û îradeya hikumeta naven-dî ya Îranê li ser herêmên dewrûber kêr kiribû. Şertên xebat û têkoşîna azadîyê li gora berîya wê baştir bûn. Ji bo pêşxistina xebata azadîya ne-teweyî, Kurdan dest bi pêkanîna têkiliyên navne-teweyî kiribûn. Ji ber ku Kurdistan li aliyê bakurê Îranê bû û ew herêm jî ji aliyê YSê ve hatibû dagir-kin, bivê nevê têkiliyên navbera mesûlên YSê û Kurdan geş dibûn. Di destpêkê de têkiliya Kurdan û YSê di çarçoveya têkiliyên kulturî de bû.

Piştî ku hinek kompanyayên (şirket) Brîtanya û DYAyê ji bo derxistina petrola Îranê bi hukûmeta Riza Şah re peyman çêkirin û îmtiyaza derxistina petrolê bi dest xistin, YSê li hemberî vê peymanê bêdeng nema. Miqabilî vê yekê, bandora li ser Îranê girantir kir û jê daxwaza îmtiyaza derxistina petrolê kir.

Ji bo vê yekê YSê, li hemberî Brîtanya, DYA û Îranê pêwendiyên bi Kurd û Azerîyan re wek tehdî-dekê bi pêş xistin; têkiliyên kulturî ber bi têkiliyên sîyasî ve birin.

Di destpêkê de rêberîya Yekîtiya Sovyetê xwest ku Kurdistan di nav sînorên Azerbaycanê de herêmeke otonom be. Ev pêşniyara wan ji aliyê Qazî Mihemed û hevalên wî ve nehate qebûl kirin. Rêberîya YSê ji bo vê gelek xebitîn ku Kurdan îqna bikin, lê bi ser neketin. Qazî Mihemed ji bo hevdîtina bi rêberîya YSê re careke dinê vexwendin Bakûyê. Di dawîya van hevdîtinan de, rêberîya YSê qenaet pê anîn ku Kurd statuyeyeke di nav sînorên siyasî yên Azerbaycanê de qebûl nakin, êdî mecbûr man daxwazên Kurdan qebûl bikin û ji Qazî Mihemed daxwaza danîna partîyeke nû kirin.

Şandeya Kurd hîn li Bakûyê bû, Barzanî, xelkê siwîl jî di nav de bi tevî 2500 kesan gihîştibûn sînorê rojhelatê Kurdistanê. “Hatina Barzanîyan ji bo rojhelatê Kurdistanê, di encama peywendîya bi serkirdeyên tevgera rojhelatê Kurdistanê û rayedarên YSê de û bi erêkirina hevalên wî yên Konseya Azadî û Şêx Ehmed Barzanî pêk hatibû. Barzanî, di roja 11/10/1945an de bi rêya Keleşîn-Mergewer derbasê Kurdistana Îranê bûn.... Ew bi awayekî germ ji aliyê Kurdên rojhelatê ve hatin pêşwazî kirin. Barzanî, ji ber zixtên Brîtanya û Iraqê, ji bo ku li ber çavan dûr bimîne, demek li gundê Mîravaya Serdeştê dimîne. Ew, ji bo ragehandina merasîma Komara Kurdistanê tê vexwendin û ji Newroza Adara 1946an şûn ve di nav hêza sereke ya parastina Komarê de cîyê xwe girtin.”⁶

Şanda bi serokatîya Qazî Mihemed piştî ku vegerîya Kurdistanê, ne bi dilê hemû endaman be jî bi dengên piraniyê, navê JKê bi navê Partîya Demokrat a Kurdistanê (PDK) guhartin di 16ê Tebaxa

⁶ Mesud Barzanî, *Barzanî ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Doz Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, r. 175

1945an de û paşê beyannameya Partîyê ji bo raya giştî hate belavkirin. Di beyannameya PDKê de, daxwazên milletê Kurd bi heşt bendan weha hati-ine rêzkirin:

“1- Milletê Kurd di hundirê Îranê de ji bo pêkanî-na kar û barên xwe yên xwecihî (mehellî), divê azad bibe û di nav sînorên dewleta Îranê de xud-muxtariya wê hebe.

2- Divê bitiwani (bikarin) bi zimanê kurdî bixwî-nin û li welatê Kurdistan hemû kar û barên nûsîna daîreyên dewletê bi kurdî be.

3- Wekî ku di Qanûna Esasî de dibêje, divê encû-mena wîlayetê Kurdistanê di zutirîn dem de bête hîlbijartin, di hemû kar û barên civakî û dewletê de pê rabîgehîne û çavdêrî bike.

4- Memûrên dewletê her divê ji xelkê mehelli bin.

5- Divê li ser esasê qanûnekê giştî, di mabeynê reayîet û xudanmilk de saziştek (pêkhatinek) bête bicîkirin ku duwaroja her du alîyan temîn bike.

6- Partiya Demokrat a Kurdistanê di xebatê de tédikoşe ku bi taybetî di mabeyna milletê Azer-baycan û ew neteweyên din ên ku li Azerbaycanê de dijîn (Asûrî, Ermenî û wd.) bi hev ra yekîtî û birayetîyek tewaw pêk bînin.

7- Partiya Demokrat a Kurdistanê, ji bo îstifade-kirina ji serçavî û kanîyên tebîhî (sirûştî) yê dew-lemend ê Kurdistanê, ji bo berbipêşvebirina amûrî cotyarî û bazirganîyê, berfirehkirina kar û barê kulturî, bijîşkî û baştirkirina jiyana aborî û ma-newî ya milletê Kurd tédikoşe.

8- Em dixwazin bi tevî neteweyên ku li Îranê dijîn, bikarin bi azadî ji bo bextewarî û pêşkevtina we-latê xwe têbikoşin.

Bijî Kurdistanana xudmuxtar û demokratîk.”⁷

Piştî damezrandina Partîyê û belavkirina berna-
meya wê, nexşeya sîyasî ya Kurdan diyar bûbû û
amedekariyên ragehandina komarê dest pê kiribûn.

3. Ragehandina Komara Kurdistanê

*“Ez dê bi hemû dinyayê bidim diyarê kirin ku di Komara
Kurdistanê de bi zîlm û terorê tiştêkî çareser nabe.”*

(Qazî Mihemed)

Rêûresma ragehandina Komara Kurdistanê (1946)

Di roja 22.01.1946an de damezirandina Komara
Kurdistanê li meydana Çarçiraya bajarê Mehabadê
hate ragehandin. Alaya Kurdistanê bi xwendina
sirûda “Ey Reqîb” hate bilindkirin û Pêşewa Qazî
Mihemed bi tevî komek rêvebirên PDK, serokeşîr û
giregirên Kurdan li hemberî zêdetirî 20 hezar Kur-
distanîyên li wê meydanê bi şehamet û tewazîyek
tejiyêvîn sekinî û weha axivî:

⁷ Rojnameya Kurdistan, Mehabad 1324-1325ê Hetawî (1946), Dezgeyî Çap
û Belawkirdineweyî Aras, Hewlêr, 2007, r. 302

“Kurdistan xwedî cihekî stratejîk û erdnîgarîya taybet e ku gelê Kurd hertim û bi bê wê hindê ku netewe û milletekî din di navbera wan de mesafê çêbike û wan ji hev biqetîne, tev bi hev re têde dijîn û têde xwedî malîkîyeta xwe ya millî ne. Serbihûrî (biserhatî) û diroka wan a derbasbûyî yek e û bi giştî têde hevpar in. (Kurd) xwedî adab û adet û nêrîtên netewî yên wisan e ku bi ti rengan sedemên cur bi cur û ti bûyerekê nekariye sistîyekê di nava bingeh û binaxê millîyeta wan de peyda bike.

Kurd ji kevin de xwedîyê hezaran paşa û desthilatdar û rêxistên xwe yên millî bûne. Hema di Kurdistana azad a niha de, malbata emîrên Mûkrî ku destpêkerê wan Emîr Seyfeddîn bûye, heya 1020ê Hetavî/Şemsî (1641-ê zayînî) bi awayekî serbixwe yek li pey yê din: Emîr Seyfeddîn, Sarim Beg, Şêx Heyder, Emîr Beg, Emîr Paşa heya digehe Qûbadxan bi desthilat û hêza xwe ve (bi awayekî serbixwe) hukimdarî kirine. Milletê reşîd û xwedî xîret e. Kurd di hemû dewr û çaxekê de herkesê ku xeyala desthilatdarîya nîştîmana wan kiribe, dijayetî û berengarî wan bûne û li hemberî wan dijayetî (berberakanî) kirine û ji kirina ti fidakariyekê jî kêmasî nekirine. Piştî ji destçûyîna seltenet û desthilatdariyê jî, ji bo bi destxistina serxwebûn û azadîyê bi milyonan qurbanî fîda kirine, ji bo ku hertim di halê xebat û berxwedanê da bûn, ti cure zehmetî û azarek nemaye ku di jîyanê de nekişînin û nebînin. Bi vîya re jî hêmû bextreşî, kurrewerî, kuştin û talanên ji aliyê neyaran ve tehemûl kirine û qet ji bo bi destxistina armanc û xwezîyên xwe newestîyane û di rîya bi destxistina azadîyê da nesekinîne (bêhîna xwe nedane), bi dilekî hind bi hêz û îradeyek wisa mezin xebat û têkoşan kirine ku heya niha hêzek wiha peyda nebûye ku bikaribe bi

hev re (têkda) wan bixeniqîne. Mîrê Kor kuştine, Babaniyan serî hildane, Babanî bédeng kirine Erdelani hestane, ew li erdê dane, Bitlisî rabûne û hezarên din yên mîna wan.

Heta di van dawîyan de piştî Şerê Cihanî yê berê ku dîktatoriya Îran û Tirkîyê hatine ser kar, ziman û adet û mezheb û taybetmendiyên Kurdan yên neteweyî bi carekê lawaz û hejar û bêqîmet kirin, ji kirina ti wehşiyet û hovîtîyekê nesekinîn, xwendin û nivîsina zimanê kurdî jî yasax (qedexe) û liberkirina cil û kincan (kincên kurdî) jî qedexe bû.

Nedihiştin em xwediyên qencî û di ti mafên mirovayetiyê de pişikidar û xwedî par bin. Rîya hînbûna zanist û teknolojîyê ji me qût kiribûn, her rojê bi hecet (hêncet-behane) û herdemê bi teşqeleyekê kom bi kom û desete-deste Kurdên hejar û bextreş heps û sirgûn dikirin û ew dikuştin û ji beyn dibirin. Destkeft û hatina vî milletê perişan û bêçare ji xwe re dibirin û ew jî birçî û tî (têhnî) û tazî dihiştin.

Heya ku di Şehrîwera sala 1320-an (Augusta 1941-an) de firîştî azadiyê desthilatdariya dîktatorî û faşistî ya Rizaxan herifand (têkşikand). Serê Kurdan ji hemû zext û nerehetîyan, hinekî azad bû û di cih de hiss kir ku çawa divê ji derfetê mifayê bistîne û rîya rastî û bi destxistina azadiya vî milletî çî ye û yê çî bike?

Zilam û mirovên bi bîr û xwedî hiş û bi şeref ku pir ji mêj da bû xwîna dilê xwe vedixwarin û ji bo zelîliya vî milletî dükel û bêhna şewatê ji hundurê wan derdiket, gelek zû dan xuyakirin ku dema kar û xebatê ye û divê ji vê derfetê feyde bê standin û ev dem bi temamî ew roj e, ku yên berîya me jî pir çav li rîya wê bûn. Bi yekcarî û zû, bêwestan û rawestan, dest bi kar û xebatê kirin û (Hîzba Dîmokrat a Kurdistanê)

pêkanîn û bi destekî pêt (muqîm) mijûlî kar û barê xwe yê millî bûn û bi çavekî hûr û bi dîqet pêwîstî û pêdiviyên Kurdan dan xuyakirin û cî bi cî kirin.

Berîya hemû tiştêkî dubendî û nakokiyên êlî û eşiretî ku bi dek û hîle û fitneyên kedxwar û diktatoran ji bo mêtin (kedxwarî) û xwarina maf û çemandin (tewandin)a vî milletî wek ew bi xwe dibêjin: “Tefreqê bîyendaz we hukumet kûn/Dubendiyê bavêje û ji xwe re desthilatdariyê bike”, xistibûn nava me û heya radeyekê ev agir belav û berfireh bûbû ku birayên ji dayik û bavekê ji hev qetandin ku yekîti û hevgerîna wan jî, ji navê rakirin.....

Me heya niha çend xwendingehên keçan û kuran (xortan) vekirine, me xwendingeha şevane damezrand û pirtûk bi zimanê kurdî wergêrandin... Xort û keç û zilamên mezin di xwendingehên şevane û rojane da bi zimanê kurdî dixwînin û li cihê wê hindê ku şeş-heft salan mijûlî xwendin û hînbûna zimanê farsî bibin, di mehek-du mehan de dibine xwende (xwindewar) û hemû tiştêkî dixwînin û dinivîsin.

Ji bo nasandina liyaqeta millî û derxistina jîyana çandî, kulturî û edebî ya Kurdan û ji bo gehandina hewara xwe bi guhê cîhana mirovanetî û edaletê, pêwîstiya me bi tiştên weşan û belavkirinê hebû. Weşanxaneyek gelek baş hat çêkirin û di bajarê me (Mehabadê) bi xwe de bi zimanê me û bi weşanxana me bi xwe kovar û rojname derdikevin û bîr û ray û daxwazên me di cîhanê de belav diken.

Destkeft û berhemên me ku pareke zêde û bi qîmet bû bi hîle (dek) ji destê me derdixistin û destê kedxwarîyê barajek li pêşberî me û bazara cîhanê dirust kiribû. Me rîya çareseriyê peyda kir û ticaret û aboriya Kurdistanê pir baş hat temînkirin.

Di çaxê diktatorîyê de ku hemû cure malîyat ji me distandin, bi kêmî û zêdeyî ne aletên saxlemî û dermankirinê, ne doxtor, derman û ne jî nexweşxane ji me re sazkin. Em bi xwe nexweşxaneyek pir baş di pêşerojek nêzik de vedikin û saxlemîya hevvelatîyên me temîn dibe.

Me hêzek millî pêkaniye ku bi cesaretek tamam amedeye ji niştimana me re parêzvanîyê bike. Xuyaye ku serkeftina me seraser di hemen rîya demokrasîyê de û di netîceya çalakîyên Hîzba Dîmokrat a Kurdistanê û bi piştgirîya cîhana demokratîk e, ji bona wê jî em dibêjin: Bijî pêkhênerên Dîmokratê.

Gelê Kurd bi hezaran sede û astengîyên dijwar di rê de hebûn, kom û îdareyên diktatorîyê bêrawestan li hemberî kar û xebata me hertim karşikênî dikirin û ji kirina ti namerdiyekê nedisekinin. Duberekîyên di navbera êl û eşîretan de, di hundur de jî ji me re pîrsgirêkên mezin bûn. Lê hiç yek ji vana nekarîn beriya me bigirin û me bi dilekî bihêz li berxwe da û me çalakî û xebatên xwe berdewam kirin heya ku serxwebûn û azadiya netewa Kurd me bi dest xist.

Xuyaye ku hinek bermayîyên van xeter û tehlûkan çî di hundur de û çî li derve hê jî mane, gelê Kurd bi me re li dijî wan yê xebata xwe berdewam bike û bi piştgirîya Xwedê, dê serfiraz û pîroz bibe. Îro ji nûnerên hemû herêm û navçeyên Kurdistanê bi bê li ber çavgirtina cûdahîyên çînî (sinifî) çî ji axa û reiyet, mezin û biçûk tev bi hev re civîyane û bi yekdil û yekziman hawara demokrasîyê dikin û di rêya Demokratê (PDK) de dimeşin û hêza Demokratê didin xuyakirin.”⁸

⁸ Kakşar Oremar, *Rojnama Kurdistan*, h.: 10 (15.11.1324) Beranberî, 04. 02. 1946

“Ez bi Xwedê, bi kelama ezim (mezin) a Xwedê, bi nîştiman, bi şerafeta netewa Kurd, bi ala muqedes a Kurdistanê sond dixûm ku heya nefesa canê xwe ya dawîyê û rijandina dilopa xwîna xwe ya herî dawîyê, bi can û mal di rîya ragirtina serxwebûn û bilindkirina ala Kurdistanê bixebitim û nisbet bi komara Kurdistan û yekîtîya gelê Kurd û Azerbaycanê, mutî’î û wefadar bimînim.”

Piştî “Nutqî cenabî Pêşewa û reîsê cimhurî berzî Kurdistan”⁹, mitînga ragehandina komarê bi axaftina şexsiyet û nûnerên din ê li meydana Çarçirayê dewam kir. Navê hinek şexsiyetên ku di mitînga ragehandina damezirandina Komara Kurdistanê de nutiq dabûn ev in: “Mele Hisên Mecîdî, Hacî Baba Şêx, Mihemed Hisên Xanî Seyfî Qazî, Şairê millî Hejar, Şairê millî Hêmin, Seyid Mihemedê Tezade, Şêx Mihemed Şemsedîn, Emer Xan, Seyid Ebdulezîz, Îbrahîm Edhem, Ehmedê Îlzanîzade, Mihemed Qadirî...”¹⁰

Piştî axaftina Pêşewa Qazî Mihemed, axaftinek pîrr balkêş jî, ji aliyê Seyid Ezîz ve hatiye kirin. Seyid Ezîzê Şemzînî, bi nûneratîya binemala Nehrî, di roja ragehandina Komara Kurdistanê de li Mehabadê, di axaftina xwe de bal dikêşîne ser vê çendê û ji gelê Kurd dixwaze yekdil û yekgirtî li jêr sîwana rêberîya Qazî Muhammed bicivin û hewl bidin ji bo rizgarkirina Kurdîstana mezin.

“Bîrayên min! Mezin û axayên Kurd, binemala Nehrî, bi mezin û piçûk, jin û mêr, kiç û kurên xo ve gelek bi serbilindî pîrozbahîya vê cejna pîroz; bi rayêkê li meqamê paye bilind, Serokkomarê hêja dikin ku di rêka vê azadîyê da çi kêmasî nekirîye û bi himet û

⁹ *Kurdistan*, h. :10, r. 1-4, ê Fivriye (Rêbendana) 1946

¹⁰ *Kurdistan*, h. :10, r. 1-4, ê Fivriye (Rêbendana) 1946

pêdagirî û ruhekî mezin û hikmet û karîna xo, şîya evê azadiyê bo me destve binît....

Ey birayê min ên Kurd! Bizanin şehîdên binemala Nehrî, ku di rêka vê azadiyê da xûna xo rijandine û hatine şehîdkirin û perên dîroka xo pê ava zêr nivîsîne, niha li me kêfxoştir û geştirin û niha cejna wan e. Belê cejna wan e, çuku zanîn ku xûna wan bi xorayî neçûye û gelê wan bi vê azadiya pîroz şad bûn. Evê ji bizanin ku rihê wan şehîdan niha li vê derê amade ne û bi yek dengî pîrozbahîya cejnê li hemû birayekî Kurd dikin û tewawî kesên binemala Nehrî bi mezin û piçûkên xo ve bi rûyekî sipî û serbilind tikayê li her Kurdekî dikin ku bo xatirê Xudê, dilêşiyên rabihûrî û kevin ku encama kiryarên dagîrkeran bûn, ji bîr bikin. Serdestîya tayifeyî û dijminatî û berjewendiyên maddî û manewî yên kesî taze nekin. Mezintî û piçûk bûnê, axatî û gedayiyê di nav xo da rakin û wek bira destê hev bigrin, bixûnin û yekgirtî û yekdil, canfida bin ji bo vê azadiyê ku paş

hezar sal xebat û têkoşînê ketîye destê me, car ji dest nedin û payedar û bihêztir bikin.

Birayên min; hûn dizanin, gelek birayên me hene ku niha ji dilbûna di bendên îstîbdat û dagîrkarîyê dinalin û bi çavên hesretê, çavrêyê himet û camêriya we ne. Ji ber hindê ji nabît çi Kurdekî xudan şeref bi vê azadiya piçûk razî bit. Belkî li ser her Kurdekî xudanşeref ferz û pêdvî ye, rabihûriya reş ji bîr biket û bi biratî û tebayî û bihêza xo ve li jêr sîwan, serwerî û sergêriya Serokkomara me Qazî Mihemed da amade bin, ewan birayên Kurdên di yên ku vê gavê jî ji dilbûna di bendên zorbêji û dagîrkarîyê dinalin, rizgar bikin û xûna xo di vê rêkê da birêjin. Nabît em bêjin, em azadin, heta ku em Kurdistana mezin bi tîrêjên azadiyê ronahî nekin. Em ji binemala Nehriyan her yek hazir û amade ne, bi rih û can û ser û malê xo ve, bi dilekî pak li vê rêkê da xizmet û fedakarîyê bikin.

Li dawîyê, ji Xudayê mezin û bêheval lavayî dikim ku Xudê bo xatirê meznatiya xo temenê rêber û Serokkomarê me Qazî Mihemedî dirêj û payedar biket, ku bikarît vê risaleta pîroz û mezin ku dest pê kirîye tewaw û berqerar biket û Kurdistana mezin azad biket. Û bi dengêki bilind em dikine hewar û dibêjin: Her bijî rêberê me; Serokkomarê Kurd Qazî Mihemed û her bijî Kurd û Kurdistana mezin ...”¹¹

Damezirandina Komara Kurdistanê li Mehabadê, ne bexişandina hêzên navneteweyî bû, berhemê pêşkevtina fikra neteweyî ya gelê Kurdistanê û têkoşîna wan a dirokî bû. Qazî Mihemed wekî Serokkomar û Hacî Baba Şêx ji wekî Serokwezîr hatin hilbijartin. Piştî çend rojan encumena hikûmeta Komarê hate eşkerakirin:

¹¹ *Kurdistan*, h.: 13, r. 4,13/02/1946

- “1- Serokwezîr: Hacî Baba Şêx
- 2- Wezîrê Berevanîyê: Huseyn Xan Seyfî Qazî
- 3- Wezîrê Karên Hundir: Muhemed Emîn Muînî
- 4- Wezîrê Aborîyê: Ehmed Îlahî
- 5- Wezîrê Ragehandinê: Kerîm Ehmedî
- 6- Wezîrê Perwerdeyîyê: Menaf Kerimî
- 7- Wezîrê Reklam û Danasînê: Sidiq Heyderî
- 8- Wezîrê Bazirganîyê: Hecî Mistefa Dawûdî
- 9- Wezîrê Kar: Xelîl Xusrewî
- 10-Wezîrê Çandiniyê: Mehmûd Welizade
- 11-Wezîrê Avedaniyê: Îsmail Îlxanîzade
- 12-Wezîrê Tendurustîyê: Seyid Mihemed Eyubîyan
- 13-Wezîrê Şêwirmendiye: Ebdurrehman Êlxanîzade
- 14-Wezîrê Dadwerîyê: Mele Huseyn Mecdî.”¹²

Roja ku li Meydana Çarçirayê damezirandi-na Komara Kurdistanê hate ragehandin, wê rojê li meydanê ne tenê Kurd her wiha Ecem, ermen, azerî û Cihû jî berhev bûbûn. Digel xelkê berhev-bûyî, ji parçeyên dî yên Kurdistanê jî serok û kad-royên siyasî beşdarî merasimê bibûn. Serokê ser-hildana Agirî Îhsan Nûrî Paşa bi xwe jî vexwendiyê vê merasimê bû, lê ji ber şertên neyênî nikaribû beşdar bibe.

Qazî Mihemed ji bo wê roja dîrokî û wergirti-na wezîfeya serokkomariyê weha dibêje: “Armanca min ev e ku ez yekbûna vê milletê bibînim ku îro bûye çar parçe. Serokkomarbûn tu demekê neha-tibû bîra min. Lêbelê milletê Kurd ez layiqî vê wezî-feyê dîtî. Ez jî dixebitim da ku layiqî vê milletê

¹² Seîd Humayun, Jîyan û Tekoşîna Pêşewa Qazî Mihemed, r. 65, weş. Doz, 2006 Stenbol

bibim.”¹³ Piştî ragehandina Komarê, di nav demeke kurt de sazîyên girîng hatin rêxistinkirin û bi taybetî ji aliyê weşan û çapemeniyê ve gavên girîng hatin avêtin

Berîya ku behsa xebatên kulturî, civakî û perwerdeyîya dema Komara Kurdistanê bikim, divê pêşiyê li ser cografya Komara Kurdistanê agadariyeke girîng binim bira we. Wê demê tevahiyî cografya rojhelatê Kurdistanê, ne di bin otorîteya Komara Kurdistanê de bû. Bi taybetî di navbera Kurdistan û Azerbaycanê de problema herêm û bajarên nakok hebûn. Otorîteya Komara Kurdistanê tenê li ser 1/3yê (ji sisêyan yekê) erdê rojhelatê Kurdistanê hatibû pêkanîn. Bi giştî em dikarin bibêjin ku du astengên girîng li pêşîya berfirehbûna sînorên cografîk û serwerîya siyasî ya Komarê hebûn: Ê yekemîn, nakokiyên sînor û cografîk ên navbera Kurdistan û Azerbaycanê bû; yê duyemîn jî, nakokî û berjewendiyên siyasî yên navdewletî bûn. Mîsal; nûnerên Sovyetê nedixwestin cografya Komarê fireh bibe û bigîje sînorên xwe yên dirokî. Digotin ji bo bidestxistina bajarên din ên Kurdistanê; “Hêrişa we dê bibe sedem ku Amerîka û Îngiliz wan cîyan hemû dagir bikin û nefta Kirmanşahê biêxin destê xwe.”¹⁴ Di nav rûpelên rojnameya *Kurdistanê* de jî, bi girîngî li ser cografya Kurdistanê hatiye rawestandî. Di rojnameya *Kurdistanê* de, bi sernivîsa “*Dersî Yekemî Cografyayî Kurdistan*”¹⁵ nivîs jî hatine çapkirin.

¹³ Mîne Xanim, hevpeyvîna bi *Kurdistan Press* re, 1987

¹⁴ Seîd Humayun, *Jîyan û Tekoşîna Pêşewa Qazî Mihemed*, r. 86. weş. Doz, 2006 Stenbol

¹⁵ *Kurdistan*, h.: 93, Mehabad, 11ê Rezberî 1325 (02/11/1946)

4. Xebatên Komelayetî û Perwerdeyî yê Komara Kurdistanê

Di hengameya îlankirina (ragehandina) Komara Kurdistanê de, di nav demeke kurt de hinek sazîyên civakî û kulturî yê girîng hatin avakirin; ji alîyê weşan, çapemenî û perwerdeyî ve pêngavên girîng hatin avêtin. Ev cûre xebat û çalakîyên rewşenbîrî, di bernameya PDKê de jî weha hatine destnîşankirin: “Ji bo armanca pêşxistina dereceya xwendewariyê û jiyana şaristanîyetê, dê gelek merkezên zanistî, kitêbxane, cîyên xwendinê, kulûb, tîyatro û meydanên sporan jî bêne avakirin.”¹⁶ Zanîna me ya li ser van xebat û sazîyên kulturî-weşangerî/çapemenî-perwerdeyî pîrr zêde nebe jî, di derbarê van cûre xebat û dezgehan de, bi kurtayî be jî li ber destê me hinek agadarî hene.

4.1. Çapxaneya Kurdistanê

Hewşa Çapxaneya Kurdistan

¹⁶ Kerîm Husamî, *Komara Demokratîk a Kurdistanê (Mehabad)*, r. 74, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1986

Di meha Çirîya Paşîn (November) a sala 1945an de li Mehabadê çapxaneyek bi navê “Çapxaneya Kurdistanê” hate damezirandin. Li ser pirsê nivîskar û berpîrsên rojnameyên Îranî yê bi navê *Ferman, Îranê Ma û Rehber* ku ji Pêşewa dipirsin û dibêjin “We ev kaxiz û çapxane ji ku anîne?” Ew dibêje: “Me çapxane û kaxiz li Tewrîzê kîrîne û hûn jî dikarin ew cîyê ku me jê kîrîye agadar bin.”¹⁷ Di vê çapxaneyê de rojname, kovar, pirtûk û belgeyên komarê dihatin çapkirin. Kovar û rojnameyên bi navê *Kurdistan, Hawarî Niştîman, Zanîst*¹⁸, *Gelawêj, Helale* (navê gulek e)¹⁹, *Awatî* (daxwaz), û *Gir û Galî Mindalan* di pêvajoya damezirandina komarê de hatine çapkirin û belavkirin. Pirtûkên helbestvan Hêmin û Hejar Mûkrîyanî jî di vê çapxaneyê de hatin çapkirin. Digel vana belgeyên PDK, Komara Kurdistan û pirtûkên derdanê jî bi zimanê kurdî di vê dezgehê de hatine çapkirin.

4.2. Rojnameya Kurdistanê

Yekemîn hejmara rojnameya *Kurdistanê*, li gorî teqwîma rojê di 20/10/1325 (1946)an de û li gorî ya mîladî jî di 11/01/1946an de hatiye çapkirin û di bin navê rojnameyê de hatiye nivîsandin ku ev rojname “*Belawkirewey Bîrî Hizrî Dîmokratî Kurdistan*” e. Li aliyê rastê jî hatiye nivîsandin ku

“*Kurdistan* le layen heyetî tehrîrîye derdeçî.” Û her du rojan carekî tete weşandin. Gerîndeyê giştî û sernivîskarê rojnameyê Seyid Mihemed Hemîdî bû. Di hejmara yekemîn a *Kurdistanê* de, ji aliyê

¹⁷ *Kurdistan*, h.:1, r. 4, Mehabad, 11ê Janîve (Rêbendan) 1946 (11/01/1946)

¹⁸ *Kurdistan*, h.: 61, r. 2, 13yê Janîve (Rêbendan) 1946

¹⁹ *Kurdistan*, h.: 48, r. 3, 18 Gulana 1946

Seyid Mihemed Hemîdî ve bi sernivîsa “Amancî Ēme”, meqseleyek pêşekîyê hatîye belavkirin û di vê nivîsê de amanca derçûna rojnameyê weha hatîye ragehandin:

“Di vê katê (demê) de xaka Kurdistanê ji hemû wextekî zêdetir pêwistî bi fedekariyên gewre ye. Li vê demê ku hemû neteweyên heyî ji bo ragirtin, vedestanîna serbestî û azadiya xwe, ji bo bidestxistina wesîleyên pêşkevtina hevniştimanên xwe diteqilînin. Di vê wextê da ku hemû neteweyên dinyayê ji xeyrî serbestî û gewrebûna welat amancekî wan nîye, bi şev û roj ji bo geyîştina vê amancê hewl didin. Em xerîkî çi ne û amanca me çi ye?

...

Lawan û gencanî Kurdistan li komelekê kombûn, destê birayeti û yekitiyê dan destê yekûdin, bi xebata wan ta ku Hîzbî Demokratî Kurdistan bi wicud hîna û her ber helest û xaniyek me çêbû li nav Kurdistanê da ku me hemû li nav xwe hilgirt. Hîzbî Demokratî di maweyek (demek) kin de tiwanî leqê xwe li tewawî şarekanî Kurdistana Îranê bikatewe.

...

Hevniştimanên me bi çavêk temaşe dikin û em hemû ji bo miletê kar dikin û bi zimanê şîrîn ê kurdî dixwînin. Exlaqê me yê xerab guherîye bi exlaqê çak (baş). Di dilê me de xwediyê çapxane û neşrîyat bûyin tunebû; ev e me bi yarmetiya Xwedê *Kurdistan* danî û jimara pêşî belav kir. Ev nameya ku ji layê Hîzba Demokratî Kurdistanê ve belav dibe, divê bibe qeleyekî asinî ji bo pêkanîna yekiti û birayeti....”²⁰

Bi giştî û kurtayî behsa naveroka rojnameya *Kurdistanê* bête kirin: Ev rojname li ser hev 92 hejmar hatine çapkirin, di nava rûpel û hejmarên rojnameya *Kurdistanê* de bi giştî; li ser dîrokê ku bi rêzenivîsa “Kurd ji destpêka dîrokê ta sala 1920an-30” û di bareyê Şoreşa Agiriyê de rêzeni-

²⁰ *Kurdistan*, h.:1, r. 1, Mehabad, 11ê Janîve 1946 (11/01/ 1946)

vîsa bi navê “*Bi serhatî Ararat-25*” bi tercûmeya Seyid Mihemed Hemîdî hatine belavkirin, li ser şexsiyetên namdar ên Kurd, bi taybetî jî nivîsên li ser zimanê kurdî û rastnivîsîna wî, li ser cografya Kurdistanê, tercûmeyên nivîsên ji zimanên biyanî, li ser rewşa siyasiya Kurdan û parçebûna Kurdistanê, girîngî û pêdivîya serxwebûna Kurdistanê hatiye rawestandî. Nûçe û dengûbasê hundir û derve, agadarî, biryar, guherînên qanûnî û dengûbasê Radyoya Kurdistanê jî di rojnameyê de hatine belavkirin.

Di rûpela pêşî ya rojnameyê de, sê sernivîs hatine lêkirin: “*Amancî Ême*”, “*Giftûgoyî Cenabî Qazî Mihemed*” û “*Be Boneyî Şêst û Şeşemîn Salî le Dayikbûnî Generalî Semus Stalîn*”.²¹ Di rûpela dido ya vê hejmarê de jî bi sernivîsa “*Hilkindinî alayî miqedesî Kurdistan le şarî Bokan*.” nivîsek dirêj hatiye belavkirin. Di hejmara 3an de, li rûpelê yekê sernivîsek bi navê “*Le ber çî Kurd Qîyamî Kird?*” û di heman rûpelê de sernivîsek din jî bi navê “*Silav le te Ey Kurdistanî Mezin*” hatiye nivîsandin.

Di hejmara sisê û ji wê şûn ve, di bin sernivîsa “*Kurdên be Nawûbang*”²² û “*Zanayanî Kurd*”²³ de, li ser gelek Kurdên rewşenbîr û navdar hatiye nivîsandin. Mînak: Mela Elî Qizilcî (h.3), Mela Camî, Îbn Elhacib (h. 6), Siltan Sehaq (h. 7), Elî Termûkî (h. 8).

Baba Tahir (h. 9), Mele Ebdulahê Pirebab (h. 11), Şêx Marûfê Nodî (h. 12), Şêx Baba Seîd (h.15), Mela Husên Îbn Osman (h. 16), Mela Hedrî Nalî (h. 17), Mewlana Xalidê Kurdî Şarezûrî (h. 21). Di

²¹ *Kurdistan*, h.:1, Mehabad, 11ê Janîve 1946 (11/01/ 1946)

²² *Kurdistan*, h.:3, r. 2, 15yê Janîve (Rêbendan/ Çirîya Paşîn) 1946

²³ *Kurdistan*, h.: 5, r. 2, 20ê Janîve (Çirîya Paşîn) 1946

nav rûpelên rojnameyê de, ji edebîyata bîyanî jî werger hatine kirin. Mînak; çîroka “*Kelawsûr*”, ji aliyê Mihemed Mecidî ve ji zimanê fransîzî hatîye wergerandin.

Di hejmara 8an de, lîste û rêjeya alîkarîya xelkê ji bo dezgehên Komara Kurdistanê hatîye belavkirin. Di hejmara 10an de, raportên li ser cejnên ragehandina Komarê di jêr navê, “*Cejna Serbixweyî û Îstiqlala Kurdistanê*” û naveroka peyama û axavtinên kesayetiyên Kurdistanê hatine belavkirin. Ev babete li jêr sernivîsa; “*Istêra Xoşbextiya Kurdan Çirisi*” hatîye nivîsîn. Di hejmara 14ê de, “*Sirûda Millî ya Kurdistanê*” hatîye belavkirin ku nivîskarê wê “Hejar” e. Rojnameya *Kurdistanê*, ji ber ku hem organa PDKê bû û hem jî organa nivfermî ya Komarê bû, di nav rûpelên wê de gelek nivîsên cûr bi cûr ên derbarê jîyana civakî, rêvebirî, siyasî û bajarvanî hatine belavkirin. Di hejmara 22 yê rojnameyê de, meqeleyek ji aliyê Seyid Mihemed Hemidî ve bi sernavê “*Şarewanî*”²⁴ hatîye belvkirin. Hejmara 25an, bi sernivîsa “*Hezretî Qazî Mihemed Pêşewayî Kurdistan*” hatîye çapkirin û herweha rêzenivîsa “*Cejnî Serbixweyî û Nasandinî Pêşewayî Kurdistan*”, hatîye domandin. Hejmara 27an, hefteyek piştî hejmara pêşîya wê hatîye çapkirin. Ev hejmar, bi meqeleya Haşim Xelîlzade ya bi sernivîsa “*Cejnî Newroz li Mehabad*”²⁵ hatîye çapkirin. Di hejmara 29an de ku roja 30ê Adara 1946an hatîye belavkirin, meqeleyek bi navê “*Ey dinya bizane ku Kurd serxwebûnê dixwazin*” hatîye belavkirin. Di hejmara 30an de, şair Hêmin, bi sernivîsa “*Dayikî*

²⁴ *Kurdistan*, h.: 22, 4ê Marsî 1946

²⁵ *Kurdistan*, h.: 27, r. 1, 25ê Marsî 1946

*Nîştîman û Hêmin*²⁶ nivîsandîye. Di rûpela yekê ya hejmara 31an de, ji aliyê Haşîm Xelîlzade ve bi sernivîsa “*Kurd û Radyoyî Turkîya*”²⁷ de, bersiva rojnamevanê Tirk Falih Rıfki Atay hatiye dayin ku wî li ser hatina Barzanî ji bo Azerbaycanê û damezirandina dewleta Kurd nivîsandibû. Di hejmara 38an de, bi sernivîsa “*Serhatîyên Araratê*”, rêzenivîsek li ser Tevgera Neteweyî ya Agiriyê hatiye belavkirin. Di hejmara 55an de, meqeleyek dirêj hatiye belavkirin bi sernivîsa “*Heft Sed Sale Kurd bo Serbixweyî Gîyanbazî Deka.*” Di rûpela pêşî ya hejmara 85an de, meqeleyek balkêş a ku rewşa demokrasîya Kurdistanê bide zanîn, bi sernivîsa “*Demokrasî çî ye? Demokrasî li Kurdistanê azad da çawa ye?*” hatiye belavkirin. Di hejmara 92an de li ser Qedrî Cemîl Paşa nivîsek bi sernivîsa “*Qedrî Beg Cemîl Paşa: Peyawekî nîştîmanperwerî Kurd*” hatiye nivîsandin...

4.3. Hawarî Nîştîman

Li bergê pêşî û jorê navê *Hawarî Nîştîman* hatiye nivîsandin ku “Organî Yekîtî Ciwananî Dîmokratî Kurdistan” e. Li jêrê navê *Hawarî Nîştîman* hatiye nivîsandin ku “Le layen heyetî nûseran we derdekewî.”²⁸ Li aliyê çepê navê rojnameyê jî bi tîpên gewre ev nivîs hatiye lêkirin: “Milletî Kurd îmanî beramberî pêşewayî xoy heye, boye çekî helgirtuwe û daynanî heta heqî xoy nestînî!”²⁹ Cîyê çapkirinê û midur mesûlê rojnameyê weha hatiye diyarkirin: “Adres: Mehabad; Rojnameyî *Hawarî Nîştîman*,

²⁶ *Kurdistan*, h.: 30, r. 2, 1 Avrêla 1946an

²⁷ *Kurdistan, Kurd û radyoyî Turkîya*, h.: 31, r. 1, 3yê Avrêl 1946

²⁸ *Hawarî Nîştîman*, h.: 1, 9ê Meya 1946

²⁹ *Hawarî Nîştîman*, h.: 1, 9ê Meya 1946

Çapxaneyî Kurdistan. Midurê mesûl: Sidiq Encirî Azer.”³⁰ Ev rojname du rûpel e, li ser hev pênc hejmar hatine çapkirin. Di rûpela pêşî ya hejmara yekemîn de du nivîsên bi navê “*Axayî Qewam El-Siltane*” û “*Şehameti Eşairî Welatî Kurdewarî*” hatine weşandin. Hejmara dido ya rojnameyê; di 19ê Meya 1946an de hatîye çapkirin. Hejmara sisê ya rojnameyê, di 30yê Gulana 1946an de çap bûye. Hejmara çaran a rojnameyê; 17yê Cewzerdana 1325an de hatîye çapkirin û li ser bergê pêşî yê rojnameyê, bi puntoyên mezin li ser mirina Kalînîn weha hatîye gotin:

“Tewawî azadixwanî Kurd mergî refîq Kalînîn be karkeran, zehmetkêşan, rênçberanî dinyayê, mexsûsa be malî rişîdî Rusyeyî sosyalîstî temilîn delîn...” û herweha meqaleyek bi navê “*Kalînîn Mird...!*” hatîye nivîsandin. Hejmara pêncan jî, di roja 2yê Pûşbera 1325an de hatîye çapkirin.

4.4. Zanist

Midurê mesûl û xwedîyê îmtiyaz ê kovarê Dilşad Resulî bû. “Kovara *Zanist*, ji mangê carekî tête çapkirin. Em ji nûserên berêz ên *Kurdistanê* tika dikin ku meqaleyên edebî, zanistî û komelayetî ji bo me rêkin.”³¹ Em nizanin ev kovar li ser hev çend hejmar hatine çapkirin.

4.5. Heyetî Ferhengî Kurdistan

Li gor nivîsandina hejmara yekê ya rojnameya *Kurdistanê*, Heyeta Ferhengî Kurdistan di roja 12/10/1946an de kombûnek pêk anîye, di vê kombûnê de ji bo dibistanên wek “Gelawêj”, ama-

³⁰ *Hawarî Niştiman*, h.: 2, r. 2, 19ê Meya 1946

³¹ *Kurdistan*, h.: 61, 22yê Jevîn 1946

dekirina kitêban, piştgirîkirina zarokên bêkes û xwendina wan hinek biryar têne girtin:

“1- Hazirî bête kirin ku şevane li dibistanan bi zîmanê kurdî xwendin dest pê bike, 2- Hatîye pesendkirin ku nivisîna navê hemû îdare, mekteb û ticaretxaneyan biguhere, bi kurdî bête nivîsandin. 3- Hatîye pesendkirin, ew mindalên ku di van dibistanan de bixwînin divê temenê wan şeş ta çardeh salî be. 4- Ji bo destnîşankirina libasên mindalan, biryara pêkanîna kombûnek din tête pesendkirin.”³²

4.6. Perwerdeyî û damezirandin dibistanan

Xwendekarên dibistanên Komara Kurdistanê

Di roja ragehandina Komarê de kurdî, wek zîmanê fermî yê Komarê hatîye qebûlkirin. Ji xwe di benda sêzdeh a bernameya PDKê de jî hatîye destnîşankirin ku “Ji bo armanca pêşvebirina ilm

³² *Kurdistan*, h.: 1, r. 2-4, 11ê Janîve 1946 (11/01/1946)

û şaristanîyetê di nav xelkê Kurdistanê de, dê xwendina destpêkî û navînî bibe mecbûrî û di temamê dibistanan de hewceye xwendin bi zimanê kurdî be.”³³ Mîne Xanima hevsera Pêşewa dibêje: “Qazî Mihemed pir qîmet dida xwendin û perwerdeyî. Piştî îlankirina komarê di demekî kurt de ji bo perwerdeyîya bi zimanê kurdî, bi serkêşîya Qazî Mihemed kampanya (helmet) hatin destpêkirin, pirtûk û kovarên kurdî hatin çapkirin, bi hinek çalakîyên civakî pere hatin berhevkerin, Sînemaya Kurdistanê³⁴ hatiye damezirandin ku bi qezenca wê zarokên feqîr didan xwendinê. Ji bo pêşxistina perwerdeyî du-sê caran miting hatin sazkirin.”³⁵ 22 Ji bo pêşxistina zimanê kurdî, hewldanên pak- kirin û standardkirina zimanê kurdî hatine kirin û di vî warî de biryarên girîng hatine girtin. Mînak; li hemberê peyvên leşkerî yên erbî û farisî, biryara bikaranîna peyvê resen ên kurdî hatiye girtin û ev biryar di rojnameyê de hatiye belavkirin.³⁶

Di hinek cîyan de dibistanên keçane, lawane û ji bo pêşxistina xwendinê dibistanên şevane jî hatin duristkirin. “Di bajarên Şîno, Boker û Mehabadê de dibistanên nû hatin çêkirin. Wê demê meleyên mizgeftan jî di niwêjên inê de, di xutbeyên xwe de nutqên li ser pêdivî û girîngîya zimanê kurdî dane.”³⁷ Herweha “Li bajarê Şîno danîna medreseya

³³ Kerîm Husamî, *Komara Demokratîk a Kurdistanê (Mehabad)*, r. 74, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1986

³⁴ *Kurdistan*, h.: 12, r. 3, 9ê Fevriye 1946

³⁵ Mîne Xanim, *Kurdistan Press*, h.: 10, 10 Berfbarîna Paşî, 1987

³⁶ *Kurdistan, Mawey wuşeyî pêşmergeyî ke gurandirawe*, h.: 23, r. 4, 6ê Marsî 1946

³⁷ Borhaneddin A. Yasin, *Tasavvur mu Gerçek mi? Mahabad Kürt Cumhuriyeti Büyük Güçlerin Politikasında Kürtler (1941-1947)*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2014, r.180

keçan”³⁸ û li Mehabadê “*Damezirandina Kitêbxaneyaya Millî*”³⁹ jî, pêngavek pîrr girîng bû.⁴⁰ Di rojnameya *Kurdistanê* de, behsa avakirina “Medreseya Gelawêjê” û “Medreseya Kurdistanê” hatiye kirin ku li wê derê zarok bi şev û roj dersên kurdî dixwînin. Berdewamî di rûpelên rojnameya *Kurdistanê* de li ser girîngî û pêdivîya xwendina bi zimanê kurdî hatiye rawestandî, nivîs hatine belavkirin û bangewazî hatine kirin. Li ser vê babetê, di hejmarê 60an de jî meqaleyek dirêj bi sernivîsa “*Millet û Xwendin*” hatiye çapkirin. Li gor agadariya Q. Cemîl Paşa: Wê demê li Mehabadê nêzikê hezar xwendekarên dibistanan hebûn û di bin alaya rengîn a Kurdistanê de bi zimanê kurdî perwerde dibûn.⁴¹

**Qedrî Cemîl Paşa bi tevî Qazî Mihemed û komek rêvebirên
Komara Kurdistanê**

³⁸ *Kurdistan*, h.: 24, r. 4, 13ê Adara 1946

³⁹ *Kurdistan*, h.: 25, r. 4, 17ê Adara 1946

⁴⁰ *Kurdistan*, h.: 25, Mehabad, 17yê Adara 1946

⁴¹ Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopî), *Doza Kurdistan*, Özge Yayınları, 1991, r. 173

4.7. Yekîtiya Jinên Kurd

Di vê demê de rêxistinên civakî yên ku hatine damezirandin, yek ji wan û belkî jî ya herî girîng “Yekîtiya Jinên Kurd” e. Hevsera Qazî Mihemed Mîne Xanim, Seroka Yekîtiya Jinên Kurd bû. Ji bo çareserkirina pirsgerêkên jinan; hînkirina xwendin û nivîsandinê, tevlibûna jiyana siyasî û civakî, perwerdeyiya zarokan û wd. rêxistina jinan hate damezirandin di çarçoveya benda 21.

Mîne Xanim
(Hevsera Qazî Mihemed)

a destûrtnameya PDKê de ku dibêje; “Jin jî wek mêran di hemû warên siyasî, civakî û şaristanî de xwedî maf in.”⁴² Mîne Xanima hevjiya Qazî Mihemed dibêje: “Qazî Mihemed dixwest hemû jin beşdarî çalakîyên civakî û siyasî bibin. Jinên Kurd jî bi serfkirina ked û berhemen keda xwe û bi bexşkirina zêrên xwe piştgiriyê didan komarê.”⁴³ Di dema hikûmeta Komara Kurdistanê de, adetên wekî sitandina qelenê, mehrkirina keçên zarok û berdêla jinan hatine qedexekirin.

Ji bo jinan dibistanên rojane û şevane hatin vekirin. Di van dibistanan de xwendin û nivîsandin fêrê jinan û keçan dikirin. Di her herêmê de

⁴² Mîrza Menaf Kerîm, *Bîranînên Min*, Weşanên Jîna Nû, 1987

⁴³ Mîne Xanim, *hevpeyvîna bi Kurdistan Pressê re*, no: 10, 1987

Li Mehabadê rêûresma vekirina dibistaneke jinan

bi jinan re kombûn çêdibûn, di van kombûnan de pirsgerêkên jinan dihatin guhdarkirin û paşê ji teşkilatên partiyê re dihatin pêşkêşkirin ji bo çareseriyê.

Li vê derê bîrxistinek ji hevdîtina Mîne Xanim û Qazî Mihemed, helwest û nêrîna wî ya li ser vê babetê hîn bi zelalî diyar dîke: “Ez rojekî digel Mam Ebdulla li ber Hemamê li benda hatina Qazî bûm ku cilên paqîş bidime wî. Dema hatinê, çawa ku min ew dît, ez giryam. Ew zivirî ji min re got: Tu ji ber çi digirî... Divê jinên Kurdan negirîn. Ez baş dizanim ku wê min darve bikin, divê tu jî vana bizanî... ji ber vê yekê girîna te, ne li gorî xweragirtina jina Kurd e.”⁴⁴

⁴⁴ Mîne Xanim, *hevpeyvîna bi Kurdistan Pressê re*, no: 10, 1987

4.8. Yekîtiya Ciwananî Demoqrati Kurdistan

Rêvebirên Komara Kurdistanê û PDKê pîr girîngî dane rêxistinkirina ciwan û lawanê Kurdistanê. Ji bo vê armancê, rêxistina lawan hatiye damezirandin û bi navê *Ciwan* jî kovarek hatiye weşandin. Mînak; di hejmara 67an a *Kurdistanê* de meqaleyek Mihemed Mehmûd bi sernivîsa “*Cewanan û Wacibiyatî Niştimanperwerî*” hatiye belavkirin. Di hejmara 76an de bi minasebeta damezirandina Yekîtiya Ciwananî Demoqrati Kurdistan, belavokek dirêj bi sernivîsa “*Ey Ciwanan!*” hatiye çapkirin.⁴⁵

4.9. Radyoya Kurdistan

Di dema Komara Kurdistanê de amûrekî din ê weşan û çapemeniyê jî radyoya Kurdistanê bû. Weşana radyoyê, di 10 Banemerî 1325 (1946)an de dest pê kirîye. Cîhazên vê radyoyê jî Sovyetê hatibûn kîrîn. Damezirandina radyoyê di hejmara 43yê rojnameya *Kurdistanê* de, bi sernivîsa “*Kurdistan Qisan Deka*” hatiye belavkirin û di nivîsê de dibêje: “Roja sêşema 10 Banemerî 1325an Îstasyona radyoya Mehabada paytexta Hikûmeta Millî ya Kurdistanê digel 5 destkabayneda ku ji vana ; 1- Di hewşa xaniyê Partiya Demokrat, 2- Pêşmergeşane, 3- Rûbirûyê şarewanî, 4- li rûbirûyê xaniyê hezretî Pêşewa, 5- Rûbirûyê mizgefta Ebas Axa hatine danîn.”⁴⁶ Bi rêya weşana vê radyoyê dengê Komara Kurdistan digihîşt millet û welatên dinyayê.

⁴⁵ Abdulqadir Ahmed, *Ey Ciwanan!, Kurdistan*, h.: 76, 22yê Gelawêj 1325

⁴⁶ *Kurdistan*, h.: 43, r. 1, Mehabad, 3yê Meya 1946

4.10. Tîyatroya Dayika Nîştîman

Dayika Nîştîman, di sala 1945an de ji aliyê komeleya Je-Kafê ve hatibû pêkanîn. Xebatên wê komê, di dema ragehandina Komarê de ji berdewam dikin. Ev tîyatroya hanê, di hemû navçeyên azadkirîyên Kurdistanê de, ji bal komên xelkê ve bi germî pêşwazî lê hate kirin.⁴⁷

5. Rûxandina Komara Kurdistanê

Damezrandina Komara Kurdistanê, berhemê bîr û îradeya neteweyî ya mîletê Kurdistanê bû û di dîroka hevdem a neteweya Kurd de dewleta yekemîn bû, mixabin temen kurt bû û nêzîkê 11 meh li ser pîyan ma.

Rêvebirên Komara Kurdistan

⁴⁷ Kerîm Husamî, *Komara Demokratîk a Kurdistanê (Mehabad)*, r. 61, Weşanên Jina Nû, Uppsala, 1986

Bêguman sedemên navxweyî û derveyî yên têkçûna Komara Kurdistanê hene: Di civaka Kurd de li şûna têkiliyên civakî-siyasî, serdestbûna têkiliyên eşîrî; di tevayê bajar û cografyaya Kurdistana Rojhelat de nerêxistinbûna PDKê û hikûmetê; têkiliyên hinek serokeşîran bi dewleta merkezî ya Îranê re ku hêza artêşa neteweyî ya komarê ji wan pêkhatibû, sedemên herî girîng ê navxweyî ne. Paşvekişana Yekîtiya Sovyetê û piştgirînedana bo Komara Azerbaycan û Kurdistanê, îtiraza Brîtanya û DYA ji bo damezirandina Komara Demokratîk a Azerbaycan û Komara Kurdistanê û bi awayekî aktif piştgirîdana hikûmeta merkezî ya Îranê, berxwenedana Komara Azerbaycanê jî, sedemên girîng ên derveyî ne.

Li vê derê wek welatek sosyalîst bi taybetî divê politîka YSê bête diyarkirin. Em dikarin bibêjin ku ji ber pêdiviya politikaya derveyî nebe, ji destpêka salên 1920an şûn ve piştgirî ji bo têkoşîna rizgarîya neteweyî û şoreşgerî nehatiye dayin. Bi rastî di meseleya neteweyî ya Kurd de, politikaya YSê, li gorî berjewendiyên wan ên li Rojhelata Navîn û têkiliyên wan ên bi Brîtanya, DYA û dewletên herêmê ve girêdayî bû. Ji ber vê yekê, Mesûd Barzanî nirixandinek balkêş dike û dibêje: “Fikra pêkanîna Komara Kurd li Mehabadê, belkî ji parçeyekî politikaya Yekîtiya Sovyetê bû li ser Îranê.”⁴⁸

Rêberîya Yekîtiya Sovyetê, bi taybetî nedixwest meseleya neteweyî ya Azarbaycan û Kurdistanê û bi giştî jî meseleya neteweyî ya di nav Îranê de, di çarçoveya mafê diyarkirina çarenûsiya xwe de bîne rojevê û jê re çareserîyekê pêşkêş bike. Dew-

⁴⁸ Mesud Barzanî, *Barzanî ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Doz Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, r. 190

leta Sovyetê ji ber berjewendiyên xwe yê neteweyî û navneteweyî, ji aliyê siyasî, rêbaz û teorîyê ve paş ve kişîya. Piştgirî nedida tevgera rizgarî ya neteweyî, berovajî wê gelek caran jî tengasî û astengiyên bi hêz derxistin pêşberî xebata tevgera rizgarîya neteweyî. Stalîn di nameya xwe ya bo Pişewerî de li ser qirîza (buhran) navxweyî ya Îranê, siyaseta wê demê ya Yekîtiya Sovyetê derbarê Îranê de weha diyar dike:

“Li Îranê qeyrana (qirîza) giştî ya şoreşgêrane û helûmercên weha nîn e, ku hûn bikin taktikên salên 1905 û 1917an yê Lenîn. Îran ligel dujminên derve di haletê şer da nîn e ku sernekevtina wê bibête hoyê lawazbûna kevneperestî û qulbûna qirîzê”....

Taktika me di vê navberê da divê çi be? Ez weha bîr pê dikime ku divê em li têkhelçûnê da kar wergirin ji bo ew ê ku Qewam paşegize (fêlbazî) nekit, divê piştevanî li Qewam bête kirin ta ku layengirên (alîgirên) Îngilîz belav bikin û bi vê terzê hindêk pêge bo demokratîzekirina Îranê pêk bîne.”⁴⁹

“Piştî bidawîhatina Şerê Cihanî yê Duyem û veğerandina leşkerên Rusî û Îngilîzî ji bo welatên xwe, leşkerê Îranê dest bi livînan kir.”⁵⁰ Ji bona ji nû ve dagirkirina Kurdistan û Azerbaycanê. Rêvebir û hêzên leşkerî yê Komara Azerbaycanê li ber xwe nedan û di demeke kurt de hêzên leşkerî yê Îranê ketin Azerbaycanê. Piştî hilweşîna Komara Azerbaycanê, Qazî Mihemed digel endamên qabîne û giregirên eşîran berhev bûn, rewşa nû hate nirixandin, ji bo parastina Komara Kurdistanê, pêşiyê biryara berxwedan û şerkirina li hemberê

⁴⁹ Kovara *War*, h.: 15 (ji Nivîsara Amîr Hasanpor), r. 72, Nameya Stalîn bo Pişewerî, 8ê Gulana 1946

⁵⁰ *Mahname*, h.: 66

hêzên Îranê hate girtin, lêbelê paşê ew biryar hate guhartin, di dawîya gengeşiyên dûr û dirêj de biryara pevneçûnê hate girtin.

Li pey vê biryarê, di şeva 17.12.1946an de General Mistefa Barzanî bi tevî hinêk takekes û rêberên Barzanîyan hatin Mehabadê ji bo hevdîtina bi Pêşewa Qazî Mihemed re. Qazî

**Serokerkanê Komara Kurdistanê:
General Mistefa Barzanî**

Mihemedî, biryara qabîneyê ji Serokerkan Mistefa Barzanî re got. Piştî hevdîtin û guftûgoyan, General Barzanî pêşniyaz kir ku Pêşewa Qazî Mihemed digel wî ji Îranê derkeve û weha got:

“Ez niha jî cenabê we serokê Komara Kurdistanê dizanim û hez dikim we deynim ser serê xwe û li her derê di xizmeta we de bim. Mayîna we li Mehabadê hîç sûd ji we re û ji gelê Kurd re nayîne. Tu remzê vî miletê yî û pêdivîya wê bi te heye û mirov bi vê dewleta ha (ji Îranê) hîç ewle nabe. Ez li ser bext û şerefê ehd dikim ku ji bo parastina we, ez amade me xwe û hemû hevalên li nik xwe feda bikim. Qet bawerî bi gotinên dewleta Îranê neke. Yekemîn Reisê Cîmhurê Kurd bi dilî bikeve destê dijminan, ev ji me re pirr giran e.”⁵¹

⁵¹ Mesud Barzanî, *Barzanî ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Doz Yayınla-

Serokkomar Qazî Mihemed

Di êvara vê rojê de, hevdîtina dawî ya Barzanî û Qazî Mihemed çêdibe û Pêşewa, ji bo dilovanî û qedirzanîya General M. Barzanî sipasên xwe pêşkêş dike û vedigere ji serokerkanê artêşa Komara Kurdistanê M. Barzanî re dibêje:

“Cenabê Mele Mistefa! Ez dizanim dewleta Îranê dê tevayîya rik û kîna xwe ji min veke û dê min bi mirinê tawanbar bike û bikuje. Hingê dê bêhna serok û rayedarên dewletê fireh bibe, êdin dibe ku gelê me ji xişm û xezeba wan selamet bimînin. Loma min bi gel re peyman bestîye ku di her mercî de wan bi tenê nehêlim.”⁵²

Li pey vê hevdîtin û gotinên dîrokî, Qazî Mi-

ri, 3. Baskî, İstanbul, r. 197

⁵² Seîd Humayun, *Jîyan û Tekoşîna Pêşewa Qazî Mihemed*, r. 103 weş. Doz, 2006 Stenbol

hemed alaya Kurdistanê ku li ser maseya wî bû, pêça, ew ramûsa û dirêjî destê Barzanî kir û got:

“Alaya Kurdistanê li bal xwe biparêze! Umîdwar im hûn nehêlin ev alaya hanê bikeve ser axê.”⁵³

Piştî vê hevdiitina dawî ya Barzanî û Qazî Mihemed, roja dinê Barzanîyan ji aliyê Nexede û Şinoyê ve ber bi tixûbê Iraqê hereket kirin. Xelkê siwîl bi tevî Şêx Ehmed derbasê nav sînorên Başûrê Kurdistanê û Iraqê kirin. Di 19ê meha gulana sala 1947an de, bi tevî 506 hevalên xwe ve, berê xwe dan ber bi sînorên Yekîtiya Sovyetê. Di vê rêwîtiya dirêj a dîrokî de; sînorên sê dewletan (Iraq, Îran û Tirkîyê) bihûrîn û di 18ê hezîrana 1947an de gihîştin ber deriyê sînorên Yekîtiya Sovyetê. M. Barzanî serûwena wê rêwîti û meşa dirêj weha dihêne ziman:

“Em hatin neçarkirin ku bên ser sînorê Yekîtiya Sovyetê û xwe ji ablûqeya leşkerên Îranê rizgar bikin. Em pêşî çûn nav erdê Tirkîyê û ji wê ji hatin ser sînorê Sovyetê. Di mudetê 20 rojên meşa xwe ya heta ser Robarê Arasê de, di hemî van 20 rojan de daxwaza kevneperestên Îranê ew bû ku me ji holê rakin; lê piştî şerekî giran û xwînî em gihîştin ser sînorê Yekîtiya Sovyetê.”⁵⁴

Di vê meş û rêwîtiya dirêj de, ji nav sînorên sîyasî yên sê dewletan re, bi dehan gund û navçeyên sê parçeyên Kurdistanê re derbas bûn. M. Barzanî, di dema vê rêwîtiyê de helwest û xweragirtina milletê Kurd li hemberî tevgera wan weha dihêne ziman:

Miletê Kurd şîûr, hest û îxlasa nehênî ya xwe

⁵³ Seîd Humayun, *Jîyan û Tekoşîna Pêşewa Qazî Mihemed*, r. 104 weş. Doz, 2006 Stenbol

⁵⁴ M. Barzanî, *Ji bo Generalê Yekîtiya Sovyetê Heval Stalin J. V. 18ê Hezîrana 1947*

bi eşkereyî nîşan dan ku wan deman gundî, serok û welatperwerên Kurd bi coşekî pîrr mezin, bi dilsozî, biratî û evîndariyê pêşwazîya me dikirin û em bi rê dikirin. Hêsirên jin û zarokên Kurd di dema birêketina me de, bi eşkerayî dilsozî û evîndariya Kurdan ji bona me dida zanîn. Di nav wan hemû rêyên bêkeys ê nexweş ên çiyayên me de ku em di nav re derbas dibûn; miletê Kurd bê ku guh bide tirs, zilm û tawan-kariya dijmin, bi hezaran gundî, serok, mezin û welatperweran bi xwe, bi mal û zarokên xwe, bi tevî xwarin û vexwarinê, bi cil û bergan dihatin cem me, tiştê ku ji destê wan dihat ji me re dikirin. Paşê jî wan silavên miletê Kurd digihandin me û bi dengê pîrr bilind gazî dikirin û digotin “bi selametî biçin!”⁵⁵

Ji çûyina Barzanîyan şûn ve, di 21ê meha diwanzdeh (december) de hêzên dewletê bê astengî ketin bajarê Mehabadê. Di wê şevê de Qazî Mihemed û Seyfî Qazî hatin girtin. Piştî girtina Qazî Mihemed û hejmarekî zêde ji rêvebir û karbidestên hukûmeta Komara Kurdistanê, li nav bajarê Mehabadê atmosfera tirs û hovîtî û xwînrijîya dagirkerên Îranê dest pê kir.

Mehkemekirina Qazîyan, yek ji bûyerên siyasî yên herî mezin ê dîroka Kurdistanê ye. Qazî Mihemed di hemû rûniştinê mehkemekirinê de li hemberî dagirkerên Îranê zeafiyetek û lawazîyek nîşan nedaye û serê xwe netewandîya, bêtirs û bi serbilindî parastina gelê Kurdistanê kirîye.

Kîyomers, di derbarê helwest û mehkemekirina Qazî Mihemed û rêberên Kurd de weha dibêje:

⁵⁵ *Axaftina Barzanî li Bako di Konferansa wênerên Kurdistanê Îran û Iraqê de* (19.01.1948), Kovara War, h.:12, 2002, r. 47

“Qet min bawer nedikir ku berpirs û rêberên Kurdan hindî bi cerg û xîret û mêrçak in. Heya niha jî dengê Qazî Mihemed tête guhê min, dema digot: “Xwedê heqê mezlûman ji zaliman bistîne.” Lê nirrîna Seyfî Qazî ku ew meydana dewr û ber pîrr kiribû, mist û pên li efser û serbazan didan, hemû li ber çavê min in û di guhê min de ne.”

Beşa Duyem

1. Nivîsa destpêk a Bedredîn Salih

Derbarê mehkemekirina (dadgehîkirina) pêşewa Qazî Mihemed û Sedir û Seyfî Qazî de gelek hatîye gotin û nivîsîn, dîyar e ku ev nivîsînan du beş in:

Beşê yekê: Ew nivîsînên ku xwestine wê dîrokê aloz û mijdar bikin; li pey berjewendîya dijminên Kurdan gotin û tiştên dûrê ji rastîyê nivîsîne û hewil dane wê dîrokê aloz û mijdar bikin. Her çend dîyare “berê rojê bi bêjingê nayê girtin” û girov (belge) ji bo vê çendê dilsozî û vîyana gelê Kurd ji bo Qazîyan û rêbaza wan a pîroz dîyar dike.

Beşê duwê: Ew nivîsarên berêzan in, ên ji dilsozîya xwe gelek xwe kerr (bêdeng) kirî heya ku hemû aliyên wînda û veşartî yên wê karesatê anku ji nêvçûna Komara Kurdistanê û sêdaredana pêşewayê wê eşkere bikin. Lê ya niha li ber destê me, deqê wê nivîsînê ye, ya bi qelesa Serwan Kiyomers Salih nûçegihanê kovara arteşa Şahin Şahê Îranê hatîye nivîsîn, ku xuyaye ew bi xwe di dema mehkemekirinê de amade bû, deqê vê mehkemekirinê wek namilkeyek (broşûrek) taybet çap kir û pîrr bi nihênî bi ser efserên (zabîten) mezin û yên cîyê bawerîya Şahî û payebilindên hukûmetê de hate parvekirin.

Ev hejmara taybet ku bi navê *Tac Kîyanî* hatiye nivîsîn, li bingehe navenda femandariya leşkerî (stada) hatiye erşifkirin, me jî ew wergirtiye û wergêraye ser zimanê kurdî.

Girîngiya vê belgeyê di wê çendê da ye ku Serwan Kiyomers Salih bi xwe mîna peyamnêrek (nûçegihanek) çeleng û zîrek di mehkemekirina pêşewa Qazî û Sedir û Seyfî de amade bûye, ji ber ku xwarzayê serleşker Fireydun Cem bû, ku ew jî mîrê xûşka (Şemsa) Şahê Îranê bû, lewra cîyê baweriya derbarê Şahê Îranê bû, hemû belgeyê û nameyên nihênî (veşartî) yên Şahê Îranê li jêr destê Serwan Kiyomers Salih bûn, heya ku carna hinek ji wan di namilkeyên taybetî de ji bo berpirsên leşkerî bêne çapkirin, yan paş rêxistina wan ji bo namexaneyê nihênî ya leşkerê Îranê bêne şandin.

Wesa diyar e ku ev çapkirin jî, ji bo bawerî çêkirin û dilgermîya efsêrên (leşkerên) artêşa Îranê bûye, her weha hetanî niha jî li dawîya salê ew name têne komkirin û ji aliyê erşifxaneyê serkirdayetîya leşkerî ve têne çapkirin û parastin.

Ya li ber destên we, wek li serî hate diyarkirin, deqê wê nivîsînê ye; ya jî deqê mehkemekirina Qazîyan hatiye wergirtin û di wê namilkeyê de hatiye çapkirin.

Serwan Kiyomers Salih di nivîsandina xwe de dibêje: “Paş bi dawî hatina mehkemekirina Qazîyan û sêdaredana wan, min ew rûdan (bûyer) hemû bê kêr û zêde di *Mahnameyê* de çapkir û nûçeyên girîng jî di namilka *Tac Kîyanî* de çapkirin, lê beriya ku bikeve ber dest û belav bibe, ez bo dadgeha

leşkerî hatim bangkirin, li wir ji min re gotin, tu bi tawana aşkerekirina nihênîyên mehkemekirina Qazîyan tawanbar î, paye (rûtbe)ya serwanî ji min standin û salekê jî ez hatim zîndankirin. Ji ber vê yekê ji aliyekî ve çapkirina *Mahnameyê* hate ragirtin û ji aliyek din ve ew nûçe jî nehatin belavkirin.”

Kîyomers ev pêzanînê, paş azadbûna xwe ya ji zîndanê di hejmare 57an a *Mahnameyê* ya sala 1947an de belav kiriye. Herweha di hejmara 66. a sala 1946an a *Mahnameyê* de nivisiye; “Paş bi-dawî hatina Şerrê Cihanî yê Duyem û vegeryana leşkerên Rûsî û Îngilîzî ji bo welatên xwe, leşkerê Îranê dest bi livînan kir.” Her weha Kîyomers di hejmarên 44an heya 46an ê *Mahnameyê* de rûdanên salên 1943 heya 1946an yên Kurdistan û Azerbaycanê vedigêre û paş hingê jî bi dûr û dirêjî dengûbas û tiştên hûr û girîng li ser Kurdistan û Azerbaycanê belav kirine ku hinek ji wan hatine erşîvkirin û hinekên din jî hatine çapkirin.

Di pirranîya hejmarên *Mahnameyê* de nameyên wefadarî û dilsozî (serokhozên/serokeşîrên Dî-bokrî; Elî Yar Es’ed û serokê eşîreta Mameş Qerenî Axayê Eşayer û Reşîd Begê Herkî û Hesên Têlo û Quqyas Mamedî û Nûrî Begê Begzade û Mihemed Emîn Çepê Herkî û Hemzeyê Qadirî Mameş û yên din) yên ku ji bo Şahê Îranê şandine, yan belav kirîne yan jî di namexana leşkerî de hatine erşîvkirin. Ya ji hemûyan seyirtir, peywendîya Umer Xanê Şikakî bi derbarî Sarayê re ku hingê Umer Xan amirhêzê leşkerê Komara Kurdistanê bû. Li Seqîz û dewr û berên wê, nizikî 17 name ji bo pey-dakirina bawerîyê ji Saraya Şah re şandine û têde dilsoziya xwe bo Şahê Îranê dide xuyakirin û xwe bi serbazê derbarî Şahê Îranê dide naskirin û weha

nîşan dide ku ê berhev e (amade ye) hemû erk û fermanên Derbarî Şah bicî bîne, niha ew name di namexana leşkerê Îranê de hatine parastin.

Divê bête nîşan pêkirinê ku serokê hoza Dîbokri Elî Yar di yek ji wan naman de çawanîya çûna xwe digel pêşewa Qazî Mihemed ji bo Bakû û Azerbaycana Rusî û encamên kombûnên wan békêmasî û bi dûr û dirêjî ji bo Seraya Şahê Îranê nivîsiye û pê agahdar kiriye.

Ne mumkun e di vê gotara kurt de bahsa naveroka wan hemû naman bikim, lê ji aliyê tesîra naveroka nameyan ve, ev nameyên Elî Yarî mezintirîn darbe bû ku li Komarê hatî dan û ji aliyê pirraniya nameyan ve Umer Xanê Şikak pêtirîn jîmara nameyan ji bo Seraya Şah nivîsîne. Paş derketina leşkerê Rusî ji Kurdistanê, Umer Xanî bi lez ji Şah re nivîsiye û têde daxwazê ji Şah dike, hindî zûtir leşkerê Îranê bigehe Kurdistanê û nivîsiye: Va ye ez bi xwe û hemû eşîreta Şikak ve wek serbazekî Şahê Îranê amade me ku fermanên we bicî binim. Her ji bo hindê, da ku Şah ji dilsoziya xwe bide bawerkirin, herdû kurrên xwe Qadir û Lezgîn şandîne Tehranê li cem Şahî. Ji bo di dema hatina artêşa Îranê ber bi Kurdistanê û nemaze Mehabadê ve, ji wan re bibin rênîşander û çavsax.

Ji bilî Umer Xanî, pirraniya serokhoz û eşîretên Kurdan ji bo piştrastiya Şahê Îranê û rênîşandana leşkerê Îranê kurr û bira û kes û karên xwe yên dilsoz şandibûn Tehranê.⁵⁶

⁵⁶ Nivîsa destpêk a Bedredîn Salih, 10ê Tebaxa sala 2000

2. Deqê Mehkemekirina Pêşewa Qazî Mihemed, Seyfî Qazî û Sedrî Qazî⁵⁷

Kiyomers Salih dinivîse: Di roja 17ê meha Sermawezê çend yekîneyên leşkerê Îranê ku ji topxane û tîrbar û çend tankan (kevnetankên ji kar ketî) pêk hatibûn. Ji Tehranê ber bi Tewrêzê bi rê ketin û paş sê rojan anku li 20ê mehê gihîştin dewr û berên bajarê Tewrêzê. Her bi bihistina vê nûçeyê hemû serkirdeyên hukûmeta Azerbaycanê welat bi cî hişt û ber bi Rûsya revîyan, lê leşkerê Îranê ji bo piştrastbûnê ji gelek tiştan heya roja paştir anku 21ê mehê xwe ji çûna nêv bajarê Tewrêzê parast.

Dema dest bi ser bajarê Tewrêzê de hatî girtin ez ji bo amadekirina jimareka nû ya kovarê vegeryam Tehranê.

Di rojên paş de biryara çûna ber bi Kurdistanê bo leşkerê Îranê derket, her ji bo vê meramê ew

⁵⁷ Ev belge name di hejmarê 10-11 ya Kovara Warê (2001) de bi kurmancî û di hejmarê 12 ya Warê (2002) de ji tirkîya wê hatiye weşandin.

çend yekîneyên leşkerî yên li ser dema komara Kurdistanê ku li Sinê û Kamyaran û Dîwandere heya nizîkî Seqiz hatibûn danîn - û carna şerr digel leşkerê Komara Kurdistanê dikir- biryara çûna ber bi Mehabadê ji bo wan derketibû.

Leşkerê Tehranê bi hinek yekîneyên leşkerê Îranê re ji Tewrêzê bi merema gehîştinê bo hêzên navborî, di rêya Qezwîn re ber bi Kurdistanê şandin. Ev hêz roja 20ê Sermawezê gehiştê Seqiz û li wir bi rênîşandana serok eşîretên Kurdan di rêya Bokan de ber bi navenda komara Mehabad bi rê ketin.

Ev hêz roja 29ê Sermawezê gehiştê Mehabad û zabît zor bi lez li dûv Qazî Mihemed û Seyfî û Sedir geryan, leşkerê Îranê baregayê (qerargah) xwe dana Mahabadê, her wê şevê bi rêya bêtêlê peywendî bi Tehranê re pêkanîn û daxwaza çawanîya yeqlakirina çarenivîsa Qazîyan kir, Qazî jî di serbazxanê de hatibûn bendkirin (hepiskirin).

Pirr zû ferman ji Tehranê gehişt ku lijna (komîta) dadgeha meydanî hatîye pêkanîn û ji bo dadgehîkirina wan ber bi Mahabadê bi rê ketiye. Li roja 6ê Rêbendanê lijna dadgehê bi serokatîya Xulam Husên Ezîmî û dadistan Serheng Hesên Kufanyan û dadyarê Sergurd Cafer Saniî û li jêr çavdêriya Serheng Emîr Hoşeng Xilîteberî gehiştê Mehabadê û dest bi kombûna dadgehîkirina Qazîyan kir.

Ez li hemû rûniştinên kombûnên mehkemekirina Qazîyan amade bûm. Rûniştinên mehkemekirinê çend seetan dirêj dibûn, pirsyar û tawan ji aliyê dadistan Hesên Kufanyan ve dihatin berçav xistin. Dikarim bêjim pirsyar hinde rohnî nebûn û pîrraniya tawanê ji aliyê tawanbaran (Qazîyan)

ve dihatin retkirin û Qazîyan pirr wêrekane (bi cesaret) daxwaza anîna girovan (belgeyan) dikir. Lê ji ber ku pêşwext her li Tehranê tawan hatibûn destnîşankirin û her li wir biryara dawîyê hatibû wergirtin. Biryar ew nebû ku tu belgeyek bo wan tawanan bête pêşkêşkirin. Lewra rûniştinên meh-kemekirinê paş çend seetan bi dawî hatin û paş niv seetê biryara sêdaredana Qazîyan hat teqdirkirin. Bi rastî ew biryar li Tehranê hatibû dan û her wê şevê Qazî bi wê biryarê hatin agahdarkirin.

3. Qazî Mihemed bi van tawanên xwarê hatî-ye tawanbarkirin

* Bazirganîkirina petrolê bi dewleta Rûsî re bi rêya 51 % bo dewleta Rûsî û 49% bo Komara Kurdistanê, bê agahdarî û razîbûna dewleta navîn.

* Guherîn û destkarîkirina nexşeyê welatê Îranê û cihêkirina 5 parêzgehan; Ormîye, Kirmanşa, Sinê, Tewrêz û Îlam.

* Danîn û dirustkirina Ala bo Komara Kurdistanê, bi armê (sembolê) çakûç û dasê, mîna ya Rûsî ye.

* Lêdana sikkeyê pere bo hukûmeta Kurdistanê bi navê Kurdistan, mîna Rupiyê Rûsî û wêneyê Qazî Mihemed li ser heye.

* Çêkirina nexşeyê Kurdistanê Mezin a her çar parçeyên Kurdistanê (Îran, Îraq, Turkiye, Sûriye).

* Anîna bîyanîyan bo Îranê û beşek ji xaka Îranê xistîye jêr destê wan. Wek mînak, Mela Mistefa Barzanî.

* Gef û êrişkirina li ser Şahin Şahê Îranê û dewleta Îranê û ragehandina (îlankirina) şerrî û halandana xelkê Kurdistanê li diji Şahinşah (Arya Mêhir).

* Soz û peymanên bi hukmeta Rûsya re li dijî hukûmeta Îranê û alîkarîya bi hêzên dagîrkerê Rûsya re kirî di tevaya xaka Îranê de.

* Ragehandin (îlankirin)a serxwebûna hukûmeta Kurdistanê û dagîrkirina beşekê mezin ji xaka Îranê bi navê xaka Kurdistanê.

* Şandin û hatin û çûn bo derveyê welatî û sere-dana Rûsya û rûniştin û kombûn digel Baqirofê serokê Komara Azerbaycana Rûsya.

* Girêdana peymannaman û girêbendên bazirganî digel bîyanîyan û dujminên Îranê, bê pirspekîrin yan wergirtina raya Tehranê.

* Girtin û kuştina karmendên mîrî û ruxandina xaniyên wan û şewitandina malên wan, nemaze karmendên ne Kurd.

Kîyomers Salih dibêje; Qazî Mihemedî pirr bi tundi ev hemû tawan redkîrin, ji xeynî sê bendan, ku ew jî ev in:

* Çûna wî ber bi Bakyya Azerbaycanê û çavpêketina digel Cafer Baqirof.

* Hebûna Alayê lê ne wekî ku ew dibêjin çakûç û das li ser hene, mîna yê Rûsya.

* Hatina Mela Mistefayê Barzanî bo Mehabadê, ku ew jî ne kesekî wî aniye, ew bi xwe hatiye, ji ber ku ew Kurd e û Kurdistan mala hemû Kurdan e û her Kurdê ku hez bike di her bihusteka xaka xwe de bijî, mafê wî heye bête, ji ber ku mafê xwedîyê malê ye.

4. Tawanên Seyfî Qazî (Mihemed Husên Xanî Qazî) Wezîrê Şerr û Cîgirê Serokkomar Qazî Mihemed

* Çûna wî ya derveyê welat bo Baku, paytextê Azerbaycana Rûsî.

* Peywendî pêkanîn bi serokkomarê (Pişwerî) Azerbaycana Îranê re ku li Tewrêzê kombûye û bestina peymanekê digel herduyan; serokkomarê Azerbaycana Rûsî û Azerbaycana Îranê anku Pişwerî û Baqîrof.

* Wergirtina Wezaretê Şer ya Komara Kurdistanê li dîjî hukûmeta Îranê.

Seyfî Qazî: Wezîrê Berevaniya Komara Kurdistanê

5. Tawanên Sedrî Qazî (Ebû El Qasim Sedrî Qazî)

Bo Nûnerê Xula 14ê ya (Meclîsa Şûraya Millî ya Îranê) ji Aliyê Kurdên Mahabadê û Dewr û Berên Wê ve Hatî Helbijardin

* Xwendina helbesteka pirr coş û gerim ji bo Mela Mistefa Barzanî ku bi vê helbestê bixêrhatina wî dike û wek remzeka (sêmboleka) pîroz ê gelê Kurd dide naskirin.

* Alîkarîkirina Qazî Mihemed û wezîrên Komara Kurdistanê û hukûmeta wan û danana awayê hû-

kumdarîyê û kar û barên hûkmetê li Mehabadê.

* Nivîsîna nameyekê bo Qazî Mihemed ku têde nivîsandîye “xwe ragirin hetanî ji hin deran alîkariyên leşkerî digihîje we”.

* Halandana xelkê li dijî hukûmeta Îranê û pişt-rastkirina berpîrsên Komara Kurdistanê li Mehabadê, ku êdî dewleta Îranê nikare şerri bi Komara Kurdistanê re bike.

Li ser tiştên hûr ên birêveçûna dadgehîkirinê, Kîyomers Salih dinivîse:

Rûniştina mehkemekirinê bi qasî 4 seetan vekêşa û desteka dadgehîkirinê paş nîv seetê birryara sêdaredana wan da û bi rêya bêtêlê peywendî bi Fermandariya Leşkerî re pêkanî ku hingê, Sipehbed Erşedî Humayunî serokê Fermandariya Leşkerî bû û li wir biryara veğerandina tawanbaran wergirt û her wê şevê vegeryan Tehranê.

Ew helbesta ku Sedrî Qazî pê hatibû sûcbarkirin, hemû bi kurdî di jimara 66an a *Mahnamê* de hatiye belavkirin, her çend hinek şaşiyên çapê jî têde hebûn. Çünke Kîyomers Salihî bi xwe kurdî nezaniye û ew kesê çaprêziya helbestê kirîye wî jî kurdî nezanibûye, lewra nikarinê helbestê bi ciwanî çap bikin, ev deqê wê helbestê ye, ku bûye bendê yekê yê sûcbarkirin û sêdaredana Sedrî Qazî:

*“Ya xwa bi xêr bê Heloy berze firî Barzanê min
Remzê pîrozê gel û niştîmanê min
Barzanî dujmin şikênî, şêrî jîyana min
Pê yê te li ser çav û qezat, li mal û gîyanê min
Bê te gel û niştîmê min bê xêw û dîl e
Jêr çepokî dujmin zerd û mat û zelîl e
Dilê dujmin li tirsî heybeta te dête lerze*

General Barzanî digel komek pêşmerge û zarokên wan

*Jiber çi dujmin dijberê li vî kûrey erd e
Bi te hate naskirin gel û nîştimanî Kurdewarî
Tu yî berz û bariz, le her layê dîyarî
Bê te ku dujmin bi ser nîştiman da zal e
Bê te gel wek teyrê nexweş û bêperr û bal e
Tu merdî meydan û şerr û roley
Warîsê pîrozê Îrsî Barzan û toley
Bi mêjû xawên nîştiman û gel û xêw î
Bi berzît Baz î Barzan û lûtkeyê ko yî
Lay dujmin barîz û bi navbangî bi navan
Bibîstin dujmin çirkemîze digrê li tawan*

Bi Barzan im dinazim, mûqedesê rûyê zemîn e
 Bêşiga şêr û awa wê maye yê jîn e
 Li te fêrbûn bi derdê bêbeşan aşnayî
 Bi te bû şevên bextreşan roşenayî
 Bê te ye em nîştîman dekin beş beş û dabeş
 Bi vê beş û pîrş û perêşanî bû bêbeş
 Her tu bo nîştîman xemxwar û pîrr mişûr î
 Dirêxî (texsîr) nekird li katî xurbet û dûrî
 Tu bo gel û nîştîman mujde û hem firîştey
 Te mizgînî anî em herdû şar û deştey
 Gelê min bê te sêvî û perîşan û werrez bû
 Melî (teyrê) bê perr û bal û giriftarî qefes bû
 Bi te geş dibe ruxsarî pîrr çîrç û çîrûkim
 Bi te rizgar û jîyawê, gelê mehtûk û sûkim
 Kurd im û li vê xakê bûme û bi vê avê jîyame
 Bo azadî gel û rizgarî nîştîmanê me nemame
 Min bi rût û qutî û pêxwas û bêkirasî
 Li malê xwe me dujmin bi ser barê me denasî
 Hatina te ya bixêr lay bird, xemî zorim li ser şan
 Bi te sarêj bû, tenê pîrr zarim û halê perîşan
 Êşa derdê Kurdan min pîrr jan û li mêj e
 Dermanê derdê muzmin dûr û dirêj e
 Serwer Mistefa ye bo Mihemed piştevan û bira ye
 Ya Reb geş bike ew dû çira ye
 Miwefeq ke Mihemed, hem Mistefa ra bixatirê
 Qur'an
 Fexrî gel Mistefa û Barzan, maye şanazî
 Gorî te gîyan û ser û malê Sedrî Qazî
 Ew ê Barzan weha nenasê bê hiş û bê ziman e
 Kerr û gêj û wêj û heywan û nezan e
 Ew ê nahezî Barzan e, caş û xofiroş e
 Yanî: Gewadbab e û zolekurd e û daykî zanî⁵⁸

⁵⁸ Ev helbest, xwerû bi soranî hatîye nivîsîn, ji aliyê me ve hinek hate sivik-

Paş derbazbûna sê mehan bi ser dadgehîkirina Qazîyan de desteyek (heyetek) din ji Femandariya Leşkerî ya Îranê hate pêkanîn ji bo dúbare dadgehîkirina Qazîyan, ku ji sê kesan pêk hatibû:

- 1- Serheng Reza Nikuzade (dadistan).
- 2- Serheng Receb Eta (serokê dúbare pêdaçûna mehkemekirinê).
- 3- Serwan Nebewî (mîna Parêzer bo Qazîyan hatibû destnîşankirin).

Kîyomers dinivîse: Her çend tawanbaran (Qazîyan) bi hûrî di rûniştina yekem de bergirî ji xwe kirin û redkirina wan tawanên dayne pal wan, di 114 rûpelan de dabû dadgeha pêdaçûnê û têde daxwaza qebûlkirinê jê kiribû jî, lê daxwaza wan pêşîya sê mehan li dadgeha meydanî ya Femandariya Leşkerî hatibû danîn û tu kesek amade nebû ku tenê veke yan jî bixwîne.

Herweha di dema hatina desteka mehkemekirinê de ji Tehranê bo Mehabadê, ev daxwaza wan a bergirî ji xwe kirinê, digel xwe ne anîbûn, heya ku tunebe di dema dúbare dadgehîkirina wan de jê re bêjin ev daxwazên we nahên qebûlkin, lewra wisa xuyaye biryara sûcbarkirina wan her ji Tehranê derketibû.

Di berdewamiya nivîsa xwe de Kîyomers dibêje: Desteka pêdaçûn û mehkemekirina Qazîyan ji aliyê fermandeya leşkerî ve hat destnîşankirin û bi şahê Îranê jî hatin nasandin û Şahin Şahî hindek şîret lê kirin û ji wan xwest ku berdewamî bi rêya bêtêlê peywendîyê bi Femandeya Leşkerî re bikin.

Desteka dîyarkirî ya dadgehê û ez Kîyomers, pêre roja 25.03.1947ê ji Tehranê ber bi Tewrêzê ve

kirin ji bo kurmancî.

û li wir bo Mîyandiaw û Mehabadê birê ketin, roja 28.03.1947ê em gehiştîn cîyê meremê û me şevêkê li Mehabadê bêhna xwe veda. Spêdê mehkemekirinê dest pê kir. Li despêkê Qazî Mihemed anîn û dest bi pirsyar jê kirinê hat kirin, ku tawanên wî heman 12 tawanên pêşî niha bûn û Qazî Mihe-medî jî ji bilî sê tawanên din hemû bi tundî red kirin û qebûlkirina tawanên dadgehê dúbare bû, daxwaza belge û girovan (îspat-qanît) kir, di dema xwendina tawanên û bergirî ji xwe kirinê de Qazî Mihemed, zor li ser xwe bû û pîrr bi rêz û hêminî bersiva pirsyaran dida.

Bi egera rijdbûna Qazî Mihemed li ser redkirina tawanên dadgehê, dadistanî li Qazî kir qêrî û zor bi tundî û hêrsbûn ve digel peyivî. Qazî jî hêrs bû û bi farisî ji wî re got: “Şima hem xurde dîgiran ra neşxwar mîkunîd”, herweha ji wî re got, “Şima eger dîn nedarîd, Xuda ra hem nemîşinasîd, îman be hisab û kitabê axiret nadarîd; la eqel zirreyê ciwanmerd başîd!” Yanî, “Ne dînê we heye û ne jî hûn Xwedê dinasin û bawerîya we ya bi hisab û kitaba axîretê jî nîn e, bi kêmanî bila hinek însanetîya we hebe. Ev hemû derew û buxtan çire we ji min re dirust kirîne, eger hûn rast dibêjin belgeki berçav bikin.”

Ji ber ku di nêv Farisan de şermizarîyek mezin di van gotinan de heye, lewra bi gotinên Qazî, dadistan pîrr turre (hêrs) bû û serê xwe da ber tepikan û ji Qazî re got “Kurdan seg sîfet! (Kurd di sîfeta seg/kûçik de ne)”. Lê turrebûna dadistanî li ser Qazî kar nekir û zor bi hêminî ji dadistanî re got: “Se û bêşeref û bênamûs û bêşerm hûn in, ku tu sînoran bo xwe û bo xelkê û bo yasayê nadanin. Axir bênamûs tu tenê dikarî wê biryara ew bênamûsê

pêşîya te daye bi cî bînî û ji vê pêtir ji dest te nayê. Min ji zû ve ye xwe bo vê çendê amade kirîye ku ez bêtawan im û di rêya azadiya milletê xwe de tîm kuştin û vê bi rehmeta Xwedayî bo xwe dizanim û şanazîyê bi vê mirina pîr serferazî dikim.” Paşî ku gotina xwe bi dawî anî Qazî Mihemedî, biryar da êdî tu gotinan neke û bersiva tu pîrsyarên dadgehê nede. Qazî sûnd xwar ku bersivê nedit û got, “Ev namerd her çî şaşîyeka dike bila bike.”

Dadistan jî bi merema wê çendê ku Qazî bête ser xwe, ji biryara xwe poşman bibe û bersiva pîrsyaran bide, biryara bihênvedana mehkemekirinê da. Paş bihênvedanê zor hewil da ku Qazî bersiva pîrsyarên dadistan Serheng Nîkuzadî bidit, lê Qazî Mihemedî got: “Niha biryar ew e, ez ê bihêm sêdaradan, ev jî ji bo xatira wan soz û peymanaya ye, yê min ji milletê xwe re dane, ku digel gelê xwe bijîm û bo wan bimirim, niha ez dê çawa amade bim soza xwe û ew sûnda min xwarî bişkênim, ji ber wê hemû bênamûsî ya Serhengî ye ku xwe kirîye Dadistan. Ez bersiva wî kesî nadim, eger kesekê din hebe pîrsyarê ji min bikit dibe.

Dema rohinî bû (dîyar bû) ku Qazî Mihemed amade nîne bipeyvît, desteka dadgehê neçar bû û biryar da ku li şûna Serheng Nîkuzad, Serheng Receb Eta ku serokê dadgehê bû, bibe dadistanê dadgehê.

Hemû pîrsyar hatin dúbarekirin û ji pîrsyara yekê hat destpêkirin. Qazî Mihemed ew pîrsyarên ku berîya vê rûniştinê redkiribûn, hemû dúbare redkirin, di bersiva pîrsyara “çira bê wergirtina raya hûkumeta navendî (merkezî) we girêbendeka bazirganîya petrolê bi Rûsyayê ra bestîye?”.

Qazî Mihemed pê kenî û got: Kijan petrol, kijan

bîr û kompanîyên petrolê li ber destê me hebûne, heya bazirganîyê pê bikin, seyre (xuyaye) eger we bivê bi fêlbazî (zexelî) tawanan bidin pal me, tawan û buxtanên weha dirust bikin ku hinek rastî têde hebe, diyare ku hûn ava wî rûbarî yê di nêv bajarê Mehabadê re derbaz dibe bi petrol dizanin, bi rastî we zor nezanane tawan dane pal me ku tu bingeh(-binaxe) ji wan re nîne.

Herweha di bersiva wê pirsyarê da, ku goye Qazî Mihemedî rê daye yan daxwaz ji biyanan kirîye bihêtin nêv xaka Îranê, wek Mela Mistefa Barzanî? Qazî Mihemed her wekî sê mehan berîya niha bersiva vê pirsê da û got: “Mela Mistefa li Kurdistanê biyanî nebûye û nîn e, Kurdistan mala her kurdekî ye, tu kesan ew ne aniye, kawdanan (şertan) weha kirîye bête bo beşekê din ji mala xwe anku ji beşekê mala xwe hatiye beşekê din ê mala xwe.”

Serheng (Albay) Eta, yek bi yek pirsyar dūbare kirin û Qazî Mihemed ji wek ya berîya wî hemû tawanan dūbare red kirin. Li vir Serheng Nikuzad parçek qumaş ji çanta xwe deranî ku rengê wî sor û sipî û zer bû, wêneyê çakûç û dasê li ser hatibûn çêkirin, ji Qazî Mihemed re got: Erê hemû hukûmet û ala û teşkilatên te ev nîne?! Serhengî tif kire alayê û xiste jêr lingê xwe?! Hemberê vê kir-yara Serheng, Qazî Mihemedî got: “Bo cara yekem, qet ev ala ya Kurdistanê nebûye, ji ber ku ala me çakûç û das li ser nîn e, duwem, ev helwesta te nişana kêma aqlilî û bêşîurî ya te ye, pirr bawer be destê we nagihîje alayê Kurdistanê ku hûn bêrûmet bikin û dê rojek bête li ser vî xaniyê ku ez têde tême mehkemekirin, wê bête hilkişandin û bilindkirin.

Min ala Kurdistanê daye destê Mela Mistefa Barzanî û li ser milên wî ye, ji vî çiyayî bo yê din

û ji vî bajarî bo yê din, ji vî welatî bo yê din dibe, heya rojek wê li ser tevayan çiya û bilindahiyên Kurdistanê bête hildan û biheje, pirr bawer bin ew roj wê bête.”

Serhengî daxwaz ji Qazî Mihemed kir, her çend ev babet dûrê kar û barên dadgehê be jî, eger di şî-yan de hebe bo wî bahsê hinek sexletên (taybetên) Mela Mistefayê Barzanî bike.

Qazî Mihemed got: Ji mela Mistefayê Barzanî bigere, te bi xwe got, Mela Mistefa kesek bîyanî ye û ev dûr e ji kar û barên dadgehê.

Lê carek din Serhengî daxwaz jê kir.

Qazî got: Eger bi temamî basê Mela Mistefa Barzanî ji te re bikim, dûr nîn e tu wisa hizir bikî ku layengirî û demargirjîya Kurdane bi min girtîye.

Serheng Eta bo wî sûnd xwar ku min bawerî bi rastgotina te heye, di vê dadgehê de bo min rohnî bûye ku her tiştê te gotî û dibêjî, ji kûratîya dilê te derdikeve û bi bawerî ve dibêjî.

Qazî Mihemedî got: Ez nikarim hemû sexlet û taybetmendiyên Mela Mistefa Barzanî ji we re bahs bikim, hûn jî qet nikarin bi temamî Barzanî nas bikin. Eger ez bêjim qet hûn pesend nakin ku dujminê xwe bi van hemû kiryar û reftar û sexletên baş û ciwan nas bikin, ji ber ku di rêza dujminatîya we de ye.

Dadistanî daxwaz ji wî kir li pey pêzanînên xwe Mela Mistefa bi wan re bide naskirin, ka di derbarê wî de çi dizane, bêje.

Qazî Mihemed carek din got: Ne ez û ne kesê din nikare Barzanî wek xwe bi we bide nasîn, ez hez dikim hûn ji vê çendê bigerin.

Lê dîsan wan daxwaz jê kir basê Barzanî ji bo wan bike.

Qazî got: Baş e, lê tenê di çend ristekan (hevokan) de dikarim bêjim Mela Mistefa Barzanî, di dîrokê de, ji mêrxasî û merdinî û şeref û mirovayetî û azayetî û nerevîn û keramet û netirsî çiqas kesên mezin hebûne, Mela Mistefa jî yek ji wan e. Çiqas musulmanên sedrê Îslamê ji bawerîyê û rastîyê û pakîyê û dilsozîyê bo Xweda û dînî û xelkê hejar û belengazên milletî hebûne, ew hemû taybet li cem Barzanî jî hene. Mîna Sadî dibêje: Her ançe xoban hemedarend, ew bi tenha dared. Hûn hez dikin bawer bikin yan bawer nekin û hûn pê xweş bin yan pê nexweş bin.

Hemû ew ên di dadgehê de amade bûne, ji gotinên Qazî Mihemed mendehoş man. Xuya bû ku Qazî Mihemed wan gotinan ji dilê xwe dertêne û bi pîrr bawerî ve dibêje û çî guman têde nebû, ku ew sexletên dayne pal Mela Mistefa Barzanî ne ji bo xatira Mela Mistefa bûn û ne ji ber heyeta meh-kemeyê bûn.

Eta ji Qazî Mihemed re got: Çima tu hinde ji Serheng Nikuzad hêrs bûyî, her çende me bihistîye di vî welatî de tu kes bi qasî te hêmin û li ser xwe nîne?

Qazî Mihemedî got: Ez wî mafî nadim tu kesan ku gelê min bêrûmet bike û niha ji bo xatira wî milletê ez bi sêdaredanê hatîme hukimkirin, ca ji bo çî niha bêrûmetkirinê, xwarî (nizmayî) û nermêrdî qebûl bikim. Min tenê bersiva wî daye nek pêtir. Ev karê Xwedayî ye ku divê xwêrî û neciwanmêrek bête û bê rûmetîyê bi milletê Kurd bike? Ev ji jêhatin û şarazayî û zanîna we nîne, çima ezê bê hurmetîya we qebûl bikim. Mîna Sadî dibêje: Her

an kes dest ez can bişûyed, her ançe der dil dared bigûyed. Ango: her kesê ku dev ji canê xwe berde, divê her tiştê di dilê wî de ye, bibêje. Ya min ji Xwedayî daxwaz kirî, Xwedayî ji min re da, ango, mirin û şehîdbûn ji bona dîn û gelê min, hêvidar im bi rûyek geş ve biçim bo baregayê Xwedayê mezin û dilovan.

Li dawîya wê mehkemekirinê tawanek din jî xistin stuyê/milê Qazî Mihemed ku helbestek ji bo komek zabî (subay) û kadroyên Komarê xwendîye û wan jî bo xwe kirîye dirûşim. Lê di bersivê de Qazî dibêje bo cara yekem e ez ku vê helbestê dibihîzim.

Serwan Kiyomers Salih dinivîse: Min beşdarî di pirranîya dadgehîkirin yên meydanî û leşkerî de kirîye, lê tu kesên mîna Qazî Mihemedî bi cerg û cesaret û wêrek min neditîne. Qet di dema dadgehîkirinê de neditirsa û pîrr bi bêtirs dipeyivî û bersiva pirsyaran dida, mîna kesekî yê di cejin û şahiyê de rûniştî bû, ne ku di dadgehê de.

Dema Serheng Nîkuzad bêrûmetî bi Qazî Mihemed û gelê Kurd kir û Qazî Mihemed pîrr bi tundî bersiva wî da. Qazî Mihemed got: “Yên pêşîya me, pîrr ji me baştir hûn naskirine. Xweda ji wî helbestvanî razî be yê gotî: “.....” Kiyomers dibêje (helbesteka Farisî ya zor bi raman û berz xwend ku rih û rîşalên Ecem û Şî’a derdixist.), min hez dikir wê helbestê binivîsim û bizanim helbesta kê ye, lê dem dema dadgehê bû û min nikarî wê helbestê pê dûbare bikim. Û paş xwandina helbestê Qazî got: “Wusan hûn bi me dane naskirin.”

Disan Serheng Eta ji Qazî Mihemed pirsî: Piştî ku Mela Mistefa Barzani ji vir çû, çi peywendiyek wî digel te çêbûye? Eger çêbûye di kîjan rojê de û çawa?

Qazî Mihemedî got: Heya Barzanî gîhaye dewr û berên Şino û Nexede me peywendî bi hev re hebû, lê paş dûrketî peywendîya me nema û min tu agahî ji wî nîn e.

Dîsan ji wî pirsîn: Erê dikarî bêjî dema te peywendî digel Mela Mistefa hebû, çi nexşeyek (pîlanek) jibo rizgarkirina te li cem Mela Mistefa hebû?

Qazî Mihemedî di bersivê de got: Mela Mistefa Barzanî zor hewil da ez pê re biçim, hêşt ez neketî-bûm zîndanê ji min re got nabe ez dilê xwe bi wê çendê xweşkim ku ez bêtawan im. Mela Mistefa yê Barzanî wêneyê rast û dirust ê we Eceman bo min kêşa û ez têgehandim ku hûn çi ne û kî ne.

Serheng Eta jê pirsî : Hûn dikarin ji me re bêjin ka ew wêne çi bû û çawa bû?

Qazî Mihemedî got:

Bi rastî, Barzanî hûn ji her kesek din baştir nas-kirine! Mela Mistefa ji min re got, “Tu gel û millet wek Eceman nîn e, Eceman dema desthelat be ji wî bêrehm û bêwijdan û zalimtir nabînî, dema jêrdest dibe, tu kes nikarin û nizanin mîna wan xwe mezlûm bikin û hêvîya ji xwedî desthelatê bixwaze. Di dema pirrhêziya xwe de, çi ji destê wan tê dikin û di dema bê desthelatîyê de, bi her tiştêkê xwe derbaz bike dike. Lewra pêwîst e tu bi hêvîya wê çendê nebi ku te tu tawan nekirine û Ecem wê li te xweş bibin.”

Dîsan Serheng Eta jê pirsî: Tu poşman nebûyî ku bi wî re neçûyî?

Qazî Mihemed got:

Eger Xwedayê mezin bi vî awayî mirina min wek xwe helakkirin (tunebûnê) qebûl neke, ez poşman

nîn im. Ji ber ku min soz ji milletê Kurd re dabû, bi wan re bijîm û bi wan re bimirim. Dizanim eger ez çûbûma û neketibam destên we, we yê ji bo tolhildana ji min, pîrr kes ji xelkê Mehabadê û milletê Kurd bikuştta. Lewra xweşhal im ku, yekem; bê-tawan/bêsuc ez wê bihêmin kuştin, a duwem; min soza xwe bicî anî. Hêvîdar im rûgeşê dinyayê û qîyametê bim, li cem Xweda û milletê Kurd jî.

Pirsyar: Dema tu hatî zîndankirin, li derûdorên Mehabadê ji bo rizgarkirina te, nexşeyek Barzanî hebû ?

Qazî Mihemed: Belê, Barzanî xeberek ji min re şand ku di her şevê de dikare hejmareka pîrr a pêşmergeyên xwe bişîne û bi çî awayekî be min ji zîndanê rizgar bike. Merama Mela Mistefa ew bû, di zîndanê de nemînim û neyêmin kuştin.

Pirsyar: Çira ew kar nekir?

Bersiv: Min bi xwe nedixwest.

Pirsyar: Çira? Çira te nedixwest rizgar bibî?

Bersiv: Ji ber hin sedeman.

Serheng Eta jê pirsî: Ew sedem çî bûn?

Qazî Mihemed: A yekem, ji ber wan soz û peymanan bû ên ku min dane gelê xwe û ya duwem jî, ji bo hindê bûye, bêtir xwîn neyê rêtin nemaze ji bona mayîna min di jîyanê de û ez kovandarê kuştin û kuştaran bûm.

Serheng Eta: Bi rastî tu kovandarê xwe bûyî, yan ê Barzanîyan, yan jî kovandarê serbazên me bûyî?

Qazî Mihemed: Na bi Xwedê, ne kovandarê xwe bûm û ne kovandarê serbazên we bûm. Lê ez kovandarê Kurdan û xortên Barzanîyan bûm. Eger

ew nebûya, min ji xwe ra danî bû û min dizanî her wê bême kuştin û ev hêviya min e.

Serheng Eta: Dikarî ji me re bêjî ji bo çî ev qas kovandarê Barzanîyan î?

Qazî Mihemed:

Ji ber ku Mela Mistefa û Barzanî hêviya paşeroja milletê Kurd in û min jî alayê Kurdistanê daye destên wan, ew dê vê alayê biparêzin û heya roja wê bête, ala Kurdistanê wê li cem wan be. Ne ku ew e, ya Serheng Nikuzad tif lê kir û bin piyên xwe kir. Hêviya min ji Xwedayî ew e, ew ala bi destê pirhêzê Barzanî li ser vî xaniyê ez têde tême dadgehîkirin û hemû cihên bilind ên Kurdistanê bilind bibe û biheje.

Serheng Eta: Pirsawî dawîyê; bi rastî, tu bi xwe neçûyî yan Mela Mistefa te bi xwe re nebir û hez nedikir tu bi wî re bî?

Qazî Mihemed: Wisa dîyar e yên heya niha min gotin, te bawerî pê nîn e?

Serheng Eta: Ez dixwazim tu vê rastîyê ji min re bibêjî.

Qazî Mihemed:

Serheng! Hişyar bî, tu jî min bêrûmet neke! Çira tu rastîyê ji min dixwazî? Ev nerastî ye, ne!? Ezê ber bi ku ve herim, ev xaka Kurdistanê ye! Bav û bapîrên min li vir jîyane. Ez jinsexlet nîn im heya welat û milletê xwe li cih bihêlim û bazdim!

Serheng Eta, ji tirsawî wê çendê ku Qazî Mihemed dūbare turre nebe û mîna Nikuzadî wî jî bêrûmet neke, bi lez daxwaza lēbūrînē kir û sond xwar ku merama wî bêrûmetkirina Qazî nebûye, tenê gotinek weha derketiye. Û bi rastî ji te dixwazim ber-

siva vê pirsê jî bide; ku tu ew qas hez li millet û welatê xwe dikî, çira rê didî biyanîyan bêne nav welat û bibin serbazên gelê te ?

Qazî Mihemed: Hûn vê peyvê zor dúbare dikin, dîyar e merema we hêzên Rûsî û Îngilîzî ne?

Serheng Eta:Na, merema min Mela Mistefayê Barzanî ye.

Qazî Mihemed (bi pêkenîn ve) got:

Ev demeke min bersiva vê pirsê we daye û dúbarekirin ne pêwîst e, min ji we re got, Mela Mistefa Kurd e û Kurdistan mala hemû Kurda ye û Mela Mistefa wek mirovek ji beşekê mala xwe hatîye beşeka din, hemû kesekî ew maf heye li her cih û aliyekê mal û milkê xwe rûne û ev mafê wî ye. Û baş bizanin min bi xwe hez nekir biçim, eger ne çendîn tirombêl li ber dest min hebûn û her dem û gaveka min hez kiriba ez dikarim biçim û ji xaka Îranê derkevim.

Min pîr baş encamên karê xwe jî dizanî û min hûn jî pîr baş nas dikirin. Her wek Barzanî gotî, kes nikare mîna we Eceman di dema şikestin û bê desthelatîyê de hêvîyan bixwaze û mezlûmeyetîya xwe nîşan bide, lê di dema desthelatdarîyê de tu kes jî Eceman zalimtir û bêrehmtir û dilreştir û serreqtir nîn e.

Bi vî awayî dadgehîkirina Qazî Mihemedî bi dawî hat.

Ji nûh dora Mihemed Husên Xanî Seyfî Qazî hat û zor bi heybet û li ser xwe û bi cesaret (wêrekane) hate hundirê dadgehê û her hizir nedikir ku ev dadgeh e .

Serheng Nîkuzad hate ser cihê xwe û li Seyfî

Qazî nêrî û dest bi pirskirinê kir.

Pirsyar: Çima tu bûyî wezîrê şer û çira te ev berpirsariyê wergirt û merama te ji vî karî çî bû?

Seyfî Qazî: Min bi şanazî ve ew erk wergirt û merama min tenê ew bû xizmeta gelê xwe bikim.

Pirsyar: Merema te xizmet bû yan ew bû bi rêya vê berpirsariyê pere û diravî kom bikî û pê bijî?

Seyfî Qazî (bi pêkenîn ve): Serheng, eger tu min nas nakî, bizane bo komkirina pere min ew kar nekiriye, belku min 2 milyon tûmen bo milletê û Komara Kurdistanê xerc kirîye ku pereyê min bi xwe bûye. Serheng, xuyaye ji bilî wê çendê ku tu min nas nakî, tu, ti tiştêkî ji kar û edalet (dad) û neritên dadgehê jî nizanî.

Li vir, ji ber ku serheng hêşta ji gotinên Qazî Mihemedî turre bû û dilê wî pirr bû, hest bi şikestinê dikir, dixwest bi behaneyekê xwe ji Seyfî Qazî turre bike. Lê Seyfî Qazî ew agehdar kir û ji wî re got:

Êdî me dest ji jîyan û malê xwe şûştiye û eger hindî serê derziyê cesaretê bidî xwe û bê rûmetiyekî bikî, ez mîna Qazî Mihemed nîn im, tenê bi gotin bersiva te bidim, (destê xwe guvaşt wek mistekê nîşa serhengî da û got): Ezê bi vê mistê ser û dindanên te bişkênim, axir ji mirinê pêvetir hêvîya me ji ti tiştên din tune ye. Heya nûha we milyonek derew û bêbextî û gotinên neşîrîn û tiştên din ên bêraman ji me re dirust kirine, ji nû ve hûn divên şaşî û tiştên ne di rê de pêtir lê bikin. Ew hemû derew û bêbextiyên ku we ji me re dirust kirin, ti binya û bingehêk jê re nîn e, lê ez li vir radigehînim ku wan hemû derew û bêbextiyan bi şanazî ve li ser xwe qebûl dikim. Êdî ez amade nîn im bersiva tu pirsyarên we bidim.

Bi vî awayî dadgehîkirina Seyfî Qazî ji bi dawî hat.

Ji nû gerr (dor) gihîja Ebû El Qasim Sedrî Qazî û ew anîn dadgehê. Yekem pirsyara ku ji wî hate kirin ev bû:

Erê merama te ji nivîsîna wê nameyê çî bû, ya te ji Qazî Mihemed re şandî û tê de daxwaz jê kirî ku xwe ragirin heta ku alîkarîyên leşkerî digihîjin we?

Sedrî Qazî got: Tu tiştên weha rûnedane û eger dibêjin rûdane fermo bixine berçav.

Dadistanî got: Ew çî helbest e ya te ji bo Barzanî nivîsî?

Sedrî Qazî got: Belê ew min nivîsiye, min Barzanî vîyaye û helbest ji wî re nivîsandîye.

Dadistan dûbare pirsî: Ew alîkarîya te di nama xwe da nîşan pêkirî, pêşîya nûha jî hebûye yan jî cara yekem e ku ji aliyê bîyaniyan ve alîkarî ji we re têtê şandin?

Sedrî Qazî got: Ez dibêjim tu tiştên weha rûnedane.

Dadistanî carek din got: Çima li Tewrêzê te kombûn bi Pişewerî re kirîye û gotûbêj bi Nemaz Eliyof fermandarê Rûsî li Miyandwaw û Eliksander li Meraxe û konsolê Rûsî li Urmîye re kirîne û bi wan re rûniştin û civîn çêkirine.

Sedrî Qazî got: Ev pêwîstiyên wê rojê bûn.

Dadistan got: Ew karek casusî bûye bo Rosan?

Sedrî Qazî (ev boçûna wî red kir û) got: Casûsî ji bo kê? Çira, çî di welatê me de hebû ku Rûsan neditibit. Tişteke, çiyek heye Rûs bi xwe neçûbinê?

Carek din dadistanî navên hinek nameyên din jî bilêv kir ku weha û aweha nivîsîne.

Sedrî Qazî got: Her tişteke min bo her cîyekî nivîsandibît, min danek (nisxeyek) li cem xwe hiştîye, dosya min bişînine Tehranê name û belgenameyên min hemû li wir in, wê baştir rohnî be, ka min çi bo çi cîyekî nivîsandîye.

Bi vî awayî dúbare mehkemekirina her sê Qazîyan bi dawî hat. Desteka (heyeta) mehkemekirinê dúbare dest bi hevpeyvînan kir, lê vê carê ne mîna cara pêşîn ku kêmîtir ji niv seetê hevpeyvîna xwe bi dawî anî û biryara xwe wergirt. Desteka dúbare dadgehîkirinê biryara xwe di mabeyna pêtir ji 10 seetan de, di vê navbeynê de peywendîkirina bêtêlê di nêvbera Tehran û Mehabadê de berdewam bû, heya seet 12ê şevê desteka mehkemekirinê, biryara sêdaredana her sê Qazîyan wergirt û pirr bi lez ev biryar ragehandin Tehranê.

Her çend ne Qazî Mihemed, Sedrî û Seyfî Qazî û ne em tu tişteke ji biryara Tehranê negihîjayan. Lê dema ku me dît reng û rûyê fermandarê nîzamî zor hat guherîn û destên wî dilerizin û bi lez bi rêya bêtêlê hewil dide ku peywendîyê bike, me hest kir ku ev tundtirîn biryare hatî wergiritin.

Her çend biryar wesa bû ku wê şevê tenê niv seetê peywendîya bêtêlê bi Tehranê re hebe, lê xuya bû ku wê şevê Femandariya Leşkerî û Saraya Şah heya sibê çaverêya encamên dawî yên mehkemekirinê bûn.

A rast, mehkemeya dúbare pêdaçûn û mehkemekirinê jî, her wekî tawanên dadgeha meydanî ya pêşîya nûha dúbarekirin û bo tu tawanan belgeyê pêwîst berçav nekirin, tu pûte jî bi redkirina van tawanbaran (Qazîyan) neda û biryara sêdaredana hersêyan pesend kir. Êdî li pey cîyekî li nav bajarî geryan bibînin da ku darê sêdarê li wir danin.

Xuya bû fermandariya nîzamî rojekî berîya biryara dadgehê ku bête wergirtin, ew xaniyê li Çiwarçira heye destnîşan kiribû, anku her li despêkê cîyê sêdaredana wan hatibû destnîşankirin.

Fermandarî got: Me cîyê pêwîst amade kiriye.

Di despêkê de xwestin bicîanîna li sêdaredana wan bo fermandariya Mehabadê bi cî bihêlin. Me digel desteya mehkemê/dadgehê xwe amade kir ku vegerin Tewrêzê û li wir ber bi Tehranê ve biçin. Lê ji nişkê ve biryar hat dayin ku heya bicîanîna sêdaredana wan, pêwîst e desteya dadgehê li wir amade be. Em neçar bûn ku li wir bimînin, heya li sêdaredana Qazîyan bi rêve diçe.

Paş mehkemekirinê, her sê Qazî di odekê/jûrekê de hatibûn danîn û dewr û berên wan serbaz hatibûn danîn, ne ku nîyaza wan ew be, ku xwe rizgar bikin.

Biryar hat dan ku yek bi yek li tirombêlan bêne siwarkirin û her tirombêlekê 10 serbaz di gel siwar bin. Ji wan re gotin; emê we bişînine Tehranê. Fermandariya Mehabadê destûr da efserekî, biçe yek bi yek wan bine meydana Çiwarçirayê.

Kiyomers Salih dinivîse: Ez jî ji bo temankirina rapora xwe, bo kovara xwe çûme nêv zîndanê, dema ez bi efserekî re çûme di nêv zîndanê de me Qazî Mihemed dît, nivêj dikir. Efserê ji Qazîyan re got: Xwe amade bikin emê we bişînine Tehranê. Sedrî û Seyfî Qazî nemaze Ebû El Qasim pîrr pê xweş bû. Paşî ku Qazî Mihemedî silava nivêjê veda, me dît hatina me û gotina me tu kar têde nekiriye, bi lez cil û berg û tiştên xwe komkîrin û amade bûn û got: Destûrê bidin em malîyên xwe bi çûna xwe ya bo Tehranê agahdar bikin, heya pere ji bo xercîya rêya me ji me re binin.

Wî efserî got: Ne, pêwîst nake, ji ber ku berpirsên payeberz pere ji bo xercîya rêya we dane efserê berpirsê vî karî, lewra pêwîst nake hûn pere digel xwe bînin.

Li pey biryarê, her yek ji Qazîyan bi tevî 10 serbazan re siwarî komyonekê kirin, lê her li êvarîya wê rojê fermandarîyê rewşa ne asayî li nêv bajarî ragehandibû, hemû cûreyên ji mal derketinê hatibûn qedexekirin. Efser û serbazên çekdar li tevayê nêv bajarî û dewr û berên bajarî hatibûn belavkirin. Di dema nîv seetê da her Qazîyek bi tevî 10 serbazan li komyonekê hatin siwarkirin. Qazî Mihemed li komyona yekem û Mihemed Husên Seyfî Qazî li kamyona duwem û Ebû El Qasim Sedrî Qazî li kamyona sêyem siwar kirin û çaverê bûn bi rê bikevin. Lê li Tehranê destûr hatibû dan ji bo tirsandina xelkê Kurd û pend (ders) wergirtinê, li meydana Çiwarçirayê li nêv bajarê Mehabadê bi darê sêdarê ve bêne helawîstin. Dema ku desteka dadgehê berve Mehabad hatin, fermandarîya Mahabadê ew xaniyê li meydana Çiwarçira ji xelkê çolkiribû, bi behana wê çendê ku efserê çavdêrkirina bajarî wê li wir be. Ew xanî sê dergehên wî hebûn; yek ji dergehan bo meydanê dihat vekirin û yê din bo derveyê meydanê û yê din bo hewşa biçûka xanî dihat vekirin. Destûr hat dan ku kamyona Qazî Mihemed berve meydanê here, dema kamyon gihîşte ber dergehê xaniyê meydana Çiwarçira, Qazî Mihemed pirsî; çira pêwîst e li vir peya bim? Efserî jê re got: Çûna te ji vir ber bi Tehranê wê li vir bête rêxistinkirin û çend pirsyarek mane wê li vir ji we bêne pirsandin. Qazî Mihemed peya bû, dema hate nêv xanî dit dadistan serheng Nikuzad û Melayekî Kurd û çend serbazên

çekdar li wir in, herweha maseyeka mezin li wir hatiye danîn û Quranek li ser e, her weha serokê saxlemiyê ku ji Tehranê ber bi Mahabadê hatiye li wir in. Li vir yekser têgihîja ku çûna berve Tehranê derew e û bi vê behanê ew anîne meydana Çiwarçira. Dadistan serheng Nikuzad dest bi xwendina hukmê dadgehê kir û ji wî re got: Pêwîst e nûha ev hukûm bête bicianîn.

Ji Qazî Mihemed re got: Eger te wesyetek heye bike yan jî binivîse. Qazî Mihemed pirr bi lez çû pişt masê û dest bi nivîsîna wesyetnama xwe kir, heya çend rûpelek nivîsîn û wesa xuyabû west-yayî bû, lewra ji melayê Mehabadê re got: Were ya ez dibêjim binivîse. Qazî Mihemedî pirr bi rohnî digot û pê dida nivîsîn. Got binivîse filan erd û filan cih bo mizgeftê û xwendingehê û nexweşxanê bin, heya ku neviyên gelê Kurd ên paşerojê fayde jê werbigirin. Şîret li gelê Kurd kirin ku yekgirtin û bi hev ra jîyan û ji hev hezkirin hebe. Dema wesyetnama wî bi dawî hatî dest da nivêjkirinê, vê çendê nêzikî du seet û niv vekêşa. Dadistan di ser birina vê dema dûr û dirêj de zor dilgiran bû, yê bi lez bû ku vegere Tehranê. Piştî ku Qazî Mihemedî wesyetnama xwe nivîsî û nivêj kirî û hêviyên xwe ji Xwedayê xwastin, daxwaz kir destûrê bidinê çend wesyet û şîretan bo gelê Kurd binivîse, dadistanî destûr dayê. Daxwaza qelem û kaxezan kir, ji wî re anîn, her ji bo hindê ku dadistan Serheng Nikuzad û hemû berhevbûyî bibihîzin û têbigihîjin, ji mela re got were binivîse. Got, mela her tiştêkê ez ji te re dibêjim tu binivîse, melayê ji wî re got: Qurban çi binivîsim, ez nizanim ya cenabê te, divê dadistan wê destûrê ji te re bide ez binivîsim. Qazî Mihemed turre(hêrs) bû û got: Dadistan kî ye? Heya ji min re

destûr bide yan nede? Min divê bêjim:

(Li vir Kîyomers Salih dibêje: Qazî Mihemedî ew tiştên bi farisî ji mela re digotin, ji wî dixwest ku ew bi kurdî binivîse.)

Melayî got: Qurban ez nizanim bi kurdî binivîsim.

Qazî Mihemed hêrs (turre) bû û got: Ev jî bext-reşîyeka din a gelê Kurd e.

Carek din Qazî Mihemed bi xwe dest bi nivîsîna wesyetnama xwe kir, bi xetên pirr ciwan bi vî awayî nivîsî:

“Bi navê Xwedayê mezin û dilovan;

Miletê Kurd û birayên min ên hêja! Birayên min ên ku beşê wan hatî xwarin! Miletê min ê zulim lê hatî kirin! Vaye ez dixwazim di gavên dawî yên jîyana xwe de çend şîretan li we bikim; ji bo xatira Xwedayî êdî dijminatîya hev nekin, hev bigirin, pişta hev bigirin, li hemberî dujminê zordar û zulmê rawestin, xwe ji dijmin re nefiroşin, dijmin her dem heya karê xwe bi we bi cî tîne we divên û qet rehmê bi we nabe û qet li we nabûre.

Dijminên gelê Kurd zor in, zalim in, zordar in, bêrehm in. Remzê serketina her gel û netewekî yekgirtin û yekbûn e, piştevaniya temama milletî ye, her milletekê yekêti û tevayî nebe herdem wê li jêr destê dujminan be. Gelê Kurd, ji gelên li ser rûyê vî erdî kêmtir nîn e, belku di mîrxasî û xîret û jêhatinê de zor ji wan gelên rizgarbûyî li pêştir in. Ew milletên ji dest dijminên xwe yên zordar rizgarbûne mîna we ne, lê ew ên xwe rizgarkirî yekêti di nêv wan de hebûye, bila hûn jî mîna hemû gelên li ser rûyê erdê

êdî jêrdest nemînin. Her bi hev girtinî, bêhesûdî, bi hev nebirin û xwe nefrotina dijminan miletê me dikare rizgar bibe.

Birayên min! dijminê Kurd ji çi reng û qewmekî be her dujmin e; bêrehm e, bê wijdan e, rehmê bi we nake, wê we bi destên we bi xwe bide kuştin, wê we temah bike û bi fêl bazîyên xwe û bi derewan we li hev bixe. Di nêv hemû dijminên gelê Kurd de dijminê Ecem ji hemûyan zalimtir û mel'untir û Xwedênenastir û bêrehmtir e, destê xwe ji tu tawanên hemberî gelê Kurd naperêze, bi dirêjîya dîrokê de kerb û kîn wî li dijî gelê Kurd hebûye û heye. Binêrin tevaya mezinên gelê we ji Simaîl Axayê Şikak heya Cewher Axayê birayê wî û Hemze Axayê Mengurî û çendîn mirovên din her hemû xapandin, aram kirîne û xelk ji piştevanî kirina wan dûrxistine û ji nûh zor nemerdane kuştine, ji wan re sûnd bi Quranê xwarine ku Eceman nîyaza xêrê bi wan re heye û wê başîyê bi wan re bikin. Lê heçî Kurd e, zû bawerî ji sûnd û sozên Eceman dike û pê tete xapandin, lê bi dirêjîya dîrokê heya nûha tu kesan nedîtîye tu caran Ecem soz û peymanên xwe bicîh bîne û tu sozên xwe bi Kurdan re bicî neanîne, her hemû derew û fêl bazî kirine. Ez, wek birayekê biçûkê we, di rêya xwedayê de û bo xatirê Xwedê ji we re dibêjim hevbigirin û qet pişta hev bernedin. Pîrr bawer bin eger Ecem hingivîni bide we, dîyar e jehr kirîye di nêv de, bi sûnd û soz û derewên Eceman nehên xapandin, eger hezar caran dest li Qurana pîroz jî bidin û sozê bidin we, jê bawer nekin û pîrr bawer bin tenê merama wan xapandina we ye.

Vaye ez di gavên dawî yên jiyana xwe de bo xa-

tirê Xwedayê mezin şîretan li we dikim û ji we re dibêjim ku Xweda dizane ya ji dest min hatî bi ser û can û têkoşîn, bi şîret û nişandana rêya rast min xebat kirîye, niha jî di vê gav û rewşê de bi we radigehînim ku êdî bi Eceman nehên xapandin û bawer ji sûnd û dest li Quran dan û soz û peymanên wan nekin. Ji ber ku Eceman ne Xweda nas dikin û ne bawerî bi Xweda û Pêxemberê wî heye û ne bawerî bi roja qiyametê û hesab û kitabê heye. Ji aliyê wan ve tenê ku hûn Kurd in bila misulman jî bin tawanbar in, bo wan dujmin in, ser û mal û canê we bo wan helal e û bi xezayê dizanin, her çende soza min bi we re ew nebû ku ez biçim û we di dest dujminê dilreş de bicî bihêlim, lê zor caran jî dema min hizir di bihûrî û mêrçakên me yên mezin de fikir ku Eceman bi sûnd û derew û fêlbazîyan girtîne û kuştîne. Ji ber ku di qada mêrxasîyê de dujmin nedikarî li hemberî wan raweste, lewra neçar dibûn bi derewan bixapînin û bikujin.

Ew hemû herdem li hizra min bûn û qet min bawer ji Eceman nekirîye. Pêşî ku Eceman vegere vir, çendî caran bi şandina naman û kesên navdarên Kurd û Faris û bi dana soz û peymanên zor mezin ku dewleta Ecem û Şahî bi xwe nîyaza xêrê heye, amade ne û naxwazînin yek dilopa xwînê di Kurdistanê de bête riştin. Nûha hûn Eceman û soz û peymanên wan bi çavê xwe dibînin, eger serokhoz û eşîretên me Kurdan xîyanet nekiriba û xwe nefiroştiba Hukûmeta Eceman, ev, bi serê me û we û Komara me ve nedihat.

Wesyet û şîreta min ew e, ku zarokên we bixwînin, ji ber ku em milletê Kurd bi tu awakî ji

milletên din kêmtir nîn in, tenê xwendin nabe, bixwînin heya hûn ji karwanê gelan paş nekevin, xwendin çekekê kujek e ji bo dijmin. Pirr bawer bin eger tebayî û hevgirtin û xwendewarî di nêv we de baş be, hûn dê baş bi ser dijmin de biserkevin. Nabe ku bi kuştina min û bira û pismamên min hûn bitirsin. Pêwîst e zor kesên din ên wek me divê rê de bikin qurban heya digihîjin hêvî û merema xwe, ez bawer dikim ku zor kesên din jî wê bihên xapandin û ji nêv birin.

Ez bawer dikim zor ji wan ên paş me jî, ji aliyê Eceman ve têne xapandin ê ji me zanatir û jêhatîtir bin, lê hêvîxwaz im kuştina me bo we bibe pend/şîret û îbret. Ji bo dilsozên gelê Kurd, min wesyeteka din bo we heye ku ji xwedayê mezin daxwazê bikin ku hûn çî ji bo serferazîya Kurd dikin alîkarîyê bi we re bike, ez pirr bawerim xwedayê mezin wê alîkarîya we bike û we serbixe. Dîyar e ku ji min bipirsin “çima tu sernekevtî?” Di bersivê de dibêjim, bi wî Xwedayî ez serkeftî me, çî serkevtin jî vê mezintir heye ku niha ez di rêya gel û milletê xwe de ser û mal û canê xwe dikim qurban, bawer bikin min bi xwe pirr ji dil hezdikir eger mirin di rêya xweda û pêxemberê Xwedayî û gel û milletê Kurd de be û bi rûyek geş bimirim, ji bo min ev mirin serkevtin e.

Ezîzên min! Kurdistan mala hemû Kurda ye, her wekî di malê de endamên wê malê herkes çî cûre kar û kiryar dizane dihête rasipardin ku wî karî bike, Kurdistan jî her ew mal e. Eger we zanî kesek jî endamên wê malê karek ji destê wî tê, li wî bigerin bila wî karî bike. Êdî nabe

em astengan bixine ser rêya wî û nabe bi wê çendê dilgiran bin ku yek ji we berpirsariyek mezin di dest de ye, eger karek mezin kete ser milên kesekî û birêve dibe, xuyaye wî karî dizane û berpirsariyek mezintir li hemberî wî erkî heye. Pirr bawer be birayê te yê Kurd pirr ji dujminê dilkerb û kîndar çêtir e. Eger berpirsariyek mezin li ser milên min nebaye, niha ez li jêr darê sêdarê ranediwestam, lewre nabe digel hev hesûdî bikin. Ewên fermanên me bi cî nedianîn, ne tenê ferman bi cî ne dianîn, belku dijminatîya me dikir, ji ber ku me xwe bi xizmetkarê xelkê xwe dizanî. Niha ew li nêv mal û zarokên xwe di xewek şîrîn de ne, lê em bi navê xizmetkirina ji milletî re va ye li jêr darê sêdarê ne û niha ezê gavên dawî yên jiyana xwe bi nivîsîna vê wesyetnamê temam dikim. Eger berpirsariyek mezin li ser milên min ji nebaye, niha dê ez ji mîna we di nav mal û xêzana xwe de, di xewek şîrîn de bibûma. Ev şîretên ku ez ji bo ew ên paş xwe dikim, yek ji wê berpirsariya li ser milên min in, ez bawer dikim ku eger kesekê din ji we berpirsariya min bi stûyê xwe ve girtiba, niha wê ew li şûna min li jêr darê sêdarê bûwaye. Va ye min bi merama razibûna Xwedê û li pey wê berpirsariya li ser milên min, wek kurdekê xizmetkarê gel û di rêya karê çak de, ev çend şîret kirin ku hevîxwaz im hûn ji iro paşve îbretê jê wergirin û bi temami guhdariya şîretên min bikin. Bi hevîya Xwedayê mezin dê bi ser dujminan de serkevin.

* Bawerîya we bi Xwedê û her tiştêkê ji cem xwedê hatî û peristina Xwedê û Pêxemberî (s.i) û bi cî anîna erkê dinî ya mukum bît.

* Yekîtî û tebayî yê di nêv xwe de biparêzin, karên neçak nekin, li hemberî hevdû hesûd nebin, nemaze di berpirsyarî û xizmetkirinê de.

* Xwendin û zanist û hêla-dereca zanyariya xwe pêşde bibin heya ku kêmtir bikevin davên dijminan.

* Bawerî ji dijminan nekin, nemaze dijminê Ecem. Ji ber ku bi çend rêyan Ecem dujminên we ne; dijminên gel û nîştiman û olê we ne. Dîrokê xuya kirye ku herdem bi behaneyan li Kurdan dixin û bi kêmtirîn tawan dê we bikuje û di tu sûcekê hemberî Kurdan de destê xwe nagrin.

* Ji bo çend rojên jiyana xwe ya bêqîmet ya vê dinyayê, xwe nefiroşin dijminî, çunke dijmin dijimin e û cîyê tu bawerî pêkirinekê pêre nîn e.

* Xîyaneta hevdû nekin; ne xîyaneta sîyasî, ne gîyanî, ne malî, ne namûsî. Çunke xîyanetkar li cem Xwedê û mirovî, sivik û tawanbar e, xîyanet wê bi rûyê xîyanetkarî de vegere.

* Eger yek ji we karî karekî we bê xîyanetkîrin bike, alîkarîya wî bikin, nek ji bona hesûdî û pexilîyê dijî wî rawestin, Xwedê neke li ser wî bibin casûsên (sîxûrên) bîyanî.

* Ev cihên ku min di wesyetnama xwe de nivîsîn bo mizgeft û nexweşxane û xwendihgehê, hûn hemû li pey şîyanên xwe daxwaz bikin heya ku fayde jê bête wergirtin.

* Hûn ji xebat û têkoşinê ranewestin, ta ku wek hemû gelên din li jêr destê dijminan rizgar dibin. Malê dinyayê tu ne ye, eger welatê we hebe, serbestî hebe, mal û xak û nîştimanê xwe hebe, wî demî dê hemû tiştek we; mal û saman û dewlet û namûs û nîştiman jî hebe.

* Ji min re xuyaye ku ji bil mafê Xwedê tu mafên din li ser min nîn in, lê eger kesek wesana hizir bike mafek wî (kêm yan zêde) li ser min heye, min samanek zor li paş xwe hiştîye, dikare ji mîratgirên min daxwaz bike û wergire.

Heya hûn hev negirin, hûn sernakevin. Zulm û zoriyê li hev nekin, çünke Xwedê zor zû zaliman ji nêv dibe, ev soza Xwedê ye, zalim wê bişikê, Xwedê wê tola zulmê jê veke.

Hêvîxwaz im guhdariya van şîretan bikin û Xwedê we bi ser dijminên we de serbixe. Mîna Sadî dibêje:

Merama me nesîhat bû û me got

Me we sipart bi Xwedê û em çûn.

Xizmetkarê Gel û Nîştiman Qazî Mihemed

Paşî ku Qazî Mihemed nivîsîna wesyetnama xwe bi dawî anî, ji dadistanî re got hez dike guhdariyê bike ezê ji te re bixwînim?

Dadistanî got: Pêwîst naket.

Qazî Mihemedî got: Baş e, lê ji ber ku di şerîeta Îslamê de sêdaredan (darvekirin) nahê pesendkirin, dema hûn min dikujin min tîrbaran bikin.

Dadistanî ev daxwaza wî qebûl nekir, ji ber ku biryara dadgehê xeniqandina bi şîritê bû.

Carek din Qazî Mihemed got: Ezê nivêjê bikim û kar û barên pêşîya mirinê bi cih bînim.

Destûr pê hat dan, pêşî biçite jêr şîrîta sêdarê, li semta qîblê nêrî û herdû destên xwe bilind kirin û bi dengê bilind hêvî ji Xwedayê xwest û got:

Xwedê tu bi xwe şahid î ku min di xizmeta vî milletî de tu xemsarî û kêmasî nekirîye! Xwedê tu şahid î, her tiştê ku ji destê min hatibe di rêya te de û ji bo razîkirina te min kirîye! Xwedê tola mezlûman li vê dinyayê û li qiyametê ji zaliman bistîne ku ez dizanim her wesa ye, Xwedayê agahdar li hemû tiştêkî, hemû milletên jêrdest û milletê Kurd ji jêrdestê wan zaliman rizgar bike.

Kiyomers dibêje: “Vî rê û resmê hevî xwastin ji Xwedê, nizikî 20 deqîqan vekêşan, her wesa ew tiştên Qazî Mihemed bi kurdî digotin min pirsra ramana wan anku bi farisî ji wî melayê Kurd dikir, ew ê ku li wir amade bû.

Paş wan rê û resman Qazî Mihemed birin jêr şirîta sêdarê û li sêdarê dan, tenê di mawê dû deqîqan de Qazî Mihemed canê xwe ji dest da, seet 4ê nîva şevê bû.

Ji nû îşaret bi wê Kamyona (tirombêl) Wezîrê Şerr ê Komara Kurdistanê Mihemed Husên Seyfî Qazî hate dan ku ber bi meydanê bête. Seyfî anîn. Di xanî de, dema çavê wî bi dadistanî û mela û serokê saxlemîyê ketî, yekser zanî mesele çî ye, lê hiç têkneçû û aloz nebû. Dadistanî hukmê dadgehê ji wî re xwend û jê re got tu dikarî wesyetnama xwe binivîsî. Ew jî çû pişt masê û wesyetnama xwe di deh (10) rûpelan de nivîsî, heta nivîsîna wesyetnama xwe bi dawî anî dem ber bi sibê ve diçû. Dema ku ew ber bi meydanê birin û çavê wî ji dûr ve bi Qazî Mihemedî ket ku bi şirîta sêdarê ve daleqandî ye û leşê wî li hewa ye, yekser bi zimanê kurdî dest bi gotina diruşmên (şîarên) şoreşgêrî kir û bi mist û pêhna, li ser û çavên efser û serbazan dixist û her serbazekî ku dikete ber lédana wî, ew dixiste

erdê. Ji ber ku Seyfî Qazî mîna şêran dinirrî, te-
vayê xelkê dorûberê meydana Çiwarçirayê ji xew
hişyar kir, digel lêdana her kesekê destê wî digîhî-
yayê mîna şêran dinirrî û digot: Bijî Qazî Mihemed!
Bijî Kurd! Bijî serxwebûna miletê Kurd! Emê bimi-
rin, lê Kurd tu caran namirin!

Ji ber ku dengê Mihemed Husên Xan Seyfî Qazî
bi xwe mezin bû û ew bi xwe jî zor bi heybet û
netirs bû, lewra heya gihandîye jêr sêdarê çend ke-
sek bi mist û pêhna xistine erdê. Gelek kes ji ber
dengê wî ji xewê hişyar bûn, lê ji ber ku rewşa ne
asayî û qedexekirina hatin û çûnê her ji êvarê de
hatibû ragehandin, kesî cesaret nedikir ku ji malê
derkeve.

Piştî bi şirîta sêdarê ve kirî, ji du deqîqan şûn ve
şirîta sêdarê piçya, qut bû û kete erdê, carek din
ew bilind kirin, hêjta henase dikêşa û ew birin bin
şirîta siyê ya ku ji bo Sedrî Qazî hatibû amadekirin
û carek din hate helawîstin, seet bû pêncê sipêdê
û dinya bi temamî rohnî bû.

Ger (dor) gîha Ebû El-Qasim Sedrî Qazî, lê ji ber
ku çend seetan bû di kamyonê de çaverê dikir, gêj
û hêr bibû, herwesa pîrr ji cihê sêdaredanê jî dûr
nebû û dûr nîn e nîrrîna Seyfî Qazî ji bihistibit.
Lewra heta radeyekî têgehiştibû ka karesat çî ye.

Dema ku ew ji kamyonê peya kirin û anîne jorê,
dadistan û mela û em dîtîn û dest bi hêvî xwas-
tinê kir û got: Min tu guneh (tawan) nekirine, hêvî
dikim min bişînin Tehranê, heya karê min baştir
rohnî bibe.

Melayê Mahabadê jê re got: Şerm û fihêti ye,
hêviyê ji wan neke, mîna yên din mêrçak be, hêvî
xwestin derdê te derman nake, ev hukmê dadgehê

ye û pêwîst e bête bicihanîn, çima mêrane namirî, te mêrane jîn kirye, mêrane jî bimire, çira tu dilê dijmin bi xwe şad dikî, ew dijmin in û dê we li sêdarê bidin. Ev gotinên mela pirr kar lê kir, lewra rûnişt û dest bi nivîsîna wesyetnama xwe kir.”

Tiştê balkêş ew e ku Kiyomers Salih bahsê naveroka wesyetnama Sedir û Seyfî Qazî nekiriye, eger delîveyek weha ji bo dilsoz û hevalên dîroka gelê Kurd peyda bibe di nêv erşîfxana leşkerê Îranê de deqê wan wesyetnaman vebînin û belav bikin.

Kiyomers Salih dinivîse: “Dema wesyetnama xwe bi dawî anî ber bi meydana sêdaredanê birin, dema çavê wî bi leşên Qazî Mihemedî û Seyfî Qazî ket, rewşa wî aloz bû û dilgirtî bû, nikarî xwe li ser lingan bigre, neçar bûn her bi wê rewşê li himbêza serbazan şiritê bikin stuyê wî, ew jî li sêdarê dan û karesata li sêdaredana her sê serdarên Kurd bi dawî hat.

Paş sêdaredana wan, ew tirombêla ku me ji Tehranê anîbûn amade bû, hinekê ji meydana Çiwarçirayê dûrtir rawestîya bû, pêştir tiştên me li tirombêlê hatibûn barkirin, desteka dûbare pêdaçûna dadgehê û ez û çend serbazên din bi lez siwarê tirombêlê bûn û ber bi Mîyandiwaw û Tebrêzê ve bi rê ketin. Em seet 10ê sipêdê gehiştîne Mîyandiwawê.

Qet min bawer nedikir ku berpîrs û rêberên Kurdan hinde/ewqas bi cerg û xîret û mêrçak in. Heya niha jî dengê Qazî Mihemed tête guhê min, dema digot: Xwedê heqê/sizayê mezlûman ji zalîman bistîne. Lê nîrrîna Seyfî Qazî ku ew meydana dewr û ber pirr kiribû, mist û pêhn li efser û serbazan didan, hemû li ber çavên min in û di guhê min de ne.

Min karî her ji dûr ve çend wêneyên wan bigirim û ez newêram xwe nêzîk bikim, paş sêdaredanê jî, ji dûr ve min wêneyekê wan dema helawîstî bûn girt. Min bawer dikir, duayên Qazî Mihemedî wê qebûl bibin, lê nizanîm kengî û çawa?”

Hemû ev nivîsîna li ber destên we, di hejmara 61an a kovara *Mahname* ya leşkerî ya sala 1946 de bi vî awayî hatîye nivîsîn û çapkirin. Pêwîst e nîşanê bi wê çendê bikim ku zor peragiraf û riste jî wesyetnameyê hatîne reşkirin ku ez bawer im destkarî têde hatîye kirin, nemaze di wê beşê de ku Qazî Mihemed şîretan li mîletê Kurd dike de. Lê di wê namilkê de ya bi navê *Wêjename* ya taybet ku bi awayek nihênî jî bo efserên leşkerî û cihên taybet hatîye çapkirin, hinek cîyên hatîne reşkirin, lê kêmîr mehkemekirina her sê Qazîyan bi temamî tê de hatîye nivîsîn.

Di hejmareka paştir a di wê kovarê de, serwan Kîyomers Salih dibêje: Bi behaneyê dijî emnîyetbûna min, *Wêjename* ya min jî destûrîya belavkirinê wernegirt. Herwesa di dawîya nivîsîna xwe de dibêje, Qazî Mihemedî jî mela re got: Sibe vê “Wesyetname” û “Şîretên Min” bide xelkê bajarê Mehabadê. Qazî Mihemedî nivîsîna xwe da destê Mela, lê paş sêdaredana Qazîyan dadistanî nivîsîna Qazî Mihemedî jî melayê Kurd stand û da destê min û got, ev di paşerojê de wê bibe fitne (ajawe), va ye min jî di *Wêjename* de çapkir, lê li dawîyê pêşgiri li belavkirina wê hat kirin.

Pêwîst e nîşan bi wê çendê bikim ku wesyetname xanewadeyî (malbatî) û wesyetname û şî-

retên Qazî Mihemedî yên destnivîs, ji bo gelê Kurd herdû di namexana leşkerî ya Îranê de hatîne parastin, anku di Bayeganî (arşîvxane) Nigarxaneyê Millî Stadi Ardeş de digel hemû hejmarên wê *Mahnameyê û Wêjename û Tac Kîyanî* de ji bilî van tevayan belgenamêyên mehkemekirina efser û serkirdeyên serhildanê û şoreşên seranserê Îranê, bo nimûne tevaya naveroka dadgehîkirina efserên Xorasanê û Azerbaycanê û Qezwîn û Şîraz û Tehran û Esfehan û mehkemekirina efserên Tudehî û serhildana leşkerê Şahînşahî û Norî Hewayî Cebhey Millî û layengirên Dr. Museddeqî û Sureyaya jina Şahî digel Erdeşêrê Zahidê kevnezavayê Şahê Îranê di wê namexaneyê de wek xwe hatîne parastin.⁵⁹

⁵⁹ Deqê mehkemekirinê bi destê M. M. Bokan ketîye, ku ji ber hindê kawdanên taybet di şîyan de nebû navê wî yê dirust bête belavkirin. Kak M.M Bokan paşê ji bo kurdikirinê ji Kak Heyder Rewanduzî re şandîye. Paşê rojnamevan Bedreddîn Salih dúbare pêda çûye û pêşekîyek jê re nivîsîye û di kovara *Xebatî Qutabyan* di jimara 37 de belav kirîye ya di 14/08/2000an de hatiye weşandin.

Ji ber giringiya vê babet û belgeyê dirokî, me jî bi ferz zanî ku em di Kovara *Warê* de belav bikin. Kurmancîya vê belgenamêyê, di hejmar (10-11) a kovara *Warê* de hatiye weşandin. Her weha min belgenamêyê pirr girîng û dirokî wergerand ser zimanê tirkî û di hejmara (12) a Kovara *Warê* de ji tirkîya wê hate weşandin. Ev nivîs ji aliyê V. Segvan Cemil ve (endamê desteya nivîseran li Kovara *Dicle*) ji tîpên Arebî ji bo tîpên Latînî hatiye wergerandin.

Jêder (Çavkanî)

- Namîlka *Tac Kîyanî*, Namîlka Stuada Leşkerî.
- Kovara *Mahname* ya leşkerê Îranê, jimarên 44 heya 75.

Beşa Sêyem

1. Bedredîn Salih'in Önsöz Yazısı

Başkan Qazî Mihemed, Sedrî ve Seyfî Qazî'nin mahkemesiyle ilgili olarak şimdiye kadar çok şey söylendi ve yazıldı. Bu yazılanlar iki kısma ayrılabilir.

Birinci kısım: Yargılandığı mahkeme sürecinin gerçeklerini bulandırıp çarpıtarak Kürt düşmanlarının çıkarlarına göre yazılmış yazılardır. Fakat bu konudaki belgeler, Qazî'lerin kutsal yolunu ve Kürt halkının onlara karşı varolan istek ve sadakatini göstermektedir. Anlaşılan odur ki "güneş balçıkla sıvanmaz/berê rojê bi bêjingê nayê girtin".

İkinci kısım: Sadakatinden dolayı sessiz kalmışların değerli yazılarıdır ki olayın açığa çıkmamış bütün gizli yönlerini yada Kürdistan Cumhuriyeti'nin yıkılışını ve Cumhurbaşkanı'nın idamını açıklamaktadır. İran Şahınşahı ordusunun yayınladığı derginin muhabiri olan Yüzbaşı Kiyomers Salih'in kaleminden çıkan bu yazı, okumakta olduğumuz o belgesel yazılardan biridir. Öyle anlaşılmaktadır ki kendisi mahkeme sürecinin bütün aşamalarında hazır bulunmuş ve bu yargılama sürecini özel bir broşür şeklinde hazırlayıp Şahın

güvendiği yüksek rütbeli kurmay subaylara ve hükümetin yüksek bürokratlarına çok gizli bir şekilde dağıtmıştır.

Tac Kiyani adıyla bir tek özel sayı olarak yayımlanan bu yazı, Genel Kurmay merkez karargahında arşivlenmiştir. Biz de aslı Farsça olan bu yazıyı ele geçirip Kürtçeye çevirdik.

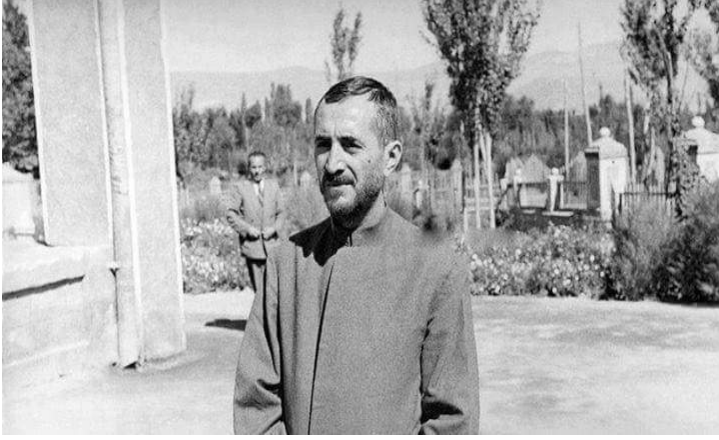
Okumakta olduğunuz bu belgenin önemi: Cesusur ve yürekli bir muhabir olan Yüzbaşı Kiyomers Salih, İran Şahı'nın kız kardeşi (Şems) ile evli olan genel kurmay başkanı Fıreydun Cem'in yeğeni olduğundan, Şahın çevresinde güvenilen adamlardan biri olup Qazî Mihemed, Sedri ve Seyfi Qazî'nin mahkemesinin bütün aşamalarına katılmıştır. İran Şahı'nın bütün belgeleri ve gizli mektupları Yüzbaşı Kiyomers Salih tarafından korunmaktaydı ve kimi zaman bu belgelerden bazıları broşür şeklinde basılıp sorumlu kurmay askerlere dağıtılıp okutulduktan sonra İran askeri gizli istihbarat arşivine gönderilirdi.

Başta da belirtildiği gibi, elinizdeki bu belge de, ikinci kısım belgelerden biridir. Bu yazı Qazî'lerin mahkeme tutanaklarından alınıp bir broşür şeklinde basılmıştır.⁶⁰

2. Başkan Qazî Mihemed, Sedrî ve Seyfî Qazî'nin Mahkeme Savunması

Yüzbaşı Kiyomers Salih: “Qazilerin mahkemesinin sonuçlanması ve idam edilmelerinden sonra, ben bu olayların tümünü mübalağasız ve eksiksiz bir şekilde *Mehname*'de ve önemli olayları da *Tac*

⁶⁰ Bedredin Salih'in önsöz yazısı, 10 Ağustos 2000

Cumhurbaşkanı Qazî Mihemed

Kiyânî broşüründe yayınladım. Ancak dağıtmadan önce, askeri mahkeme tarafından çağırıldım ve orda bana dediler ki, Qazî'lerin gizli mahkeme tutanaklarını açıkladığın için suçlusun. Bu nedenle yüzbaşılık rütbem kaldırıldı ve bir yıl da hapis cezasına mahkum edilerek tutuklandım. Bundan dolayı bir taraftan *Mehname*'nin basımı durduruldu ve diğer taraftan da bu haberler dağıtılmadı.

Kiyomers Salih, 1943-1946 yılları arasında Kürdistan ve Azerbaycan'da meydana gelen olayları da *Mehname*'nin 44-66 sayılarında yayınlamıştır. Ve ondan sonra da uzun bir süre Kürdistan ve Azerbaycan'la ilgili ayrıntılı birçok haber yayına hazırlamış, bu haberlerin bir kısmı yayınlanmış ve bir kısmı da arşivlenmiştir. Kiyomers, bu bilgileri, cezasını bitirip özgürlüğüne kavuştuktan sonra *Mehname*'nin 75. sayısında yayınlamıştır. Aynı şekilde *Mehname*'nin 1946 yılında çıkan 66. sayısında da şunları yazmış; "İkinci Dünya Savaşı'nın

sona ermesiyle İngiliz ve Rus askerleri geri çekilir, İran askerleri hareket başlatır.”

Mehname sayılarının çoğunda İran Şah'ına gönderilen sadakat ve güven mektuplarının (bunlardan bazıları: Dîborkî Elî Yar Es'ad kuvvetleri, Mameş aşireti reisi Qeranî Axa Eşayer, Herkili Reşit Bey ve Hesên Tilo, Quqyas Mamedî ve Nûrî Begê Begzade, Mihemed Emîn Çepê Herkî, Hemzeyê Qadirî Mameş ve diğerleri) bazıları yayınlanmış, bazıları da askeri arşivde korunmuştur. Bunlardan en önemlisi de Umer Xanê Şikakî'nin Sarayla olan ilişkisini gösteren mektubudur ki o dönemde Umer Xan Kürdistan Cumhuriyeti'nin alay komutanı rütbesinde idi. Seqiz ve çevresinden Şah'ın sarayına güven vermek için gönderilmiş 17 adet mektup mevcuttur. Bu mektuplarda İran Şah'ına olan sadakati dile getirilmekte, kendini İran Şah'ının Saray yönetimine tanıtmakta ve aynı zamanda Sarayın vereceği bütün emir ve görevleri yerine getirmeye hazır olduğunu belirtmektedir. Bu mektuplar İran askeri arşivinde korunmaktadır.

Belirtmek gerekir ki Dîbork kuvvetlerinden sorumlu Elî Yar, gönderdiği mektuplardan birinde, Başkan Qazî Mihemed ile birlikte Bakü ve Rusya Azerbaycanı'na gidişlerini ve burada yapılan görüşmelerin sonucunu, eksiksiz olarak uzun ve ayrıntılı bir şekilde İran Sarayına yazıp onları bilgilendirmiştir.

Birkaç satırda bütün mektupların içeriğini dile getirmek mümkün değildir; ancak mektupların içeriğinin yarattığı etki bakımından, Elî Yar'ın bu mektubu Cumhuriyet'e vurulan en büyük darbedir. Umer Xanê Şikakî, sayı itibarıyla Saraya en çok mektup gönderen kişidir. Rus askerlerinin

Aşiret kuvvetlerinin komutan ve sorumluları

Kürdistan'dan çekilmesinden sonra, Umer Khan tarafından alalecele Şah'a gönderilen mektupta, bir an önce İran askerlerinin Kürdistan'a yetişmesini talep ederek şöyle der: "Bütün Şikak aşireti ile birlikte İran Şah'ının bir subayı gibi emirlerinizi yerine getirmeye hazırız." Bunun için de, Şah'a olan sadakatini ispatlamak üzere, her iki oğlunu Kadir ve Lezgîn'i Tahran'a Şah'ın yanına gönderir ki İran askerleri Kürdistan'a ve bilhasa Mahabad'a doğru gelince, onlara rehberlik ve koruyuculuk yapsınlar.

Umer Khan'nın dışında, bir çok aşiret reisi ve yerel kuvvet sorumlusu da, İran Şah'ına güven vermek ve askerlere rehberlik yapması için oğullarını, kardeşlerini ve güvendiği adamlarını Tahran'a göndermişlerdir.

Kiyomers Salih Yazıyor: "17 Kasım günü top, cephane ve birkaç tanktan (eski ve işe yaramaz

tanklar) oluşan İran askeri birlikleri, Tahran'dan Tebriz'e doğru yola çıkar ve üç gün sonra yani 20 Kasım'da Tebriz şehrinin yakınlarına ulaşırlar. Bu haberin duyulmasıyla birlikte Azerbaycan hükümetinin bütün yöneticileri ülkeyi terk ederek Rusya'ya kaçtılar; ancak İran askerleri bir çok yönüyle emin olana kadar yani ayın 21'ine kadar şehre girmekten kaçındılar.

Tebriz şehri kontrol altına alındığı zaman, ben derginin yeni sayısını hazırlamak üzere Tahran'a döndüm.

Sonraki günlerde çıkan kararlar İran askerlerine Kürdistan'a doğru ilerleme emri verildi. Amaç, Kürdistan Cumhuriyeti kurulduğu zaman Sinê, Kamyaran, Diwander ve Saqiz yakınlarında yerleştirilen birkaç askeri birliğe de ki bunlar -bazen Kürdistan Cumhuriyeti askeri birlikleriyle zaman zaman çatışmaya girerlerdi- Mahabad'a doğru ilerleme emri verilmişti.

Ortak bir kuvvetin oluşturulması amacıyla, Tahran'daki bir kısım askeri birlikler, diğer bazı İran askeri birlikleriyle Tebriz'de birleştirilerek, Qazvin yolundan Kürdistan'a doğru gönderildiler. Bu kuvvetler 20 Kasım'da Saqiza ulaşır, oradan da Kürt aşiret reislerinin rehberliğinde ve Bokeran yolundan Mahabad Cumhuriyeti'ne doğru yola çıkarlar.

Bu kuvvet, 29 Kasım'da Mahabad'a ulaşır ve çok sayıda subay alelacele bir şekilde Qazî Mihemed, Sedri ve Seyfi Qazî'yi aramaya başlayıp yakalamak ister. İran askerleri karargahını Mahabad'ta kurduktan sonra, aynı gece telsiz ile Tahran'la ilişki kurup Qazî'lerin durumunun(kaderinin) ne olaca-

ğını sorarlar. Bu arada Qazî de tutuklanarak karargah komutanlığına getirilmişti.

Meydan mahkemesinin yapılabilmesi için bir komitenin kurulduğu ve komitenin yargılama yapmak üzere Mahabad'a doğru yola çıktığı ile ilgili ferman, Tahran'dan çok çabuk geldi. Gulam Husên Ezîmî başkanlığında ve Savcı Albay Hesên Kufanyan ile hakim Sergurd Cafer Sanî'den oluşan mahkeme komitesi Albay Emir Hoşeng Xilitbarî gözetiminde 6 Aralık günü Mahabad'a ulaşır ve Qazî'lerin yargılanması için toplanmaya başlar.

Ben, mahkeme komitesinin Qazî'leri yargılamak üzere yaptığı bütün oturumlarında hazır bulundum. Mahkeme oturumları birkaç saat sürüyordu. Bütün soru ve suçlamalar, savcı Hesên Kufanyan tarafından yöneltiliyordu. Diyebilirim ki sorular yeterince net değildi ve suçlamaların çoğu da sanıklar (Qazî'ler) tarafından reddediliyordu. Qazî'ler çok cesaretli bir şekilde suçlamaların ispatlanması için belge istiyorlardı. Ancak suçlamalar ve mahkemenin yargılama sonucunda vereceği son karar, daha önceden Tahran'da belirlendiği için, mahkemenin bu suçlamaları ispatlamaya yönelik herhangi bir belge sunma kararı da yoktu. Bundan dolayı mahkeme oturumları birkaç saat içinde sonuçlandı ve ondan yarım saat sonra da Qazî'lerin idam kararı onaylandı. Aslında bu karar Tahranda alınmıştı ve aynı gece Qazî'lere de açıklandı.

3. Qazî Mihemed Aşağıdaki Suçlamalarla Suçlanarak İdam Cezasına Çarptırıldı

* Merkezi devletin onayı ve kararı olmadan, %51 Rus Devletine ve %49 Kürdistan Cumhuriyeti-

ne olmak şartıyla, Rus Devleti ile petrol ticareti antlaşması yapmak.

* İran ülkesinin haritasını değiştirip yeniden belirlemek ve Urmîye, Kırmanşah, Sinê, Tewrîz ve İlam olmak üzere beş vilayeti İran'dan ayırmak.

* Kürdistan Cumhuriyeti için, Rus bayrağına benzeyen ve üzerinde çekiç-orak bulunan bayrağın kabul edilmesi.

* Kürdistan Hükümeti için Qazî Mihemed'in resminin üzerinde bulunduğu ve Rus rublesine benzeyen Kürdistan adıyla para bastırmak.

* Kürdistanın dört parçasını (İran, Irak, Türkiye ve Suriye) kapsayan büyük Kürdistan haritasının yapılması.

* İrana yabancıların getirilmesi ve İran topraklarının bir kısmını onların idaresine bırakılması, örneğin Mele Mustafa Barzanî.

* İran Devletine ve Şahinşah'ına saldırı ve tehditte bulunmak ve Şahinşahı'na (Arya Mēhir) karşı Kürt halkını başkaldırıya teşvik etmek ve savaşmak..

* İran hükümetine karşı Rus hükümetiyle anlaşma yapmak ve İran toprakları içinde Rus işgalci kuvvetlerine yardımcı olmak.

* Bağımsız Kürdistan hükümetini ilan etmek ve İran topraklarının büyük bir kısmını Kürdistan adı altında işgal etmek.

* Yurt dışına heyet gönderip, yurt dışından heyet kabul etmek. Rusya'yı ziyaret ederek Rusya Azerbaycan Cumhurbaşkanı Bakırof ile resmi toplantı yapmak.

* İran Devletine sormadan ve İran Devletinin onayı alınmadan yabancılar ve İran düşmanla-

rı ile ticari bağlantılar kurmak ve antlaşmalar yapmak.

* Özellikle Kürd olmayan bölge yöneticilerinin tutuklanması, öldürülmesi, evlerinin yıkılması ve mallarının yakılması.

Qazî Mihemed üç maddenin haricinde, diğer bütün suçlamaları şiddetle reddetti. Kabul ettiği üç madde şunlardır:

* Azerbaycan Bakü'sünü ziyaret etmek ve Bakırof ile görüşmek.

* Bayrağın varlığını kabul eder, fakat Rus bayrağında varolduğu gibi çekiç ve orak amblemini reddeder.

* Mela Mustafa Barzanî'nin Mahabad'a gelişini kabul eder, fakat Barzanî'nin iradesiyle geldiğini ve kimsenin onu getirmediğini söyler. "Çünkü O Kürd'tür ve Kürdistan her Kürdün evidir, isteyen her Kürd, Kürdistan toprağının her karışında yaşama hakkına sahiptir, çünkü bu hak ev sahibi olmanın hakkıdır."

4. Cumhurbaşkanı Qazî Mihemed'in Yardımcısı ve Savunma Bakanı Seyfî Qazî'ye (Yada Mihemed Husên Qazî) Atfedilen Suçlamalar

* Yurt dışına, Rusya Azerbaycan'ı başkenti Bakü'ye gitmek.

* İran Azerbaycan'ı Cumhurbaşkanı Pişverî ve Rus Azerbaycan'ı Cumhurbaşkanı Bakırof ile Tebriz'de ilişki kurmak, toplantı yapmak ve antlaşma imzalamak.

* İran hükümetine karşı, Kürdistan'da Savaş Bakanlığının kurulması.

5. Sedrî Qazî'ye (Yada Ebû El Qasim Sedrî Qazî) Atfedilen Suçlamalar

(Mahabad ve çevresindeki Kürdler tarafından İran Milli Devrim Meclisi'ne seçilmişti.)

* Yazdığı çok coşkulu ve duygulu bir şiirle Mele Mustafa Barzanî'yi karşılayıp ve Kürd halkının kutsal bir sembolü gibi nitelemesi.

* Mahabad'ta hükmet işleyişinin ve biçiminin kurulmasında Kürdistan Cumhuriyeti Hükümetine, bakanlarına ve Qazî Mihemed'e yardımcı olmak.

* Qazî Mihemed'e, "Dışarıdan size askeri yardım gelene kadar direnin" diye mektup yazmak.

* İran devletinin Mahabad Kürdistan Cumhuriyeti'ne karşı savaşamayacağına dair Cumhuriyet yöneticilerine telkinde bulunmak ve halkı İran Hükümeti'ne karşı başkaldırıya teşvik etmek.

Mahkemenin yürütülmesiyle ilgili bazı ayrıntılar hakkında Kiyomers Salih şöyle yazıyor: "Mahkeme oturumu yaklaşık olarak dört saat sürdü ve yarım saat sonra mahkeme heyeti onların idam kararını aldı ve telsiz yoluyla askeri karargahla ilişki kurarak onlara da bildirdi. (O zaman karargah komutanı Sipehbed Erşedî Humayunî idi.) Sanıkları geri gönderme kararını alıp, aynı gece kendileri de Tahran'a geri dönerler.

Sedrî Qazî'nin yazmakla suçlandığı şiir, her ne kadar bazı yazım hataları da içerse, bütünü Kürtçe olarak Mehname'nin 66. sayısında yayımlanır. Kiyomers Salih'in kendisi Kürtçe bilmiyordu ve aynı zamanda şiiri kasete kaydeden kişi de Kürtçe'yi iyi bilmediğinden, şiir yazım hatası olmadan yayım-

lanamamıştır. Tutanakta yazılmış aşağıdaki şiirin kendisi, Sedrî Qazî'nin suçlanmasının ve idamının birinci maddesi olmuştur.

“Ya xwa bixêr bê Heloy berze firî Barzanê min
Remzê pîrozê gel û nîştimanê min
Barzanî dujmin şikênî, şêrê jiyana min
Pêyê te li ser çav û qezat, li mal gîyanê min
Bê te gel û nîştimanê min bê xêw û dîl e
Jêr çepokî dujmin zerd û mat û zelîl e
Dilê dujmin li tirsî heybeta te têtê lerre
Ji ber çi dujmin dijberê li vî kûrey erd e
Bi te hate naskirin gel û nîştimanî Kurdewarî
Tu yî berz û bariz, li her layê dîyarî
Bê te ku dujmin li ser nîştiman de zal e
Bê te gel wek teyrê nexweş û bêperr û bal e
Tu merdî meydan û şerr û roley
Warisê pîrozê îrsî Barzan û toley
Bi mêjû xawên nîştiman û gel û xêw î
Bi berzît Baz î, Barzan û lutkeyê ko yî
Lay dujmin barîz û bi navbangî bi navan
Bibistin dujmin çirkemîze digrê li tawan
Bi Barzan im dinazim, mûqedesê rûyê zemîn e
Bêşiga şêr û awa wê maye yê jin e
Li te fêrbûn bi derdê bêbeşan aşnayî
Bi te bû şewê bextreşan roşenayî
Bê te ye em nîştiman dîkin beş beş û dabeş
Bi vê beş û pîrş û perêşanî bû bêbeş
Her tu bo nîştiman xemxwar û pîrr mişûr î
Dirêxî nekird li katî xurbe û dûr î

Tu bo gel û niştiman mûjde û him firîştey
 Te mizgîni anî em herdû şar û deştey
 Gelê min bê te sêwî û perîşan û werrez bû
 Melî (teyrê) bêperr û bal û giriftarî qefes bû
 Bi te geş dibe ruxsarî pîrr çirç û çirukim
 Bi te rizgar û jiyawe, gelê mehtûk û sûkim
 Kurd im û li vê xakê bûme û bi vê avê jiyame
 Bo azadî gel û rizgarî niştimanê me nemame
 Min bi rût û qutî û pêxwas û bêkirasî
 Li malê xwe me dujmin bi ser barê me de nasî
 Hatina te ya bixêr lay bird, xemî zorim li ser şan
 Bi te sarêj bû, tenê pîrr zarim û halê perîşan
 Êşa derdê Kurdan min pîrr jan û li mêj e
 Dermanê derdê muzmin dûr û dirêj e
 Serwer Mistefa ye bo Mihemed piştevan û bira ye
 Ya Reb geş bike ew dû çira ye
 Miwefeq ke Mihemed, hem Mistefa ra bixatirê Qur'an
 Fexrî gel Mistefa û Barzan, maye şanazî
 Gorî te gîyan û ser û malê Sedrî Qazî
 Ew ê Barzan wa nenasê bê hiş û bê ziman e
 Kerr û gêj û wêj û heywan û nezan e
 Ew ê nahezî Barzan e, caş û xofiroş e
 Yanî: Gewadbab e û zolekurd e û dayik zanî."

Qazî'lerin yargılanmasından üç ay sonra, ikinci kez mahkemedede sorgulanmaları için İran Genel Kurmayı tarafından üç kişiden oluşan yeni bir mahkeme heyeti oluşturulur.

Yeni mahkeme heyeti üç kişiden oluşmaktaydı:

1- Albay Reza Nîkuzade (hakim)

2- Albay Recep Eta (Mahkeme heyetinin yeni başkanı)

3- Serwan Nebewi (Qazî'ler için avukat olarak belirlenmişti)

Her ne kadar sanıklar (Qazî'ler) birinci oturumda suçlandıkları konularla ilgili olarak kabul edilmesi için ayrıntılı bir şekilde hazırlamış oldukları 114 sayfalık savunmalarını mahkemeye verdilerse de, bu savunma dosyası askeri garnizondaki meydan mahkemesinin raflarında unutulmaya yüz tutmuştu ve hiç kimse dosyayı açıp okumamıştı bile.

Aynı şekilde mahkeme heyeti Tahran'dan Mahabad'a geldiği zaman da, ikinci kez tekrarlanan mahkemede istekleriniz kabul edilmedi demek için, Qazî'lerin savunma dosyasını kendileriyle getirmemişler. Çünkü, öyle anlaşılıyordu ki Qazî'lerin suçlanma kararı Tahran'da alınmıştı.

Qazî'leri yargılayan ve davasını takip eden heyet, Genel Kurmay tarafından belirlendi ve İran Şahı ile de tanıştırıldı. Şahinşah heyete bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra, telsiz yoluyla Genel Kurmayla sürekli ilişki halinde olmalarını istedi.

Mahkeme heyeti ve ben Kiyomers, 04.01.1947 tarihinde Tahran'dan yola çıkarak Tebriz'e doğru ve oradan da Miyanidaw ve Mahabad istikametine yola devam edip, 07.01.1947 tarihinde hedeflediğimiz yere vardık ve bir gece Mahabad'ta dinlendik. Ertesi günün sabahı yargılama başladı. Sorgulanmak üzere ilk etapta Qazî Mihemed'i getirdiler ve yukarıda 12 madde halinde belirtilen suçlarla suçlandı. Qazî Mihemed ise üç maddenin

dışında diğer bütün suçlamaları şiddetle reddetti ve sözkonusu suçların ispatlanması için mahkemenin belge ve kanıt göstermesini talep etti. Suçlamalar okunduktan sonra, Qazî Mihemed savunmasına başladı. Qazî Mihemed, savunma esnasında çok zinde idi, sakin ve saygın bir şekilde sorulara cevap veriyordu.

Qazî Mihemed'in ketum bir şekilde mahkemenin suçlamalarını reddetmesi üzerine, hakim Qazî Mihemed'e bağırarak çok sert bir üslupla konuştu. Bundan dolayı Qazî de çok kızdı ve Farsça olarak hakime şöyle dedi: "Şoma hem xurde digran ranışxwar mikunid" ve konuşmasını sürdürerek dedi "Şoma eger dîn nedarîd ve Xuda ra hem nemî şinasîd ve îman be hisab û kitabê axîret nadarîd laeql zirreyê ciwanmerd başîd ("siz iftira ediyorsunuz" ve konuşmasını sürdürerek dedi "siz dinsizsiniz ve Allalah'ı da tanımıyorsunuz, kitaba ve ahiret hesabına da iman etmiyorsunuz, akılsız ve mertliğin zerresi de yoktur sizde.) Neden bütün bu yalan ve iftiraları bize isnat ediyorsunuz eğer doğru konuşuyorsanız bir belgeyle ispatlayınız.

Çünkü Farslar içerisinde bu sözlerin kullanılması utanç verici olduğu için, mahkeme başkanı Qazî'nin bu sözlerine çok kızdı ve başını avuçları içine alarak Qazî'ye şöyle dedi: "Kurdan seg sîfet! (Kürtler köpek sıfatındadır)". Ancak hakimin bu öfkeli sözleri Qazî Mihemed'i hiç etkilemedi ve çok sakin bir şekilde mahkeme başkanına şu cevabı verdi:

"Köpek, şerefsiz, utanmaz ve namussuz sizsiniz ki kendiniz halka karşı ve yasalara karşı hiçbir sınıır tanımıyorsunuz. Namussuz, sonuç olarak sen ancak senden önceki namussuzun verdiği kararı

infaz edebilirsin ve ondan fazla elinden hiçbir şey gelmez. Ben suçsuz olduğuma inanıyorum ve çoktan beri bu yolda da ölmeye hazırım. Ulusumun özgürlüğü için ölüyorum ve bu şerefli ölümden onur duyuyorum. Bunu kendim için Allah'ın bir lütfü olarak görüyorum.”

Qazî Mihemed sözlerini bu şekilde sonuçlandırdı ve artık konuşmayacağına, mahkemenin hiçbir sorusunu cevaplamayacağına dair kararını bildirdi. Qazî, cevap vermeyeceğine dair yemin etti ve dedi; “Bu kendini bilmez adam ne kadar hata yapıyorsa yapsın.” Mahkeme başkanı da, Qazî'nin öfke ve tepkisinin yatışması, kararından vazgeçmesi ve soruları cevaplaması için mahkeme, oturumuna ara verdi. Mahkeme tekrar başladığında, Qazî'nin mahkeme başkanı Albay Nikuzad'ın sorularını cevaplaması için çok çaba harcadı; ancak Qazî Mihemed şu cevabı verdi:

“Benim idam edileceğimin kararı verilmiştir, ulusuma verdiğim söz ve peyman odur ki ulusumla birlikte yaşayacağım ve onun için öleceğim. Şimdi nasıl olur ki ulusuma verdiğim söz ve ettiğim yeminden vazgeçeyim! Bu nedenle bütün namussuzluk mahkeme başkanı olan albaydan kaynaklanıyor. Ben o adamın sorularını cevaplamam, eğer başka biri varsa sorsun.”

Qazî Mihemed'in konuşmayacağı anlaşılınca, mahkeme heyeti çaresiz bir şekilde Albay Nikuzad yerine, mahkeme başkanı da olan Albay Recep Eta'yı mahkemenin yargıcı yapmak zorunda kaldı.

Birinci sorudan başlamak üzere bütün sorular yeniden soruldu. Qazî Mihemed, daha önce reddettiği soruların tümünü tekrar reddetti. Neden merkezi devletin onayı ve kararı olmadan, Rus

Devleti ile petrol ticareti antlaşması yaptınız? sorusuna verdiği cevapta; Qazî Mihemed (gülerek dedi): Hangi petrol, ticaret yapmak için elimizde hangi petrol kuyuları ve şirketleri vardı, eğer bizi cambazca bir şekilde suçlamak istiyorsanız, öyle suçlama ve iftiralarda bulunun ki biraz doğruluk payı olsun. Anlaşılan odur ki siz Mahabad şehrinin içinden geçen nehrin suyunu da petrol olarak görüyorsunuz. Doğrusu çok bilinçsiz bir şekilde bizi suçluyorsunuz, bize yaptığınız suçlamaların hiçbirinin temeli yoktur.

Aynı şekilde diğer sorunun cevabında da güya Qazî Mihemed, İran'a yabancıları getirmek istemiş ve İran topraklarının bir kısmını onların idaresine bırakmış, örneğin Mele Mustafa Barzanî gibi! Qazî Mihemed üç ay önceki yargılamada olduğu gibi tekrar bu sorunun cevabını verirken şöyle dedi: "Mele Mustafa Barzanî Kürdistan'a gelen bir yabancı değildi ve değildir, hiç kimse onu getirmemiştir, Kürdistan her Kürd'ün evidir, şartlar öyle gerektirmiş ve o da evinin bir bölümünden diğer bir bölümüne geçmiştir."

Albay Eta, soruları birer birer tekrarladı ve Qazî Mihemed de daha önceki gibi bütün suçlamaları tekrardan reddetti. Bu arada Albay Nikuzad sarı, kırmızı ve yeşil renkli ve üzerinde çekiç ve orak resmi olan bir kumaş parçasını çantasından çıkarttı ve Qazî Mihemed'e göstererek şöyle dedi: İşte bütün hükümetin, bayrağın ve teşkilatın bu değil mi?(Albay bayrağa tükürerek ayakları altına alıp bastı.)

Albayın bu davranışına karşılık olarak Qazî Mihemed şöyle dedi:

“Birincisi, göstermiş olduğun bayrak kesinlikle Kürdistan bayrağı değildir; çünkü bizim bayrağımızın üzerinde çekiç ve orak resmi yoktur. İkincisi, bu davranışın senin ahmaklığının ve şuur-suzluğunun göstergesidir, çok iyi bilin ki hakaret etmek için hiçbir zaman eliniz Kürdistan bayrağına yetişemeyecektir, bir gün gelecek ki o bayrak şu anda yargılanmakta olduğum mahkeme binasının üstüne dikilecek ve dalgalanacaktır.

Ben Kürdistan bayrağını Mele Mustafa Barzanî'ye emanet etmişim ve onun omuzlarında bu dağdan öteki dağa, bu şehirden öteki şehre ve bu ülkeden öteki ülkeye taşımakta, ta ki bir gün bütün Kürdistan dağlarına ve diyarlarına dikilip dalgalanana kadar, çok iyi biliniz ki o gün gelecektir.”

Albay, Qazî Mihemed'e talepte bulunarak dedi: Her ne kadar bu konu mahkemenin işi ve görevi dışında ise de, bize Mele Mustafa Barzanî'nin bazı özelliklerinden bahs edebilir misin?

Qazî Mihemed: Mele Mustafa Barzanî'den vazgeç, sen kendin dedin, Mele Mustafa yabancı biridir ve mahkemenin işi ve görevi dışındadır.

Fakat Albay ondan tekrar talepte bulundu.

Qazî Mihemed: Eğer bir bütün olarak Mustafa Barzanî'den bahsedersem, bir anda Kürdlük tarafının ağır bastığını düşünebilirsin.

Albay Eta: Söylediklerinin doğru olduğuna inandığına dair yemin etti, bu mahkemede benim için kani olmuştur ki dediğin ve diyeceğin her şey, yüreğinin derinliğinden çıkıyor ve inanarak söylüyorsun.

Qazî Mihemed: Size Mele Mustafa Barzanî'nin bütün özelliklerini anlatamam, siz de hiçbir şekil-

de bütünüyle Barzanî'yi tanıyamazsınız. Çünkü, Ona düşman tarafı olarak baktığınız için, ben söylersem de, siz hiçbir şekilde düşmanınızın bu değerli ve iyi özelliklerini, duruş ve pratiğini takdir etmek istemezsiniz.

Yargıç, bildiği oranda Barzanî'yi onlara tanıtmaması için Qazî Mihemed'ten tekrar talepte bulundu.

Qazî Mihemed: Ne ben ve ne de başka biri Barzanî'yi kendisi gibi size tanıtamaz, bu soruyu sormaktan vazgeçmenizi istiyorum.

Fakat mahkeme heyeti Mustafa Barzanî'den bahsetmesini tekrar talep etti.

Qazî Mihemed: Pekala, Mele Barzanî'yi yalnız birkaç cümle ile size anlatacağım; tarihte, ne kadar kahraman, yiğit, direnişçi, şerefli, hümanist, özgür, korkusuz ve öngörülü büyük şahsiyetler varolmuşsa, Barzanî de onlardan biridir. Allah'a ve dine, İslam dininin önderine inanmış Müslüman milletinde nasıl ki doğruluk, dürüstlük ve sadakat varsa, bütün bu özellikler Barzanî'de de vardır. Sadi'nin de dediği gibi: "Hirançe xoban heme darend, ew bi tenha dare." İster inanın ister inanmayın veya hoşnut olun yada olmayın.

Qazî Mihemed'in çok içten ve inanarak söylemiş olduğu bu sözlere, mahkeme salonunda bulunan herkes hoşnut oldu. Şüphesiz belliydi ki Barzanî'yle ilgili anlattığı bu övücü özellikler, ne Barzanî'nin hatırı içindi, ne de mahkeme heyetinin.

Mahkeme başkanı Eta, Qazî Mihemede dedi: Bilebildiğimiz kadarıyla bu memlekette senin kadar sakın ve kendine hakim kimse yoktur, neden Albay Nikuzad'a çok kızdınız?

Qazî Mihemed: Şu anda uğrunda idam cezası

ile yargılanmakta olduğum bu ulusun onurunu rencide etme fırsatını hiç kimseye vermem. Şu anda ulusumu rencide edecek ve küçümseyecek namertçe bir davranışı nasıl kabullenebilirim? Sadece şunu söyleyebilirim; Kürd ulusunu rencide edecek alçak ve namert bir kişiliğe fırsat vermem. Bunu kabullenecek kadar bilgili ve

Mustafa Barzanî

medeni değilsiniz, saygısızlığınızı nasıl hoş görebilirim? Sadi'nin dediği gibi: "Hira engiz dest ez can bişevît, herançe derdî dil derd begoyed." Ulusum için ölmek ve şehit olmak! Allah'tan istediğim kabul edildi, bağışlayan yüce Allah'ın huzuruna yüzümün akıyla gideceğimi umut ederim.

Kiyomers Salih: Qazî Mihemed'e yapılan suçlamalar listesine mahkeme oturumun sonunda bir yenisi daha eklendi; güya cumhuriyet kadrolarına ve bir grup subaya şiir okumuş ve onlar da bu şiiri kendilerine kılavuz yapmışlardı. Lakin Qazî cevabında, ilk olarak bu şiiri sizden duyuyorum dedi

Birçok askeri mahkeme ve meydan mahkemesinin duruşmalarına katılmışım; fakat hiç birinde de Qazî Mihemed gibi yürekli, cesaretli ve korkusuz

bir insanı görmedim. Muhakemede hiçbir şekilde korkmuyordu; sanki mahkemede değil de bayram ve şenlikte oturmuş biri gibi soruları cevaplıyordu ve çok cesaretli bir şekilde konuşuyordu.

Albay Nikuzad, Kürt halkını ve Qazî Mihemedi rencide eden sözler sarf ettiği zaman, Qazî Mihe-med çok sert bir şekilde ona cevap verdi. “Bizden öncekiler sizi çok iyi tanımışlar. (.....) diyen şairden Allah razı olsun.” diyerek, çok felsefi ve derin bir Farsça şiir okudu ki Acemlerin ve Şîa’nın ruhu-nu ve kökünü ortaya koyuyordu) ben o şiirin kime ait olduğunu öğrenmek ve yazmak istiyordum; fakat muhakeme zamanı olduğu için şiiri tekrarla-ma durumu yoktu. Ve Qazî şiiri okuduktan sonra: “Sizi bize böyle tanıtmışlar dedi.”

Albay Eta tekrar Qazî Mihemed’e sordu: Mele Mustafa Barzanî’nin buradan ayrıldıktan sonra, seninle ne tür ilişkileri oldu? Eğer ilişkisi olduysa hangi gün ve nasıl oldu?

Qazî Mihemed: Barzanî, Şino ve Nixede böl-gesine ulaşana kadar ilişkimiz vardı; fakat oradan uzaklaştıktan sonra ilişkimiz kesildi ve ondan sonra haber alamadım.

Yargıç tekrar sordu: Mele Mustafa Barzanî ile ilişkiniz olduğu zaman, Mele Mustafa seni kurtar-mak için ne tür planları hazırlamıştı?

Qazî Mihemed: Mele Mustafa Barzanî, onunla beraber gitmemi çok istiyordu, henüz ben tutuk-lanmadan bana şunu dedi, “Ben (İran devletine karşı-çn.) suçsuz olduğumu dillendiremem.” Mele Mustafa Barzanî, bana, siz Acemlerin doğru ve gerçek resmini çizdi, sizin kim ve ne olduğunuzu kavrat-tı.

Albay Eta sordu: O resmin nasıl olduğunu ve ne olduğunu bize gösterebilir misin/anlatabilir misin?

Qazî Mihemed: Doğrusu, Barzanî sizi herkesten çok daha iyi tanımış, Barzanî bana şunu dedi,

“Hiçbir halk ve millet Acemler gibi değildir. Acemler güç ve kuvvet sahibi olduğu zaman onlardan daha zalim, acımasız ve vicdansız olanı bulunmaz, boyunduruk altında oldukları zaman da, hiç kimse onlar gibi iktidar sahibine ricacı ve mazlum görünmeyi bilemez ve edemez. Güç/iktidar sahibi oldukları zaman, ellerinden ne geliyorsa yaparlar ve boyunduruk altında olduğu zaman da, geçinmek için ne gerekiyorsa yaparlar. Bundan dolayı suç işlemediğin için Acemlerin seni hoş karşılayacağına dair bir beklentin olmamalı.”

Albay Eta tekrar sordu: Barzanî'yle gitmediğinden dolayı pişman değil misin?

Qazî Mihemed:

Eğer yüce Allah'ım bu şekildeki ölümüme engel çıkarmazsa, pişman değilim. Çünkü, ben, onlarla yaşayacağıma ve onlarla öleceğime dair, Kürt ulusuna söz vermişim. Biliyorum, eğer ben gitseydim ve elinize düşmeseydim, benden intikam almak için, Mahabad halkından ve Kürt milletinden çok sayıda insan öldürecektiniz. Bunun için rahatım. Birincisi; suçsuz olarak ben öldürüleceğim, ikincisi ise; vermiş olduğum sözü yerine getirmiş olduğum için, umut ederim ki Allah'ın ve Kürt milletinin yanında, dünyanın ve kıyametin sevimli insanı olurum.

Albay Eta sordu: Tutuklandığın zaman, Mahabad civarlarında bulunan Barzanî'nin seni kurtarmak için bir planı var mıydı?

Qazî Mihemed: Evet, Barzanî bana haber gönderdi ve ne şekilde olursa olsun herhangi bir gece çok sayıda pêşmergeyi gönderip beni zindandan kurtarabileceğini söyledi. Mele Mustafa'nın amacı, öldürülmeden önce beni zindandan kurtarmaktı.

Albay Eta: Neden plan işlemedi?

Qazî Mihemed: Ben kendim istemedim.

Albay Eta: Neden? Neden kurtulmak istemiyordun?

Qazî Mihemed: Birkaç nedenden dolayı.

Albay Eta: O nedenler neydi?

Qazî Mihemed: Birincisi, ulusuma vermiş olduğum söz ve anlaşmaydı. İkincisi ise, daha çok kan akmaması için idi. Bilhassa ben yaşamımda ölüm ve öldürmeden dolayı üzülüyorum.

Albay Eta: Doğrusu sen kendine mi üzülüyordun yoksa Barzanilere mi veya bizim subaylara mı üzülüyordun?

Qazî Mihemed: Allah'a inan ki, ne kendime üzülüyorum ve ne de sizin subaylarınıza. Ben Kürtlere ve Barzanîlerin gençlerine üzülüyorum. Eğer bu olmasaydı, ben karar vermiştim ve her halükarda öldürüleceğimi biliyordum.

Albay Eta: Barzanîlere neden bu kadar üzüldüğünü bize anlatabilir misin?

Qazî Mihemed:

Çünkü Mele Mustafa ve Barzaniler, Kürt ulusunun gelecek umududur. Ben de Kürdistan bayrağını onlara emanet ettim ve onlar o bayrağı koruyacaklar. Kürdistan bayrağı günü gelene kadar onların yanında kalacaktır. O bayrak, Albay Nikuzad'ın tükürüp ayakları altında çiğnediği bayrak

değildir. Allah'tan umudum odur ki, o bayrak Barzanî kuvvetlerinin eliyle şu an içinde yargılandığım bu evin üstüne ve bütün Kürdistan dağlarına dikilip dalgalansın.

Albay Eta: Son soru; doğrusu, sen kendin mi gitmedin yada Barzanî seni kendisiyle götürmedi, istemedi onunla gidesin?

Qazî Mihemed: Öyle anlaşılmaktadır ki şimdiye kadar söylediklerime inanmıyorsun.

Albay Eta: Bana bu gerçeği anlatmanı istiyorum.

Qazî Mihemed: Albay! Kendine gel, sen de beni rencide etme! Neden doğruyu benden istiyorsun? Bu söylediklerim doğru değil mi, he!? Babam ve atalarım bu topraklarda yaşamış, Kürdistan topraklarının dışında nereye gideyim! Ben ülkemi ve ulusumu bırakıp kaçacak kadar yaşam düşkününü değilim!

Albay Eta, Qazî Mihemed'in daha önceki gibi tekrar kızmaması ve Nikuzad gibi onu da rencide etmemesi için, çabucak özür diledi ve amacının Qazî Mihemed'i rencide etmek olmadığını, ağzından yalnızca böyle bir söz olarak çıktığını söyledi. Ve sonra şu soruyu sordu ve dedi gerçekten de bu soruya da cevap vermeni istiyorum.

Albay Eta: Eğer o kadar vatanını ve ulusunu seviyorsan, neden yabacıları ülkeye getirip ulusuna subaylık yapmasına izin veriyorsun?

Qazî Mihemed: Siz bu sözü çok tekrarlıyorsunuz, anlaşılan amacınız İngiliz ve Rus Kuvvetlerini kastetmektir?

Albay Eta: Hayır, amacım Mele Mustafa Barzanî'yi kastetmektir.

Qazî Mihemed (gölerek dedi):

Bir süre önce bu sorunuzu cevapladım, tekrarlamaya gerek yoktur. Ben size dedim, Mele Mustafa Barzanî Kürd'tür ve Kürdistan da her Kürt'ün evidir, Barzanî de evinin bir odasından öbür odasına geçen bir insan gibidir, her insanın evinin ve malının herhangi bir yerinde oturmaya hakkı vardır. Ve iyi bilin ki ben kendim gitmek istemedim, eğer öyle olmasaydı, emrimde olan birkaç otomobil vardı, istediğim her an ve zaman bu otomobillerden biriyle İran topraklarından uzaklaşabilirdim.

Ben yaptığım işin sonucunu da çok iyi biliyordum ve sizi de çok iyi tanıyordum. Barzanî'nin dediği gibi, hiçbir halk ve millet Acemler gibi değildir, Acemler güç ve kuvvet sahibi olduğu zaman onlardan daha zalim, acımasız ve vicdansız, onlar kadar rencide edici ve kurukafalı olanı bulamazsınız, boyunduruk altında oldukları zaman da, hiç kimse onlar gibi iktidar sahibinden ricacı olmayı, kendini zavallı ve mazlum göstermeyi bilmez.

Qazî Mihemed'in mahkemesi bu şekilde sona erdi.

Ondan sonra, sıra Mihemed Husên Xanî Seyfî Qazî'ye geldi. Çok heybetli, zinde ve cesaretli bir şekilde mahkeme salonuna girdi ve burasının mahkeme olduğunu düşünmüyordu bile.

Albay Nikuzad yerine oturdu, bir süre Seyfî Qazî'ye baktı ve soruları sormaya başladı.

Albay Nikuzad: Neden bu görevi aldın ve Savunma/ Savaş Bakanı oldun, bu görevi almaktaki amacın neydi?

Seyfi Qazî: Bu görevi onurla aldım ve tek amacım ulusuma hizmet etmektir.

Albay Nikuzad: Amacın hizmet etmek miydi yoksa para biriktirip yaşamak için mi bu görevi üstlendin?

Seyfi Qazî (gülerek): “Albay, eğer beni tanıımıyorsan bilmiş ol, bu görevi para toplamak için yapmamışım, 2 milyon tümene yakın kendi paramı Kürt ulusu ve Kürdistan Cumhuriyeti için harcamışım. Albay, öyle anlaşılmalıdır onun dışında beni de tanıımıyorsun. Sen, mahkeme ve adaletin pratiğinden de hiçbir şey anlamıyorsun.”

Aslında burada, Albay henüz Qazî Mihemed’in sözlerinin yarattığı kızgınlığın etkisinde olduğu için, patlamaya hazır bir durumdaydı, Seyfi Qazî’yi kırmak ve bir bahaneyle ona kızmak istiyordu. Fakat Seyfi Qazî onu uyarak şöyle dedi:

“Artık biz yaşamdan da maldan da vazgeçmişiz, eğer sen bir iğnenin ucu kadar cesaretlenip beni rencide etmek istersen, ben Qazî Mihemed gibi değilim, yalnız sözle sana cevap vermem (elini yumruk yapıp Albaya göstererek dedi); bu yumrukla dişlerini ve başını kırarım, sonuç olarak bizim de beklediğimiz ölümün ötesinde bir şey yoktur. Şimdiye kadar bizim hakkımızda bir milyon yalan, hoş olmayan ve düşüncesizce şeyler söylediniz, şimdi de yenilerini eklemek istiyorsunuz. Bizim aleyhimizde düzenlemiş olduğunuz bütün bu bahtsızlığın ve yalanların, hiçbir temeli yoktur, fakat burada size açıklıyorum, bütün bu yalan ve iftiralarınızı onurlanarak kabul ediyorum. Artık sizin hiçbir sorunuzu cevaplamayacağım.”

Böylece Seyfî Qazî'nin muhakemesi de sona erdi.

Ve ondan sonra sıra Ebû El Qasim Sedrî Qazî'ye geldi ve onu mahkeme salonuna getirdiler. Ona sorulan birinci soru şuydu:

Qazî Mihemed'e göndermiş olduğun o mektupta, "Dışarıdan size askeri yardım gelene kadar direnin" diye yazmandaki amacın neydi?

Sedrî Qazî: Böyle bir iddianın aslı yoktur, eğer böyle bir şey varsa buyurun kanıtlayın.

Barzanî için yazmış olduğun o şiir ne idi?

Sedrî Qazî: Evet, o şiiri Barzanî'yi sevdiğim için yazdım.

Yargıç tekrar sordu: Mektubunda belirttiğin o yardım daha önce de var mıydı? Yoksa bu, yabancılar tarafından size gönderilen ilk yardım mıydı?

Sedrî Qazî: Böyle bir şeyin aslının olmadığını söylüyorum.

Yargıç tekrar sordu: Pişeweri ile Tebriz'de, Miyandwaw'da Rus komutan Nemaz Elyof'la, Merxe'de Aleksandır'la ve Urmiye'de Rus konsolosuyla ne için görüşüp toplantı yaptınız?

Sedrî Qazî: Bu görüşmeler o günkü koşulların gereği idi.

Yargıç sordu: Bu, Ruslar için yapılmış bir casusluk işidir.

Sedrî Qazî: Kimin için casusluk? Neden? Ülkemizde olup da Rusların görmediği ne vardı? Rusların kendiliğinden gidip görmedikleri bir şey, bir yer var mıdır?

Yargıç, tekrar dile getirdiği bazı isimlerin böyle, şöyle yazdığını söyledi.

Sedrî Qazî: Herhangi bir yere yazmış olduğum her yazının bir nüshasını da kendi yanımda tutarım. Mektup ve belgelerin tümünün içinde mevcut olduğu dosyamı Tahran'a gönderin. Neyi, neresi için yazdığım, o zaman daha iyi anlaşılır.

Bu şekilde her üç Qazî'nin de tekrardan görülen mahkemesi sonuçlandı. Mahkeme Heyeti tekrar konuşmaya başladı; ancak bu konuşma önceki gibi değildi, yarım saatten daha az bir sürede konuşmasını tamamladı ve kararını aldı. Qazî'lerin tekrardan yargılanması için kurulmuş olan bu ikinci Mahkeme Heyeti kararını yaklaşık on saat içerisinde açıkladı ve bu arada sürekli Tahran ve Mahabad arasında telsizle görüşmeler yapıyordu. Mahkeme heyeti gece saat 12'de üç Qazî'nin de idam kararını açıkladı ve bu kararı çok hızlı bir şekilde Tahran'a ulaştırıp onları haberdar etti.

Her ne kadar ne Qazî Mihemed, ne Sedrî, ne Seyfî Qazî ve ne de biz Tahran'ın kararıyla ilgili bir şey öğrenemedikse de, fakat asayiş komutanının yüz renginin belirgin bir şekilde değişmiş olduğunu, ellerinin titrediğini ve acil bir şekilde telsizle bir yerlerle ilişki kurmak istediğini gördüğümüz zaman, anladık ki çok sert bir karar verilmiştir.

Her ne kadar, Tahran'la yapılacak telsiz görüşmelerinin süresinin yarım saati aşmaması kararı önceden alınsa da, anlaşılan oydu ki Şah'ın Sarayı ve Genel Kurmay, o gece sabaha kadar mahkeme kararının infaz sonuçlarını bekledi.

Doğrusu Qazî'lerin yeniden yargılanması için kurulan ikinci mahkeme de, bundan önceki meydana mahkemesinin yaptığı suçlamaları tekrarlardı ve hiçbir suçlama için de önemli bir belge göstere-

medi ve Qazî'lerin suçlamaları reddetmesine de bir cevap vermeden, her üçünün idam kararını onayladı. Ondan sonra, şehir içinde darağaçlarının kurulacağı bir yer aramaya koyuldular. Anlaşılan oydu ki asayiş komutanlığı mahkeme kararından bir gün önce, Çiwarçira meydanındaki bir evi belirlemişti, yani baştan beri idamların yapılacağı yer belirlenmişti.

Komutan: Biz gerekli yeri hazırlamışız.

Kiyomers Salih Yazıyor: Başta verilmiş olan karara göre, Qazî'lerin infazı, Mahabad komutanlığına bırakılmıştı. Biz mahkeme heyetiyle birlikte Tebriz'e ve oradan da Tahran'a gitmek üzere hazırlandık. Fakat, aniden karar değişikliği yapıldı, Qazî'lerin cezası infaz edilene kadar mahkeme heyetinin orada kalması gerekiyordu. Qazî'lerin idamını gerçekleştirene kadar, mecburen kaldık.

Mahkemenin bitiminden sonra, Qazî'lerin kaçmamaları için etrafı askerlerce korunan bir odada bekletiliyorlardı. Alınan karar doğrultusunda her biri on asker refakatinde ayrı kamyonlara bindirildiler. Onlara; "sizi Tahran'a göndereceğiz." denildi. Qazî'leri birer birer Çarçira meydanına getirilmesi için, Mahabad Askeri Komutanlığından emir vrildi.

Ben de dergi için hazırladığım raporu tamamlamak üzere zindana gittim. Bir askerle birlikte zindanın içine girdiğimizde Qazî Mihemed'i gördüm, namaz kılıyordu. Bir asker Qazî'ye dedi: "Hazırlığınızı görün, sizi Tahran'a göndereceğiz." Sedrî ve Seyfî, bilhasa da Sedrî Qazî (Ebû El Qasım) bu karardan çok memnun görünüyordu. Qazî Mihemed selamı verdikten sonra, gelişimizin ve söylediğimiz sözün onda hiçbir etki yaratmadığını gördük. Hızlı

bir şekilde eşyalarını toplayıp hazırlandılar ve dediler: “Müsaade edin de Tahran’a gidişimizle ilgili ailelerimizi haberdar edelim ki yol harçlığımız için bize para getirsinler.”

Oradaki asker: “Hayır, gerekmiyor, komutan yol harçlığınız için gereken parayı, bu işten sorumlu askere vermiştir, bundan dolayı sizin para getirmenize gerek yoktur.” diyerek isteklerini reddetti.

Alınan karardan sonra, Qazîlerin her biri on askerle birlikte ayrı kamyonlara bindirilerek götürüldü. O gün de askeri komutanlık tarafından şehir merkezinde olağanüstü durum ilan edilmişti, her nevi sokağa çıkma yasaklanmıştı. Şehrin merkezi ve çevresi, silahlı asker ve subaylar tarafından sarılmıştı. Yarım saat içerisinde Qazîlerin her biri on askerle birlikte kamyonlara bindirildi; Qazî Mihemed birinci kamyonu, Seyfi Qazî ikinci kamyonu ve Sedrî Qazî de üçüncü kamyonu bindirilerek hareket emrini beklediler. Kürt halkının korkutulması ve İran askerlerinin cesaretlendirilmesi için, Qazîlerin Mahabad şehrinin merkezinde bulunan Çıwarçıra meydanında idam edilmeleri kararı, Tahran’da alınmıştı. Mahkeme heyeti Mahabad’a doğru geldiği zaman, askeri komutanlık, şehrin güvenliğini sağlayacak askerleri yerleştirmek bahanesiyle, Çıwarçıra meydanı etrafındaki evleri boşaltılar. Qazîlerin götürüldüğü meydanadaki evin üç kapısı vardı; kapılardan biri meydana açılıyordu, ikincisi de meydanın tersi istikamette açılıyordu ve üçüncü kapı da evin küçük avlusuna doğru açılıyordu. Qazî Mihemed’in içinde bulunduğu kamyonun meydan tarafına gitmesi emri verildi ve kamyon Çıwarçıra’daki evin kapısında

durduğu zaman Qazî Mihemed sordu; “Neden beni burada indiriyorsunuz?” Asker cevapladı: “Tahran’a gidişiniz buradan organize edilecektir ve kalan birkaç soru da burada size sorulacaktır.” Qazî Mihemed arabadan indi ve evin içerisine girdiği zaman, karşısında Albay Nikuzad, bir Kürd imam ve birkaç silahlı subayı gördü, aynı zamanda odada büyük bir masa ve üzerinde de bir Kuran vardı ve Tahran’dan Mahabad’a gelen sağlık müdürü de ordaydı. Orda anladı ki Tahran’a gitme olayı yalandır, bu bahaneyle onları Çiwarçira meydanına getirmişler.

Yargıç Albay Nikuzad mahkeme hükmünü okumaya başladı ve Qazî’ye dedi: Bu hükmün şimdi yerine getirilmesi gerekiyor. Eğer bir vasiyetin varsa söyle ya da yaz.

Qazî Mihemed hızlı bir şekilde masanın başına geçti ve vasiyetnamesini yazmaya başladı. Fakat yorgun olduğu görülmekteydi, bunun için birkaç sayfa yazdıktan sonra Mahabad imamına seslenerek dedi: Gel söyleyeceklerimi yaz. Qazî Mihemed, çok net bir şekilde konuşuyordu ve ona yazdırıyordu. Dedi yaz bakalım, gelecekte Kürt ulusunun çocukları ondan faydalanması için filan yer ve filan toprak; okul, hastane ve cami içindir. Kürt halkı için birliğinizi, bütünlüğünüzü oluşturun ve birbirinizi sevin diye nasihatlar da bulundu. Vasiyetnamenin yazımı bitikten sonra, namaz kılmaya başladı ve bütün bunlar da 2,5 saat sürdü. Yargıç bu süre içerisinde çok sıkıntılı görünüyordu, bir an önce Tahran’a dönmek istiyordu. Qazî Mihemed vasiyetnamesini yazıp namazını kıldıktan ve dileklerini Allah’a bildirdikten sonra, Kürt halkına vasiyetname ve birkaç nasihat yazmak için yet-

kililerden izin vermelerini istedi, yargıç da o izini verdi. İsteddiği kalem ve kağıt verildi, O da Yargıç Albay Nikuzad ve orada bulunan diğer her kesin duyacağı ve anlayacağı şekilde, imama söyleyeceklerini yazmasını istedi. Qazî: “Mele sana söyleyeceğim her şeyi yaz.” Mele: “Kurban olduğum ne yazayım, ben sizin konuştuğunuz şekilde (Kürtçe) yazmıyorum, Kürtçe yazmam için yargıcın izin vermesi gerekiyor.” Qazî Mihemed kızarak cevapladı: “Yargıç kimdir? Bana izin verip vermemesi nedir? Ben sana söylüyorum.”

(Kiyomers Salih diyor: Burada, Qazî Mihemed Meleye (İmama) Farsça söylediği şeyleri Kürtçeye çevirip yazmasını istiyordu)

İmam dedi: Kurban, beni bağışlayınız, Kürtçe yazmasını bilmiyorum.

Qazî Mihemed (kızarak) dedi: Bu da Kürt ulusunun diğer bir baht-ı karalıdır.

Qazî Mihemed kalemi eline alarak, düzgün ve çok güzel bir yazıyla vasiyetnamesini kendisi yazmaya başladı:

“Büyük ve şefkatli Allahın adıyla,

Kürt ulusu ve değerli kardeşlerime;

Hakları gasp edilen kardeşlerim! Zulme maruz kalan ulusum! Ben yaşamımın son anlarında sizlere birkaç öğütte bulunmak istiyorum: Allah'ın hatırı için artık birbirinize düşmanlık yapmayınız, birbirinizi koruyun, birbirinize yardımcı olun, zulme ve zorba düşmana karşı koyun, kendinizi düşmana satmayın, düşman kendi işini size gördürünceye kadar size katlanır, fakat şunu biliniz ki hiçbir zaman size acı-

maz ve güvenmez.

Kürt ulusunun düşmanları çoktur, zalimdir, zorbadır ve merhametsizdir. Bütün ulusların ve halkların başarısının sembolü birlik ve bütünlüktür, ulusal dayanışmadır. Birliği ve bütünlüğü olmayan uluslar, sürekli düşmanlarının egemenliği altında olurlar. Kürt ulusu! Yeryüzündeki diğer uluslardan hiçbir şeyiniz eksik değildir, belki de yiğitlikte, beceride ve gayret gösterme yönünde kurtulmuş olan çok ulustan da ilerdesiniz. Zorba düşmanlarının elinden kurtulan diğer uluslar da sizin gibidir; fakat kendi birliğini oluşturanlar kurtuldular. Siz de yeryüzündeki diğer bütün uluslar gibi artık esaret altında kalmayın. Ancak birlikle, kıskanmadan, kendini düşmana satmadan ve tahammülle ulusumuz kurtulabilir.

Kardeşlerim! Kürt düşmanları hangi renkten ve ulustan olursa olsun, her zaman düşmandır; acımasızdır, vicdansızdır, sizin kendi elinizle sizi öldürecektir, onursuzlaştıracak yalan ve hilebazlıkla sizi kandırıp birbirinize düşüreceklerdir. Kürt ulusunun bütün düşmanları içerisinde Acemler hepsinden daha zalim, mel'un, Allah tanımaz ve acımasız olanıdır. Kürt ulusuna karşı hiçbir suç işlemekten kaçınmaz, Kürt ulusuna karşı tarihten gelen bir kini ve nefreti olmuş ve bu gün de devam etmektedir. Şikakîli İsmail Axa'dan tutun kardeşi Cevher Axa, Menguri'li Hamza Axa ve diğerlerine kadar halkınızın bütün büyüklerini kandırdılar, yalnızlaştırıp halkın desteğinden yoksun bıraktılar ve onlara Kur'an adına yemin ederek Acemlerin onlara

hayırlı bir niyetle yaklaştığına onları inandırıp kallesçe öldürdüler. Ama Kürtler, Acemlerin ettikleri yemin ve verdikleri sözlere çabuk inanıp ve kandırılırlar. Fakat geçmiş tarihten günümüze kadar hiç kimse Acemlerin Kürtlere verdikleri sözleri ve yaptıkları antlaşmaları yerine getirdiklerini görmemiştir, sürekli yalan söyleyip ve hilebazlık yapmışlar. Ben, sizin küçük bir kardeşiniz olarak, Allah'ın yollunda ve Allah'ın hatırı için size diyorum birlik olun ve hiçbir zaman birbirinizi yalnız bırakmayın. Çok iyi bilin eğer Acem size bal verirse, biliniz ki içine zehir katmıştır. Acemlerin sözüne, yeminine ve yalanına kanmayınız, eğer bin kere kutsal kitaba el bassa da ve size söz verse de inanmayın, çok iyi biliniz ki tek amaçları sizi kandırmaktır.

Şu anda yaşamımın son saatlerindeyim ve yüce Allahın hatırı için size nasihat ediyorum ve size söylüyorum: Allah biliyor ki mücadelele, başımla, canımla, nasihat ve doğru yolu göstermekle elimden gelen çalışmayı yapmışım. Şimdi de içinde bulunduğum şu anda da sizleri uyarıyorum ki artık Acemlere kanmayın ve Kur'an'a el basıp yemin etmelerine, verdikleri söz ve yaptıkları anlaşmalara inanmayın. Çünkü Acemler Allah'ı tanımadıkları gibi Allah'a ve Peygamberine, kıyamet gününde hesaba vermeye de inanmazlar. Onlar açısından Müslüman olsanız da Kürt olduğunuz için suçlusunuz, onlar için düşmansınız, başınız, canınız ve malınız onlar için helaldir ve bunu ganimet olarak bilirler. Her ne kadar size verdiğim söz, sizi hain düşmanın elinde bırakıp gitmek değil idiyse de,

düşündüğüm zaman, çoğu kere büyük yiğitlerimiz de yemin, yalan ve hile ile Acemler tarafından yakalanıp öldürülmüşler. Düşman, yiğitlik meydanında onlara karşı duramayacağını bildiğinden, çaresiz kaldıkları zamanlarda yalan ve hile ile onları kandırıp öldürmüştür.

Bütün bunları sürekli düşünüyordum ve hiçbir zaman Acemlere güvenmedim. Acemler burayı tekrar işgal etmeden önce, Acem devleti ve Şah'ın kendisi bir çok kere göndermiş olduğu mektuplarla, tanınmış Kürt ve Fars şahsiyetleri aracılığıyla Kürdistan'da bir damla kanın dökülmemesi için büyük söz ve vaatlerle, ellerinden gelen gayreti ve iyi niyeti göstereceğini belirtmiştir. Şu anda siz Acemlerin verdikleri söz ve antlaşmaları gözlerinizle görüyorsunuz. Eğer bazı bölge komutanları ve Kürt aşiret reisleri ihanet yapmasaydı ve kendini Acem hükümetine satmasaydı, bu yaşadıklarımız bizim, sizin ve Cumhuriyetimizin başına gelmezdi.

Size vasiyetim ve nasihatim şudur ki; çocuklarınız okusun; çünkü bizim Kürt ulusu olarak diğer uluslardan hiçbir eksikliğimiz yoktur, yalnız okumak yetmez, öyle bir okuyun ki uluslar kervanından geri kalmayasınız. Okumak düşman için öldürücü bir silahtır. İnanın ki eğer kendi aranızda birlik, bütünlük ve okumuşluk iyi durumda olursa, düşmanı daha kolay yenmiş olursunuz.

Olmaya ki benim, kardeşimin ve amcam oğlunun öldürülmesiyle korkasınız, umudunuza ve amacınıza ulaşana kadar bizim gibi daha birçok insanın başını bu yolda kurban vereceksi-

niz. İnanıyorum ki içinizden çok sayıda insan da kandırılıp koparılacaktır.

İnanıyorum ki bizden sonra gelecek daha becerikli ve bilinçli insanlarımız da Acemler tarafından kandırılacaktır; fakat umut ederim ki bizim ölümümüzden ders ve ibret alırsınız. Kürt ulusuna sadık olanlar! Size diğer bir vasiyetim de şudur ki Kürt ulusunun bağımsızlığı için ne yapıyorsanız, yüce Allah'tan dileyin ki size yardımcı olsun, ben çok iyi inanıyorum ki yüce Allah size yardımcı olacaktır ve başarılı olacaksınız. Sen, niye başarmadın? diye benden sorabilirsiniz. Size vereceğim cevapta diyorum: O yüce Allah'ın adına ben başardım, kendi halkının ve ulusunun kurtuluşu yolunda başını, canını ve malını kurban etmekten daha büyük bir başarı var mıdır? İnanın ki eğer ölüm Allah ve O'nun Peygamberi yolunda, ulusum ve halkım içinse ve yüz akıyla ölüyorsam, bu ölüm benim için başarıdır.

Aziz Kardeşlerim!

Kürdistan her Kürdün evidir, nasıl ki bir evdeki aile bireylerinin her biri bildiği işten sorumlu ve meşgul ise, işte Kürdistan da o ev gibidir. Eğer o evin üyelerinden birisinin bir işin üstesinden geldiğini görüyorsanız, ona yardımcı olun o işi yapsın. Yürüdüğü yolda o insana engeller çıkartmak doğru değildir, sizden biri büyük bir sorumluluk üstlendiği zaman ve büyük bir yükü omuzlayıp götürdüğü zaman, o işi bildiğini ve o göreve karşı büyük bir sorumluluk altına girdiğini biliniz, bundan dolayı da tahammülsüz olmayınız. Çok iyi bil ki senin Kürt kardeşin

kindar ve kötü kalpli düşmanından daha iyidir. Eğer büyük bir sorumluluk üstlenmeseydim şu anda darağacının önünde olmayacaktım, onun için birbirimize karşı tahammülsüz olmayınız. Bizim verdiğimiz emirleri yerine getirmeyenler, yalnız itaatsizlik yapmadılar, belki bize düşmanlık da yapıyorlardı. Çünkü biz kendimizi halkımızın hizmetçisi olarak görüyorduk. Şu an onlar kendi evinde ve çocukları arasında tatlı bir uykudadırlar; lakin biz ulusa yaptığımız hizmetten dolayı darağacının önündeyiz ve şu an ben yaşamımın son adımlarını bu vasiyetnameyi yazmakla tamamlıyorum. Eğer benim omuzlarımda da büyük bir sorumluluk olmasaydı, şu an ben de sizin gibi evimde ve çocuklarımla yanınızda, tatlı bir uykuda olacaktım. Bizden sonrakiler için yaptığım bu nasihatlar, benim sorumluluklarımdan biridir, eğer bu sorumluluğu benim yerime başka biri üstlenmiş olsaydı, inanıyorum ki şu an benim yerimde o darağacının önünde olacaktı. İşte, ben Allah'ın rızasıyla da almış olduğum sorumluluktan dolayı, ulusunun hizmetinde ve doğru yolda olan bir Kürt olarak bu nasihatleri size yaptım ve umuyorum ki nasihatlerimi bugünden sonra tamamen dinlersiniz ve bunlar size ibret olur. Yüce Allah'tan umut ederim ki düşmanlarınızı yenersiniz.

* Birlik ve beraberliği savunun, kötü işler yapmayın, bilhassa sorumluluk ve hizmette birbirinizi kıskanmayın.

* Allaha ve Peygamberine inanın ve Allah'tan gelen her şeye güvenin ve mümkün olduğu kadarıyla dini görevlerinizi yerine getirin.

* Düşmanın tuzaklarına daha az düşmek için

okuyun, bilginizi ve bilimsel yanınızı geliştirin.

* Düşmanlarınıza güvenmeyin ve bilhassa da Acem gibi düşmanlara. Çünkü, Acemler birkaç yönüyle sizin düşmanınızdır; ulusunuzun, halkınızın ve dininizin düşmanıdır. Tarih göstermiştir ki her seferinde çeşitli bahanelerle Kürtlere saldırmış ve en basit suçlamalarla Kürtleri öldürmüş, onlara karşı her tür suçu işlemekten çekinmemişlerdir.

* Bu dünyadaki birkaç günlük değersiz yaşam için, kendinizi düşmana satmayın; çünkü düşman düşmandır ve güvenilecek hiçbir yanı yoktur.

* Birbirinize ihanet etmeyin; ne siyasi, ne can, ne mal ve ne de namus olarak ihanet etmeyin. Çünkü, ihanetçi hem Allah katında ve hem de insana karşı suçlu ve güvenilmezdir. İhanet, bir gün ihanetçinin karşısına dikilir.

* Eğer sizden biri ihanet yapmadan bir işinizi yapabiliyorsa, ona yardımcı olun, kıskançlık ve tahammülsüzlükten dolayı karşı koymayın, Allah göstermesin ona karşı yabancıların ajanlığını yapmayın.

* Okul, hastane ve cami yapılmak üzere vasiyetnamemde belirttiğim yerlerden faydalanmanız için, bütün gücünüzle talepte bulunun.

* Esaret altında olan diğer bütün milletler gibi esaretten kurtulana kadar, mücadeleden ve çalışmadan vazgeçmeyin. Dünya malı hiçbir şey değil. Eğer devletiniz olursa, özgür olursanız, o zaman her şeye; mal, vatan, toprak, namus ve mülke sahibi olursunuz.

* Bildiğim kadarıyla Allah'a olan borcumun dışında, başka hiç kimseye borcum yoktur, eğer biri çıkıp da ona borçlu olduğumu (az yada çok) iddia ederse, kendimden sonrakilere büyük bir mal varlığı bırakmışım, mirasçılardan bu hak talebinde bulunabilir.

Birliğinizi oluşturmadan, başarılı olamazsınız. Birbirinize karşı zulüm ve zorbalık yapmayın; çünkü Allah zalimleri çok çabuk ortadan kaldırır. Bu Allah'ın sözüdür: Zalimler yenilecektir, Allah ondan zulmüne karşılık intikamını alacaktır.

Umuyorum ki bu nasihatları dinlersiniz ve Allah'ın yardımıyla da düşmanınızı yenersiniz. Sadî'nin dediği gibi:

“Miradî ma nesihet bud we goftem
Hewalit ba Xuda kerdim ve reftem.”

Ulusun ve Ülkenin Hizmetçisi

Qazî Mihemed

Qazî Mihemed vasiyetnamesini yazıp bitirdikten sonra, dönüp yargıca dedi: İstersen dinle sana okuyayım.

Yargıç: Gerekmiyor.

Qazî Mihemed: İyi, islam hukukunda idam tasvip edilmediği için, beni öldüreceğiniz zaman kurşunlayarak öldürün.

Yargıç, Qazî Mihemed'in bu isteğini kabul etmedi; çünkü mahkeme kararına göre iple boğulmaları gerekiyordu.

Qazî Mihemed: “Namaz kılacağım ve ölümden önceki vaciplerimi yerine getireceğim.” dedi.

İstekleri için izin verildi. Qazî Mihemed darağacının önüne gitmeden önce, dönüp kıbleye doğru baktı ve her iki elini havaya kaldırıp yüksek bir sesle dileklerini Allah'a bildirdi:

Allah'ım! Kendin de şahitsin ki bu ulusa hizmet etmekte hiçbir şey esirgemedim ve endişem olmadı. Allahım! Şahitsin ki senin yolunda elimden gelen her şeyi yapmışım. Allahım! Bu dünyada ve kıyamette mazlumların intikamını zalimlerden al, benim bildiğim kadarıyla bu hep böyledir. Her şeyden haberdar olan Allah'ım. Bütün ezilen ulusları ve Kürt ulusunu da zalimlerin boyunduruğu altından kurtar.

Allah'a dileklerini bildirme ve haykırış işi, yaklaşık 20 dakika sürdü. Qazî Mihemed'in Kürtçe olarak söylediği bu şeyleri, ben de mahkemede hazır bulunan Kürt imamdan Farsça anlamını soruyordum.

Bütün bu aşamalardan sonra, infazı gerçekleştirmek üzere Qazî Mihemed'i darağacının önüne götürdüler ve ilmik boynuna atıldıktan iki dakika sonra Qazî Mihemed can verdi. Saat sabahın 4'ü idi.

Bundan sonra Kürdistan Cumhuriyeti Savunma Bakanı, Mihemed Hüseyin Seyfî Qazî'nin içinde bulunduğu otomobilin meydana doğru gelmesi için işaret verildi. Seyfî Qazî evin içine girdiğinde, karşısında yargıç, imamı ve sağlık müdürünü gördüğü gibi meseleyi anladı, fakat hiç etkilenmedi ve bozuntuya vurmadı. Yargıç, ona mahkeme kararını okudu ve vasiyetnameni yazabileceğini söyledi. O da masanın başına oturup on sayfadan ibaret olan vasiyetnamesini yazdı. Vasiyetname-

sini yazıp bitirdiğinde, sabah vakti olmuştu. Onu darağacı meydanına doğru götürdüklerinde, gözleri uzaktan Qazî Mihemed'in darağacında sallanan vücuduna ilişince, doğrudan Kürtçe devrimci sloganlar atmaya başladı, tekme ve yumruklarla asker ve subaylara saldırdı ve önüne çıkan her subayı döverek yere yığıdı. Aslanlar gibi kükremiş Seyfi Qazî'nin sesinden dolayı, Çarçira meydanı etrafındaki evlerde bulunan bütün halk uykusundan uyandı, ellerinin yetiştigi her birini dövdü ve aslanlar gibi kükreyerek haykırıyordu: Yaşasın Qazî Mihemed! Yaşasın Kürtler! Yaşasın Kürt ulusunun bağımsızlığı! Biz öleceğiz ama Kürtler hiçbir zaman ölmeyecektir!

Seyfi Qazî'nin sesi gürdü ve kendisi de çok heybetli ve korkusuzdu, bunun için darağacının önüne yetiştirilene kadar tekme ve yumruklarla birkaç kişiyi yere serdi. Onun gür sesinden dolayı mahalle sakinlerinden çok sayıda insan uykusundan uyandı; ancak olağanüstü durum ilan edilmiş olduğu için akşamdan beri gidiş-gelişler ve sokağa çıkma yasaklanmıştı, bunun için kimse sokağa çıkma cesaretinde bulunamadı.

Boynuna ilmik atıldıktan 2 dakika sonra ilmik kopty ve Seyfi Qazî' yere düştü. Onu tekrar kaldırıp üçüncü darağacının önüne götürüp ilmiği boynuna attıkları zaman, henüz can çekişiyordu. Saat, sabahın 5'i idi ve her taraf aydınlık olmuştu.

Sıra Ebû El-Qasım Sedrî Qazî'ye geldi. Fakat, birkaç saat kamyonda beklettikleri için sersemleşmişti ve aynı zamanda idam meydanından uzak olmadığı için de büyük ihtimalle Seyfi Qazî'nin haykırışlarını da duymuştu. Bundan dolayı bir dereceye kadar durumun ne olduğunu anlamıştı.

Seyfi Qazî'yi kamyondan indirip yukarı çıkartıklarında; yargıcı, imamı ve bizi görünce durumu anladı. Yalvarmaya başladı ve dedi: Benim hiçbir suçum yoktur, durumum tam netleşene kadar beni Tahran'a göndermeniz için rica ediyorum. Mahabad'lı imam ona dedi: "Ayıptır utan biraz, onlara yalvarma, diğerleri gibi yiğit ol, bundan sonra yalvarmak derdine derman olmaz, bu mahkeme kararıdır ve yerine getirilmesi gerekir, neden yiğitçe ölmüyorsun? Yiğitçe yaşadın, yiğitçe de öl. Niçin düşmanın gönlünü hoş ediyorsun? Onlar düşmandır, sizi asacaklar." İmam'ın bu sözleri onu etkiledi, bundan dolayı oturdu ve vasiyetnamesini yazmaya başladı.

Seyfi Qazî vasiyetnamesini tamamladıktan sonra darağacı meydanına doğru götürüldü, gözü Qazî Mihemed ve Seyfi Qazî'nin darağacına asılı bedene ilişkin durumu kötüleşti ve ağlamaklı oldu, dizlerinin bağı çözüldü, bu durumda subaylar onu kucaklayıp götürüp ilmiği boynuna atmak zorunda kaldılar. Onu da idam ettikten sonra, böylece her üç Kürt liderin idam işi de bitmiş oldu.

Onların idamından sonra, bizi Tahran'dan getiren otomobil Çivarçira meydanının biraz ötesinde hazır bir şekilde bekliyordu. Eşyalarımız bizden önce otomobile bindirildiği için, mahkeme heyeti, ben ve birkaç subay hızlı bir şekilde otomobile bindik ve Miyandıwaw ve Tebriz'e doğru hareket ettik. Sabah saat 10:00 da Mîyandıwaw'a ve oradan Tebriz'e ulaştık.

Doğrusu, Kürt önderlerinin bu derece korkusuz, yiğitçe ve şerefli bir duruş göstereceklerine inanmıyordum. Şu ana kadar da Qazî Mihemed'in sesi kulaklarımda çınlıyor; "Allah'ım, mazlumların hakkını zalimlere bırakma", ya Seyfi Qazî'nin

o meydanı ve çevresini dolduran haykırışı, asker ve subaylara salladığı yumruk ve tekmeler, bütün bunlar hafızama kazınmış ve sürekli gözlerimin önüne geliyor.

Onlara yakınlaşmaktan korktuğum için ancak uzaktan birkaç resim çekebildim, idamdan sonra da uzaktan darağacında asılı bir resimlerini çektim. Ne zaman ve nasıl olacağını bilmiyorum; ama Qazî Mihemed'in dualarının kabul edileceğine inanıyorum.

Yukarıdaki bu yazı bir bütün olarak, askeri yayın organı olan *Mehname* dergisinin 61. sayısında yazılmış ve yayımlanmıştır. Şunu belirtmek gerekir ki “Vasiyetname”deki çok sayıda paragraf ve cümlenin üstü karalanmıştır. Benim inancım odur ki tutanaklar üzerinde oynanmış, bilhassa da Kürt ulusuna nasihat yapılan bölüm üzerinde. Fakat askeri kadro ve diğer önemli kesimler için gizli olarak çıkartılan *Wêjename* adlı broşürde, karalanan yerler daha az ve her üç Qazî'nin mahkeme tutanakları da tamamen yazılmıştır.

O derginin bir sonraki sayısında Yüzbaşı Kiyomers Salih diyor: “Güvenliğim bahanesiyle *Wêjename*'ye de dağıtım izni verilmedi.” Aynı zamanda yazısının sonunda da şöyle demektedir: “Qazî Mihemed imam'a dedi, sabah benim bu vasiyetnamemi ve nasihatlarımı Mahabad halkına duyur.” Qazî Mihemed, “Vasiyetname”sini İmam'ın elline tutuşturdu; fakat idamdan sonra yargıç Qazî Mihemed'in vasiyetnamesini Kürt imamdandan aldı ve benim ellime tutuşturarak dedi, “Bu ileride fitne

olacak”, işte ben de *Wêjename*'de yayınladım, ancak dağıtılması engellendi.”

Şunu belirtmeliyim ki Qazî Mihemed'in el yazısı olarak ailesine bıraktığı vasiyetname ile Kürt ulusu için bıraktığı vasiyetname ve nasihatların her ikisi de İran Genel Kurmay arşivhanesinde korunmaktadır. Bununla birlikte Genel Kurmay'ın Ulusal Arşivhane'sinde *Mehname*, *Wêjename* ve *Tac Kiyân*'nın bütün sayılarıyla birlikte İran'daki bütün devrim ve başkaldırıların, yargılanan önder ve subaylarının mahkeme tutanakları vardır. Örneğin Horasan, Azerbaycan, Qazwîn, Şiraz, Tahran, Esfehan, TUDEH subaylarının, Şahinşahı askerlerinin başkaldırısının, Nuri Hewayî, Milli Cephe, Dr. Musaddık taraftarlarının ve İran Şah'ının eski damadı Erdeşîr Zahid'le birlikte Şah'ın karısı Süreya'nın mahkeme tutanakları orijinal şekliyle o arşivhanede korunmaktadır.

Kaynakça:

- 1- *Tac Kiyân* broşürü, İran Genel Kurmayı yayını
- 2- *Mehname* dergisi, sayı: 44-75 arası, İran Genel Kurmayı yayını

Çavkanî

1. Kovar û Rojname

- *Hawarî Nîştîman*, h.: 1, 9ê Meya 1946
- *Hawarî Nîştîman*, h.: 2, 19ê Meya 1946
- *Kurdistan*, h.: 1, Mehabad, 11ê Janîve 1946 (11/01/1946)
- *Kurdistan*, h.: 3, 15yê Janîve (Çiriya Paşîn) 1946
- *Kurdistan*, h.: 5, 20ê Janîve (Çiriya Paşîn) 1946
- *Kurdistan*, h.: 10, ê Fivriye (Rêbendana) 1946
- *Kurdistan*, h.: 12, 9ê Fevriye 1946an
- *Kurdistan*, h.: 13, r. 4, 13/02/1946an
- *Kurdistan*, h.: 22, 4ê Marsî 1946an
- *Kurdistan*, h.: 23, 6ê Marsî 1946an
- *Kurdistan*, h.: 24, 13ê Adara 1946an
- *Kurdistan*, h.: 25, Marsa 1946an
- *Kurdistan*, h.: 27, 25ê Marsî 1946an
- *Kurdistan*, h.: 30, 1 Avrêla 1946an
- *Kurdistan*, h.: 43, Mehabad, 3yê Meya 1946
- *Kurdistan*, h.: 48, r. 3, 18 Gulana 1946
- *Kurdistan*, h.: 61, 22yê Jevîn 1946
- *Kurdistan*, h.: 76, 22yê Gelawêj 1325
- *Kurdistan*, h.: 93, Mehabad, 11ê Rezberî 1325 (02/11/1946)
- *Kurdistan Press*, h.: 10, 10 Berfbarîna Paşî, 1987
- *War*, h.: 15, Dîyarbekir, 2004
- *War*, h.: 12, Dîyarbekir, 2002
- *Tac Kiyani*, Namîlka Stuada Leşkerî.
- *Mahname*, jimarên 44 heya 75.

2. Pirtûk

- Borhaneddin A. Yasin, *Tasavvur mu Gerçek mi? Mahabad Kürt Cumhuriyeti Büyük Güçlerin Politikasında Kürtler (1941-1947)*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2014
- Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopî), *Doza Kurdistan*, Özge Yayınları, 1991
- Kakşar Oremar, *Rojname Kurdistan*, h.: 10-11 (15.11.1324) Beranberî, 04. 02. 1946
- Kerîm Husamî, *Komara Demokratik a Kurdistanê (Mehabad)*, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1986
- Mesud Barzanî, *Barzanî ve Kürt Ulusal Özgürlük Hareketi*, Doz Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, Mayıs 2005
- Rojnameya *Kurdistan*, Mehabad 1324-1325ê Hewtawî (1946), Dezgeyî Çap û Belawkirdineweyî Aras, Hewlêr, 2007
- Seîd Humayun, *Jîyan û Tekoşîna Pêşewa Qazî Mihemed*, Weşanên. Doz, 2006, Stenbol.
- Mîrza Menaf Kerîm, *Bîranînên Min*, Weşanên Jîna Nû, 1987